

Bevezetés a közgazdaságtanba

FÜLÖP KATALIN

Dialog Campus

BEVEZETÉS A KÖZGAZDASÁGTANBA

Fülöp Katalin

BEVEZETÉS
A KÖZGAZDASÁGTANBA

DIALÓG CAMPUS KIADÓ ❖ BUDAPEST

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés”
című projekt keretében jelent meg.

Szakmai lektor
Halmai Péter

© Dialóg Campus Kiadó, 2019
© Szerző, 2019

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalom

Bevezetés	7
1. fejezet: A gazdaság szereplői és törekvéseik	9
Fő fogalmak: közgazdaságtan, gazdasági modell, gazdaság, gazdálkodás, a gazdaság szereplői, termelés, fogyasztás, csere	9
Kérdések	15
Kutatási javaslatok	15
2. fejezet: A szűkösség problémája és a gazdaságszervezés	17
Fő fogalmak: szűkösség, javak, gazdasági erőforrások, termelési lehetőségek, gazdaságszervezés	17
Kérdések	22
Kutatási javaslatok	22
3. fejezet: Gazdasági racionalitás a fogyasztásban	23
Fő fogalmak: szükséglet, közömbösségi görbe, költségvetési egyenes, hasznosság, határhaszon, mérlegelés	23
Kérdések	28
Kutatási javaslatok	28
4. fejezet: Hatékonyság, eredményesség, profitabilitás, gazdasági racionalitás a termelésben	29
Fő fogalmak: hatékonyság, eredményesség, profitabilitás, költség, alternatív költség, kiadás, bevétel, hozam, hasznok, mérlegelés, időtávok	29
Kérdések	35
Kutatási javaslatok	35
5. fejezet: A piac szervező ereje és a pénz szerepe	37
Fő fogalmak: piacok, kereslet, kínálat, egyensúly, versenypiac, modern pénz	37
Kérdések	42
Kutatási javaslatok	42
6. fejezet: A piac kudarcai	43
Fő fogalmak: közjavak és magánjavak, monopóliumok, externáliák, válságok, gazdasági ciklusok	43
Kérdések	47
Kutatási javaslatok	47
7. fejezet: Az állam gazdaságszervező tevékenysége	49
Fő fogalmak: közszféra, közpénz, gazdaságpolitika, monetáris politika, fiskális politika, államháztartás	49
Kérdések	54
Kutatási javaslatok	54

8. fejezet: Ingyenébéd potyautasokkal	55
Fő fogalmak: közlegelők problémája, bürokrácia, korrupció, potyautasok, járadékvadászok	55
Kérdések	60
Kutatási javaslatok	60
9. fejezet: Komparatív előnyök – A nyitott gazdaság	61
Fő fogalmak: a külföld szerepe, migráció, javak áramlása, tőkeáramlás	61
Kérdések	65
Kutatási javaslatok	65
10. fejezet: A gazdasági teljesítmény értékelése	67
Fő fogalmak: GDP és más mérések	67
Kérdések	69
Kutatási javaslatok	69
11. fejezet: Gazdasági aktualitások, feszítő kérdések	71
Fő fogalmak: munkanélküliség, infláció, defláció, stagnálás, eladósodás és más egyensúlytalanságok	71
Kérdések	76
Kutatási javaslatok	76
12. fejezet: A gazdaságelmélet mérföldkövei	77
Fő fogalmak: Arisztotelész, Adam Smith, a neoklasszikusok, Karl Marx, John Maynard Keynes, Milton Friedman, a közgazdaságtan paradigmarendszere	77
Kérdések	82
Kutatási javaslatok	82
13. fejezet: Módszertani kérdések	83
Fő fogalmak: statisztikai és matematikai módszerek, közgazdasági kutatások, stock, flow, bruttó, nettó, nominál- és reálérték, aggregálás, post hoc tévedés	83
Kérdések	87
Kutatási javaslatok	87
14. fejezet: A magyar gazdaság aktuális paraméterei	89
Fő fogalmak: háztartások, vállalatok, államháztartás, adók, GDP, infláció, foglalkoztatás	89
Kérdések	92
Kutatási javaslatok	92
Zárszó	93
Felhasznált irodalom	95
Függelék	103

Bevezetés

Ez a tankönyv az első tíz fejezetében gazdaságtanelméleti alapismereteket fogalmaz meg, azon belül is jószerevével csak a makro- és mikroökonómia alapfogalmait és alapvető összefüggéseit tartalmazza. Az utolsó fejezetek amellett, hogy tartalmazznak egy elmélettörténeti összefoglalót, az aktualitások felé igyekeznek elmozdítani a tudásanyagot. A 14. fejezet, a magyar gazdaság helyzetének bemutatása is e célt szolgálja, amíg a 13. fejezet rövid módszertani ismeretszerzésre nyújt lehetőséget.

Ez a tankönyv a törzsszövegében meglehetősen töményen kínálja az ismeretanyagot; nem alkalmaz grafikus illusztrációkat, csak kevés példával szolgál, megjegyzéseket és véleményeket csak lábjegyzetben tartalmaz. A könyv végén, függelékként csak a legfontosabb függvényeket találja meg az olvasó. Ennek egyrészt terjedelmi okai vannak, de ami ennél fontosabb, hogy minden fejezete egyetemi előadásokhoz és szemináriumi foglalkozásokhoz kapcsolódik, amelyek folyamán bőséges alkalom nyílik a szemléltetésre, magyarázatokra, sőt vélemények ütköztetésére is. A könyv tehát elsősorban arra szolgál, hogy a hallgató vizsgafelkészülése során célirányosan használhassa, könnyen megtalálja benne a fogalmakat, definíciókat, összefüggéseket, ha nem sikerült volna azokat a kontaktórákon pontosan lejegyeznie. Legeredményesebben az előadásvázlatokat tartalmazó diasor, a hallgató saját jegyzetei és e tankönyv együttes használatával lehet a vizsgára felkészülni.

Igen nagy a kínálat elméleti gazdaságtani alapozó munkákban, amelyek jellemzően hasonló tematikában, de ennél a tankönyvnel nagyságrendekkel nagyobb terjedelemben tárgyalják a témaköröket, így az érdeklődő hallgató önálló tanulással szinte korlátlanul tovább mélyítheti tudását. Több helyen lábjegyzetben magam is felhívom a figyelmet egy-egy probléma alkalmazott gazdaságtanokhoz vagy más tudományokhoz való kapcsolódásaira, illetve az elméleti vitákra a téma kapcsán, hogy az érdeklődő továbbgondolhassa és alaposabban tanulmányozhassa a felvetett kérdéskört, ha szeretné. A példák, a fejezetek végén található kérdések és a hallgatói kutatásra javasolt témakörök is tovább vezetnek a mélyebb elemzések felé.

Szeretném, ha mindebből megsejtenék, milyen hallatlanul szerteágazó, színes és érdekes a közgazdaságtudomány. Elfogadom azonban, hogy a hallgatói többség optimalizál, más szóval racionálisan gazdálkodik a szűkösen rendelkezésre álló idejével és energiájával.¹ E tankönyvvvel kifejezett célom a *hallgatóbarát* terjedelem volt.

¹ Felhívom a kedves olvasó figyelmét, hogy ha idáig eljutott az olvasásban, akkor már meg is kezdte az ismerkedést a közgazdaságtan szóhasználatával.

1. fejezet

A gazdaság szereplői és törekvéseik

Fő fogalmak: közgazdaságtan, gazdasági modell, gazdaság, gazdálkodás, a gazdaság szereplői, termelés, fogyasztás, csere

A gazdaság megszervezésének problémája egyidős az első emberi közösségek megjelenésével. Az összegyűjtött és fogyasztásra alkalmas javak elosztása, a fogyasztási szabályok felállítása, az élelmenterelés kereteinek kialakítása már a közösségszerveződés hajnalán létezett. Jelen van ma is minden egyes háztartásban és minden egyes vállalkozásban, hiszen mindannyian folyton-folyvást gazdálkodunk – élelemmel, kosztpénzzel, energiával. Sikeres életvezetés ma már elképzelhetetlen jól tervezett és szervezett gazdálkodás nélkül. Nagyobb léptékben, egy-egy település és az egész nemzetgazdaság szintjén is folyamatosan gazdaságszervezési feladatok merülnek fel, amelyek megoldása igencsak próbára teszi a döntéshozókat. Történelmi tanulmányaink alapján vitathatatlan, hogy erős állam soha, sehol nem tudott tartósan fennmaradni szilárd gazdasági alapok, megfelelő folyó finanszírozás, stabil vagyon és gazdaságpolitikai vízió nélkül. Hibás elosztási, fogyasztási, adóztatási megoldások ugyanakkor sorozatban döntöttek már romlásba szépreményű uralkodókat és jobb sorsra érdemes birodalmakat is.

A gazdálkodás kerete a *gazdaság*, az anyagi javak és szolgáltatások előállításával, allokációjával és fogyasztásával összefüggő jelenségek és kölcsönhatások összessége. A *nemzetgazdaság* alatt általában egy ország teljes termelésének, összes fogyasztásának, megtakarításainak és beruházásainak összességét értjük. A gazdálkodás tehát nagyon sokféle résztevékenységet magában foglalhat, amelyek során a gazdálkodó folyamatosan választ az alternatívák között, és döntéseket hoz, vagyis a *gazdálkodás* lényegében a gazdasági kérdésekkel kapcsolatban hozott észszerű döntések sorozata.

A gazdasági ismeretek a *közgazdaságtan* ismeretkörébe tartoznak. A közgazdaságtan tehát a gazdálkodás kérdéseivel foglalkozó társadalomtudomány; elméleti gazdaságtanok (hagyományosan makroökonómia, mikroökonómia és nemzetközi gazdaságtan felosztásban) és alkalmazott gazdaságtanok (például vállalati pénzügyek, közpénzügyek, vállalati gazdaságtan) és kiterjedt módszertani ismeretkörök (például számvitel, ellenőrzés, tervezés) szerteágazó és egyszersmind egybefonódó rendszere. A *mikroökonómia* a közgazdaságtannak az az ága, amely az egyes fogyasztók és egyes cégek, azaz a gazdaságot alkotó sejtek magatartását vizsgálja. Ellentétben a *makroökonómiával*, amely azt próbálja megérteni, hogy a gazdasági szereplők kollektív viselkedése hogyan alakítja az összesített gazdasági eredményeket, a mikroökonómia a gazdasági aktorok részletes vizsgálatára összpontosít.²

A közgazdaságtan társadalomtudomány, bár módszertanában erősen matematizált, legfontosabb kölcsönhatásai a következő társadalomtudományokkal érvényesülnek. A *szociológia* a társadalmi kérdéseket elemzi, vizsgálataiban azonban megjelennek a gazdasági adatok,³ és a közgazdaságtan is felhasználja a szociológiai kutatások eredményeit. A *történettudomány* is foglalkozik múltbeli gazdasági kérdésekkel, a múltbeli gazdasági események, történések és jelenségek – például a pénzügyi válságok – pedig nehezen érthetők meg történeti ismeretek nélkül.⁴ Ahogy a gazdasági jelenségek kölcsönös egymásra hatásban vannak a jogszabályi háttérrel, hasonlóan a *jogtudomány* és a közgazdaságtudomány is hat egymásra.⁵ A *politikatudomány*, a *filozófia*, a *logika* és az *etika* olyan közeli rokonságban állnak a közgazdaságtudománnyal, hogy a gazdasági nézetek ezen tudományok keretében bukkantak fel a legkorábban.⁶ Az első nagy jelentőségű gazdasági felfedezéseket is filozófusok, morálfilozófusok és uralkodók politikai tanácsadói tették.

² www.britannica.com/topic/economics/Methodological-considerations-in-contemporary-economics#ref423441 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 29.)

³ Ilyen például a társadalmi csoportok jövedelme, vásárlási szokásai, munkaaktivitása stb.

⁴ „Economics without history has no root; history without economics has no fruit.” Lásd SATIJA 2009, 15.

⁵ Például egy új adónem bevezetése az adójogban befolyásolja a szereplők elkölthető jövedelmét, adózási magatartását és a gazdaság fejlődését, ez pedig ismét jogszabályi változtatásokat indukálhat stb.

⁶ Alfred Marshallnak tulajdonítják a mondást, amely szerint a közgazdaságtan az etika szolgálatlánya.

Az etikai dilemmák és a politikai konzekvenciák ma is szoros kísérői a közgazdasági döntéseknek, de a főáramú (mainstream) közgazdaságtan kerüli a *normatív* megnyilvánulásokat, mert sokak szerint az a tudomány egzaktságát veszélyeztetné. A *pozitív* attitűd ezzel szemben nem tartalmaz értékítéleteket, tudományos módszerekkel vizsgálja a gazdasági jelenségeket, de követendő normát nem kíván nyújtani a döntéshozóknak. A közgazdaságtan és a *pszichológia* együttműködése a korábban említettekhez képest újabb keletű; ma a legnépszerűbb és az egyik leggyorsabban fejlődő területen, a viselkedési gazdaságtanban szorosan együtt dolgoznak a két tudományág művelői, például a marketingben vagy a vezetéstudományban.

A közgazdaságtan az 1800-as évek óta egyre inkább matematizált, az ökonómia nagyon sok területen használja a *matematika* eszköztárát és a *statisztika* módszereit is. Szoros együttműködésükből új tudomány, az ökonometria született. A közgazdaság módszertanában tehát jelen vannak a matematika, a statisztika és a logika módszerei is, így az *absztrakció* vagy *dedukció* és az *indukció*.

A közgazdaságtan talán legjellemzőbb módszere a modellalkotás, amelyben ötvözi a tudományos módszereket. A *gazdasági modellek* leegyszerűsítik a valós jelenségeket, így segítenek az alapvető összefüggések feltárásában és a gazdasági jelenségek rekonstruálásában, miközben pontosan tisztázzák az értelmezés kereteit és feltételeit. Mivel a tudomány tárgya, a gazdaság egy összetett és dinamikus rendszer, ezért úgy a modellalkotásban, mint a hipotézisek verifikálásában szükséges a *ceteris paribus* elv használata, amely azt jelenti: a következtetéseink akkor állják meg a helyüket, ha a nevesített kondíciók és változók mellett minden egyéb befolyásoló tényezőt változatlanunk tekintünk.⁷ A közgazdaságtan eszköztárával részletesebben az utolsó fejezet foglalkozik.

Mindazok, akik gazdálkodásra kényszerülnek, az aktorok, a gazdaság cselekvő résztvevői, a szokásos közgazdasági terminológiával a *gazdaság szereplői*: a háztartások, a vállalatok, az állam és a külföld. Kissé sántít ugyan a lista, mert a kifejezések elméleti tartalma nem esik teljesen egybe sem a hétköznapi értelmezéssel, sem az aktuálisan érvényes jogi

⁷ Például mondhatjuk azt, hogy az üzemanyagok áremelkedésének *ceteris paribus* a fogyasztás csökkenése lesz a következménye. Ez azt jelenti, hogy ha semmi egyéb befolyásoló tényező nem változik – például az emberek jövedelme vagy utazási kedve nem növekszik, az alternatív utazási módok nem válnak lehetetlenné stb. –, akkor az eladások várhatóan csökkenni fognak.

normaszövegekkel, de a közgazdaságtan meglehetősen bonyolult jelenségeket vizsgál, ezért rendre egyszerűsítéseket alkalmaz.

A *háztartás* elsődlegesen a fogyasztás kerete,⁸ továbbá itt fogalmazzódik meg a munkaerő-kínálatra vonatkozó döntés, azaz a háztartások adják a gazdaság számára a munkavállalókat.⁹ A *fogyasztás* az emberi szükségletek kielégítését célozza, alapvető gazdasági aktivitás, amelynek az az oka, hogy szükségleteink vannak. A *fogyasztás* a közgazdaságtanban a hétköznapi szóhasználatnál tágabb fogalom, nemcsak ételek elfogyasztása, használati tárgyak felhasználása, de például az oktatási szolgáltatás vagy az ügyvédi munka igénybevétele is fogyasztás. Az elfogyasztott, felhasznált, igénybe vett javak nagyobb része nem saját előállítású, többségüket meg kell vásárolni. A háztartásoknak a fogyasztásukban – piaccgazdasági körülmények között tehát a vásárlásaikban – korlátaik vannak. A háztartások tagjai jövedelmi és fogyasztási közösséget alkotnak. *Bevételeik* rendszerint a bérek és/vagy *társadalmi transzferek* – betegségi és öregségi ellátások, gyermeknevelési támogatások, ösztöndíjak, munkanélküli-ellátások –, esetleg *tőkejövedelmek*, például a megtakarítások kamatai. *Kiadásaik* egy része visszatérő – például lakhatási költségek, rezszi, étkezés –, más része nem rendszeres, például az üdülési költség, sőt lehetnek rendkívüli kiadások is, például egy káresemény okán. A visszatérő költségek sem feltétlenül állandó összegűek, mint az átalánydíjak, lehetnek *változók*, például évszaktól függők.

Költségvetésnek a háztartás pénzügyi tervét, a bevételek és a kiadások összességét nevezzük. Előfordul, hogy a *költségvetés* szót a jövedelmek összege, azaz a fogyasztási lehetőségek felső határa értelemben használjuk. A háztartások esetében *kemény költségvetési korlátról* szokás beszélni, mert a túlköltést nem tudják finanszírozni, például a folyó kiadásai finanszírozására a háztartás nem kap sem hitelt, sem állami segítséget –, ellentétben

⁸ A háztartás a fogyasztás legkisebb közössége, ezért bizonyos gazdasági összefüggéseknél a fogyasztó fogalmát azonos értelemben használjuk.

⁹ A háztartás az elméleti közgazdaságtan egyik kulcskategóriája, emberek közösségét jelenti. Nem azonos a családdal, mert nem feltétele vérségi vagy jogi kötelék, de sok esetben egybeesik azzal. A háztartás tagjait nem csak a „ház”, vagyis a közös fedél tartja össze, tagjai közösen gazdálkodnak, a mindennapokban egymással kooperálnak, a háztartásban hozott gazdasági döntések mindannyiukra hatással vannak. Egyes tagjai munkát vállalnak, vagy más módon biztosítanak jövedelmet, más tagok – eltartottak – csak a háztartás fogyasztásából veszik ki a részüket. A háztartás fogalmába az egyszereplős háztartás is beletartozik.

például egy nagyvállalattal. A fogyasztás struktúráját, azaz a konkrét termékek listáját a bevételeken túl számos más körülmény is befolyásolja, például életkor, családnagyság, ízlés, vallás és hagyomány.

A vállalat a gazdasági modellekben üzleti szervezet.¹⁰ A vállalat az a gazdasági szereplő, amely eladási célra gyárt vagy szolgáltat, és ehhez munkaerőt keres. A gazdasági javakat a vállalatok a *termelés* során állítják elő, amely a fogyasztáshoz hasonlóan alapvető gazdasági aktivitás. A termelés olyan jóságok előállítását jelenti, amelyek alkalmasak arra, hogy szükségleteinket kielégítsék. Tágabb értelemben nemcsak hasznos és megfogható dolgok megtermelését, de igénybe vehető szolgáltatások produkálását is jelenti. A termelésben a következő fejezetben részletezett *erőforrásokat* hasznosítanak. A *gazdasági racionalitás*, a hatékony és eredményes működést szolgáló gazdálkodás itt különösen nagy jelentőséget kap. Ahogy a fogyasztás csak egy időre telíti a szükségleteket, azok újra és újra megjelennek, a termelés is ismétlődik a gazdasági körforgásban, ezért beszélünk újratermelésről.

Feltétlenül meg kell említenünk még néhány alapvető gazdasági aktivitást. A *cseré* meghatározó gazdasági tevékenység, benne a gazdaság összes szereplője érintett; az alapja, hogy valami hasznos dolgot más hasznos dologért felajánlunk. Az emberi gazdálkodás hajnalán – a mezőgazdasági tevékenység megindulásakor – az akkori közösségek, a háztartások jobbra önellátást végeztek, maguk igyekeztek minden szükségletüket kielégíteni. Nagyon hamar kiderülhetett azonban, hogy az összegyűjtött vagy előállított dolgok feleslegének cseréjével ugrásszerűen javítható a fogyasztás minősége, nem is beszélve a kapcsolódó egyéb előnyökről, az információ-cseréről, a tudásszerzésről, a közösségek békés együttműködéséről stb. A csere mára az egész életünket behálózza. Ritkán, de ma is előfordul, hogy tárgyak cseréje, úgynevezett *barter* történik, de a csere mára döntően pénz közvetítette *adásvétel*.

¹⁰ A vállalat az elméleti közgazdaságtanban profitérdekből létrehozott termelő- vagy szolgáltatóegység. Több alkalmazott gazdaságtan, a menedzsmenttudományok, a marketing vagy a vállalati gazdaságtanok kiemelt figyelmet fordítanak a vállalat működésére, a vállalati döntésekre vagy a vállalatok által követett stratégiákra. A mélyebb vizsgálódások esetén szükség van a vállalat fogalmának pontosítására, egy összetettebb definíció megfogalmazására, benne a szervezeti keretek, a tulajdonosi struktúra, a belső érdekviszonyok tisztázására. Néhány vállalattípus ebben a jegyzetben is előkerül, de itt csak a legfőbb összefüggésekre koncentrálunk, a vállalatok rendkívül változatos világában nem tudunk elmélyedni.

A termelés, a fogyasztás és a csere mellett az allokáció, az *elosztás*, illetve az újraelosztás is fontos gazdasági tevékenységek, mert ezek révén kerülnek a megtermelt dolgok a fogyasztóhoz, csoportosulnak át a keletkezett jövedelmek. Ma a legfontosabb *allokációs megoldás* a piaci mechanizmus, amellyel az 5. fejezet foglalkozik részletesen. *Újraelosztás* vagy *reallokáció* történik például az adózással, mert az adófizetőnek az adózás előttihez képest kevesebb forrása marad jelenlegi és jövőbeni fogyasztása finanszírozására, miközben az adót beszedő vagy az adóból juttatást élvező számára megnyílik a fogyasztás lehetősége.

A jövőbeni fogyasztásai forrásaira a gazdaság minden szereplője képezhet pénzügyi alapot, *megetakarítást*, tehát ez is a gazdaságilag aktív szereplők tipikus tevékenysége.

A háztartások és a vállalatok mellett van még két gazdasági szereplő, amelyek definiálása nélkül nem modellezhető a gazdaság működése. A *külföld* sok makroökonómiai modellben egyetlen egység, amely minden, a nemzetgazdaságunkon kívüli olyan más gazdaságot jelent, amelyekkel gazdasági kapcsolatunk van. A külföld elsősorban az áruk áramlása – az *export* és az *import* –, a munkaerő és a tőkeáramlás révén kapcsolódik a nemzetgazdasághoz. Az elméleti közgazdasági tanulmányok elején többnyire zárt, azaz másoktól függetlenül működő makrogazdaságot feltételezünk, de ha a gazdaság valós működését meg akarjuk érteni, figyelembe kell vennünk a nemzetközi gazdasági kapcsolatokat. Önálló nemzetgazdaság ugyanis ma már nem létezik.¹¹

Az állam is gazdasági szereplő. Az állam elsősorban szabályozási kereteket nyújt a szereplők számára, emellett a javak újraelosztását végzi, például az adórendszeren és a szociális juttatási rendszer működtetésén keresztül.¹² Az állam emellett *fogyaszt*, például intézményeinek vásárol, *termel*, például állami szolgáltatásokat nyújt, de a modern piacgazdaságokban

¹¹ Jelenleg is van néhány extrém módon *különutas*, a nemzetközileg elterjedt gazdasági modellektől teljesen idegen gazdaságpolitikát folytató ország, ilyen például Észak-Korea. Ha azonban utánanéz, látni fogja, hogy ez a gazdaság sem teljesen zárt, segítyek, kereskedelmi kapcsolatok, sajátos munkaerő-kölcsönzés révén kapcsolódik a külföldhöz.

¹² A közgazdasági elmélet története kis túlzással áttekinthető aszerint, hogy melyik iskola mit gondolt az állam gazdasági szerepvállalásáról, ez annyira kardinális kérdés. Az elméleti történeti fejezetben erre sok példát találunk még. Ami a jelenlegi gyakorlatot illeti, nagyon eltérő megoldások léteznek az állami szerepvállalást illetően, sikeres országok között is nagy eltéréseket tapasztalhatunk, de jelenleg nincs olyan működő nemzetgazdaság, ahol az állam ne lenne aktívan jelen.

a gazdasági aktivitás, a csereügyletek jóval nagyobb része bonyolódik a magánszférában, a háztartások és a vállalatok között.

A valódi szerepkörök, a valós gazdasági kapcsolatok persze ennél sokkal-sokkal bonyolultabbak, vannak például önfoglalkoztató őstermelők, állami tulajdonú cégek, multinacionális vállalatok, nonprofit szervezetek, alkalmazottat foglalkoztató háztartások stb. Ezek valóban színesítik a képet, így sokkal több szereplőt tudnánk megnevezni. Az alapösszefüggés ugyanakkor a piacgazdaságban mégiscsak az, hogy a vállalatok foglalkoztatják – munkabér fejében – a háztartások tagjait, akik előállítják a háztartások fogyasztására szolgáló javakat, az állam pedig a tőlük beszedett adókból tevékenykedik. Ennek megfelelően a gazdasági alapmodellek általában három- vagy négy szereplősek, attól függően, hogy zárt vagy nyitott gazdaságot tételeznek. Minden attól függ, hogy mely jelenségek magyarázatát adjuk, és a működést milyen mélységben modellezzük.

Kérdések

- Definiálja a szövegben kiemelt fogalmakat!
- Milyen speciális szereplői vannak a gazdaságnak, amelyek nem illenek pontosan a négy szereplős modellbe?
- Milyen előnyei vannak a gazdasági tudásnak?

Kutatási javaslatok

- Történelmi tanulmányai felhasználásával gondolja végig, milyen gazdálkodási feladatok merültek fel a különböző korok tipikus háztartásaiban!
- Hogyan és mivel gazdálkodtak az uralkodók „háztartásai”?

Vákát oldal

2. fejezet

A szűkösség problémája és a gazdaságszervezés

Fő fogalmak: szűkösség, javak, gazdasági erőforrások, termelési lehetőségek, gazdaságszervezés

A főáramú gazdaságtan felfogása szerint *axióma*, azaz alapigazság, megkérdőjelezhetetlen tétel a gazdasági javak és a rendelkezésre álló erőforrások szűkössége, különösen, ha az igényeinkkel vetjük azokat össze.¹³ Tisztázzuk tehát előbb a javak, majd az erőforrások, végül a szűkösség fogalmi körét, mielőtt megfogalmaznánk, hogyan szerveződik működő gazdasággá az aktorok tevékenysége.

A háztartások által elfogyasztott *javak* döntő része megtermelt, úgynevezett *gazdasági jószág*, a fogyasztás másik részét az úgynevezett *szabad javak* teszik ki, amelyek szabadon megtalálhatók a természetben. Javak vagy jószágok alatt a közgazdaságtan termékeket – tárgyi javakat – és szolgáltatásokat ért, amelyeket arra használunk, vagy azért hozunk létre, hogy igénybe vegyük, illetve elfogyasszuk azokat a szükségleteinknek megfelelően. A *termékek* általában megfoghatók, a tulajdonosuk meghatározható, általában szállíthatók és többé-kevésbé tárolhatók, míg a *szolgáltatás* annak *fogyasztásával* együtt keletkezik, attól sem időben, sem térben el nem választható. Közös azonban bennük, hogy rendszerint vásárlással jutunk hozzájuk, és egyáltalán nem korlátlan az elfogyasztható mennyiségük.

A gazdasági javak többsége tehát áru, amelyet nem saját szükségletre, hanem eladásra állítanak elő. Az áruknak van áruk, amelyen

¹³ A szűkösség neoklasszikus eredetű tézis. A 19. századból eredő közgazdasági iskoláról részletesebben a 12. fejezetben lesz szó.

megvásárolhatók, van értékük¹⁴ és forgalomképességük. A neoklasszikus vélemény szerint a szűkösen rendelkezésre álló, de vágyott jóságok mind gazdasági javak,¹⁵ hiszen beosztással kell élni velük kapcsolatban. A gazdasági javakat meg kell termelni, mennyiségükről, minőségükről, termelési helyükről és az előállítás feltételeiről a termelő hoz gazdasági döntéseket. Ezzel szemben a szabad javak elvben korlátlan mennyiségben rendelkezésre állnak a természetben, így hát korlátlanul és ingyenesen hozzájuthat bárki. A közgazdaságtan kialakulása óta sokkal inkább a gazdasági javakkal foglalkozik, nemcsak azért, mert ezek egyre nagyobb tömegben és változatosságban vesznek minket körül, de azért is, mert a szabad javak esetén a gazdasági megfontolások lényegében csak a hosszú távú fenntarthatósághoz kapcsolódnak, ez pedig a korábbi évszázadokban egyáltalán nem kapott hangsúlyt.¹⁶

A javak nagy többsége úgynevezett *normál jóság*, vannak azonban luxusszükségletek kielégítését szolgáló *luxusjavak*, és a közgazdaságtan alantas jóságokat, úgynevezett Giffen-javakat is megkülönböztet aszerint, hogy hogyan változik az e javakra vonatkozó vágy a jövedelem és az árak változásával. Az 5. fejezetben erről még részletesen szó esik.

Eddig a *fogyasztási jóságokról* volt szó, a javaknak van azonban egy másik csoportja, amelyek arra szolgálnak, hogy azokkal termékeket és szolgáltatásokat állítsunk elő, ezek a *termelőeszközök* vagy termelési eszközök. Egyes termelőeszközök közvetlen fogyasztási célokra alkalmatlanok, míg mások fogyasztásra és termelésre is használhatók, és a felhasználó dönti el, milyen módon hasznosítja azokat.¹⁷

¹⁴ Az érték mibenléte évezredek óta foglalkoztatja a tudósokat, filozófusokat, művészeket és általában véve a gondolkodó embert. A közgazdaságtanban is kitüntetett figyelmet kap a fogalom és tekintélyes irodalma halmozódott fel. Néhány ezzel kapcsolatos véleményt az elméletörténeti fejezet tartalmaz.

¹⁵ WITZTUM 2005, 8.

¹⁶ Gondoljon csak a Serenissima, a csodált Velencei Köztársaság hajóépítési szokásaira és az adriai partok látványát örök időkre meghatározó csupasziget hegyekre.

¹⁷ Nyilvánvalóan potenciális fogyasztási cikk, például csirkepaprikához alapanyag a csirkefarm minden előállított terméke, miközben egyes egyedek tenyészállatként is kiválaszthatók, azaz további javak, tojás és kicsibe előállítására is felhasználhatók. (Elnézést a vegetáriánus és/vagy állatvédő olvasóktól a megrázó példáért.) Egy számítógép is lehet fogyasztási cikk abban az értelemben, hogy azzal zene-, játék- és más egyéb szövegelemek hódolhat a felhasználója, miközben engedelmes és megbízható termelőeszközként szolgál a programozó, vagy most éppen a tankönyvíró ujjai alatt.

A gazdasági erőforrás megnevezés – használatos a termelési tényező kifejezés is – a következőket foglalja magában:

- a *munkát*, azaz az ember a termelés számára, jövedelemszerzési céllal rendelkezésre bocsátott, felhasználható szellemi és fizikai képességeinek összességét,
- a javak előállításához felhasználható úgynevezett *természeti tényezőket*,
- a *tőkejavakat*, azaz a termelésben használatos eszközöket, gépeket, járműveket – úgynevezett *reáltőkét* – és az előállításukhoz szükséges *pénztőkét*,
- a vállalkozót, aki egységbe szervezi és irányítja az összes erőforrást és
- az információt, amely nélkül racionális gazdálkodási döntés nem születne.¹⁸

Előfordul, hogy a *tőke* fogalmát a fenténél szélesebb értelemben használják, és beleértik az összes erőforrást. Ebben az értelmezésben szokásos a humán tőke,¹⁹ a reáltőke, a természeti tőke és az információs tőke²⁰ szóhasználat, tehát minden tőke, ami a javak és szolgáltatások előállításához szükséges lehet. A hétköznapi szóhasználat a tőke alatt általában pénztőkét ért, olyan pénzvagyont, amelyet azért fektetnek be, hogy növekedjék.

Természeti erőforrások alatt a természeti kincsek és adottságok értendők, amelyeket a termelés adott fejlettségi szintjén sajátos tulajdonságainál fogva anyagi szükségleteink kielégítésére hasznosítunk.²¹ A természeti tényezők egy része a használat során fokozatosan kimerül, emberi mértékkel mérve örökre elfogy (nem megújítható), ilyen például a földgázkészlet. Van, ami lényegében korlát nélkül rendelkezésre áll (megújuló), például a tengeráramlatok ereje, és olyan is van, amit az ember bizonyos önmérséklet mellett vissza tud pótolni (megújítható), illetve az magától újratermelődhet, mint például az erdőállomány. A korlátosság mindenesetre az erőforrások között leginkább itt érezhető, mert a túlzott gazdasági tevékenység megakadályozhatja a természet rendes körforgását és a természet regenerálódását.

¹⁸ Ez utóbbi kettőt nem minden szakirodalom sorolja az erőforrások közé, a profitot például a marxista alapú elméletek nem is ismerik el jogos jövedelemként.

¹⁹ A fogalom eredete: SCHULTZ 1960, 571.

²⁰ A fogalom eredete: STIGLER 1961, 213–225.

²¹ KAJATI 2011.

A magán- vagy állami tulajdonban lévő erőforrás a tulajdonosnak *jövedelmet* biztosít. A munkaerő tulajdonosa *munkabért*, a földtulajdonos *járadékot*, a vállalkozó *profitot*, a tőketulajdonos *kamatot* realizálhat, ha a munkaerőjét vagy más erőforrását a termelésben hasznosítja.

Mind a fogyasztási javak – azon belül rövid távon elsősorban a gazdasági javak –, mind a termelőeszközök, illetve termelési erőforrások vonatkozásában alapigazsággként kijelenthető, hogy a rendelkezésre álló mennyiségük korlátozott. Lényegében a *szűkösség* az, amiből a gazdálkodás igénye ered. A szűkösséget persze adott idő- és térdimenzióban lehet csak definiálni. Hiába vannak dollármilliárdok általában jelen a világgazdaságban, egy-egy földrajzi területen a pénzszüke nagyon is élő probléma a háztartások számára. Ahogy az is lehetséges, hogy általában elegendő az élelmiszertermelés egy adott országban, de lehetnek olyan esztendők, mikor az időjárás vagy más okok miatt csak a vágyottnál sokkal kevesebb élelem kerülhet a háztartások asztalára.

A neoklasszikusok nyomán a főáramú közgazdaságtan ma abból indul ki, hogy a fogyasztási szükséglet mindig, minden társadalomban meghaladja a kielégítéséhez rendelkezésre álló javak mennyiségét, ezért nem lehet mindenki szükségleteit kielégíteni [Carl Menger (1840–1924)].²² Miközben az egyes ember folyamatosan élvezettartományának kibővítésére törekszik [William Stanley Jevons (1835–1882)],²³ folyton korlátokba ütközik, legyen szó akár fogyasztásról, akár termelésről. A hasznos és egyszerűsre korlátozottan rendelkezésre álló dolgok tehát szűkösek, [Léon Walras (1834–1910)],²⁴ ezért áruk, csereértékük alakul ki, és az emberek törekednek az ilyen javak kisajátítására, azaz tulajdonlására. Lényegében a szűkösség ténye indokolja a gazdálkodást, és indítja be a termeléssel és a fogyasztással kapcsolatos mérlegelések és döntések sorozatát, mert a gazdálkodás tudja csak áthidalni a végtelen igények és a véges jószág-tömeg közti ellentmondást.²⁵

A gazdálkodás során a szűkösség miatt három dologban feltétlenül dönteni kell (ezek a közgazdaságtan alapkérdései): mit, hogyan és kinek termeljünk.²⁶ Az erőforrások szűkössége miatt ugyanis nem termelhető

²² Menger 1871.

²³ Jevons 1871.

²⁴ Walras 1896.

²⁵ Menger 1871.

²⁶ Samuelson–Nordhaus 2016.

meg egy időben minden, nem elégíthető ki mindenkinek az összes igénye. A probléma szemléltetésére a *termelési lehetőségek görbéje* szolgál.²⁷

A vállalatok és a nemzetgazdaságok szintjén is a fenti kérdésekre kell válaszolni, és a lehető legcélszerűbb módon összeszervezni az erőforrásokat, illetve a közreműködőket. A makroszintű gazdaságszervezésnek négy tipikus formáját szokás megkülönböztetni, létezik a tradicionális, a kapitalista, a szocialista és a vegyes gazdaság modellje. Három faktor dönti el, hogy melyik típusba sorolható a gazdaság, ezek a tulajdonviszonyok, a döntési kompetenciák és az úgynevezett koordinációs mechanizmusok.²⁸ A *magántulajdon* és az állami tulajdon aránya a gazdasági modell fontos jellemzője. A szocialista gazdasági modellben az állami tulajdon sokkal nagyobb teret kap, mint a piacgazdaságokban, amelyekben a magántulajdon dominál. A döntéshozatalt tekintve a centralizáltság foka az érdekes. A szocialista blokkban működő tervhivatalok *centralizáltan* hozták meg a termelési és fogyasztási döntések nagy részét, a piacgazdaságokban ellenben a *decentralizált* döntési mód az uralkodó, nagyobb részben maguk az aktorok döntenek a működésük és fogyasztásuk jellemzőit illetően. Nem egyforma a koordinációs mechanizmusok aránya, súlya sem a javak allokációjában. A szocialista berendezkedés az állami *redisztribúciót*, a kapitalista gazdaság a *piacot* favorizálja. A tradicionális gazdaságok fő szervező ereje a *reciprocitás*, de a történelmi időkben az is gyakori volt, hogy az *agresszív koordináció*, a jog és megegyezés helyett önkény és agresszió határozta meg a javak elosztását. A modern gazdaságok *vegyes gazdaságként* működnek, ahol a gazdaságszervezés feladatait alapvetően a piacok látják el, mellette az állam meghatározó újraelosztó tevékenységet végez. A mai vegyes gazdaságokban az etikai koordináció makroszinten periferiális, a háztartások belső elosztását viszont ez dominálja.

A fentiekén túl a makroszintű gazdaságszervezésnek van még egy nagyon fontos dimenziója, ez pedig a gazdaság külföld irányába való nyitottsága. A gazdasági összefüggéseket célszerű azonban az egyszerűség

²⁷ A koordináta-rendszerben az origóra konkáv, negatív meredekségű görbe minden pontja két termék mennyiségi kombinációt tartalmazza az erőforrások maximális felhasználása mellett. A görbe feletti pontok az erőforrások végessége miatt lehetetlen kombinációkat – túlzott mennyiségeket –, a görbe alatti pontok pedig azon lehetséges kombinációkat szemléltetik, ahol a rendelkezésre álló erőforrásokat nem használjuk ki teljesen, például valamely gépünket nem üzemeltetjük. Megtalálható: a szokásos ábrázolásban a függőlékben.

²⁸ KORNAI 1983.

kedvéért előbb zárt gazdaságra megfogalmazni – ebben a tankönyvben is ez történik –, majd ezt a feltételt feloldani, és a modellt a valósághoz közelíteni. A nyitott gazdaságról a 9. fejezetben esik majd szó.

Kérdések

- Definiálja a kiemelt fogalmakat!
- Milyen jószágcsoportokat és erőforrásokat ismer? Mondjon példákat mindegyikre!
- Milyen előnyei és hátrányai vannak a kapitalista és a szocialista gazdaságszervezésnek, mondjon példákat ezekre (a szocialista berendezkedést illetően támaszkodjon történelmi ismereteire, vagy érdeklődjön a felmenőitől)!

Kutatási javaslatok

- Gondolja végig, mennyiben különböztek koronként és különbözőnek adott időben, földrajzilag vagy korcsoportonként a szükségletek, és ehhez képest hogyan értelmezhető a szűkösség!
- Milyen erőforrásokat és milyen mértékben használ egy-egy konkrét termelő vagy szolgáltató, egy település vagy akár egy nemzetgazdaság? Mit gondol, mennyiben használja ki a kapacitásait a tevékenysége során?
- Milyen egyéb alternatívák lehetségesek a javak létrehozására, elosztására vagy megosztására?

3. fejezet

Gazdasági racionalitás a fogyasztásban

***Fő fogalmak:* szükséglet, közömbösségi görbe, költségvetési egyenes, hasznosság, határhaszon, mérlegetés**

A mikroökonómia számára a *szükséglet*²⁹ a gazdálkodás kiindulópontja. A fogyasztást ugyanis a szükségletek irányítják, amelyek hiányérzetként merülnek fel, és ugyanakkor javak, szolgáltatások igénybevételére irányulnak. A szükségleteknek tehát van tárgyuk – mivel valamely jószágra, dologra vagy szolgáltatásra irányulnak –, és van alanyuk, akiben ez a hiányérzet felmerül. A szükséglet egyben motiváció is, amely az igény ki-elégítésére sarkall. A háztartás – az emberek közössége értelmében – arra törekszik, hogy szükségleteit minél magasabb szinten elégítse ki, legyen szó tárgyakról vagy akár eszmei javakról. Vannak elemi, azaz fiziológias, biztonsági, közösségi, önmegvalósítási stb. szükségletek, amelyek hiányérzetet okoznak, és bizonyos termékekkel, szolgáltatásokkal, eszmei javakkal enyhíthetők.³⁰ Egyes szükségleteink biológiai adottságainkkal, mások társadalmi kötelekeinkkel, a minket övező kultúrával, vallásunkkal, szokásainkkal függnek össze. Tértől, időtől és alanytól nem függetlenek, ezekben a dimenziókban folyamatosan változnak. Összességében, nagyobb időtávlatban egyre nőnek, egyre változatosabb termékekre irányulnak,

²⁹ A közgazdaságtan számára a szükségletek jogossága, valódisága általában érdektelen, lényegében igények és törekvések értelemben használjuk a szükséglet fogalmát, függetlenül attól, hogy mások vagy a többség elismeri-e azt ténylegesen szükségesnek. Ily módon Mária Antónia Jozefa Johanna tizedik tubákos szelencére vonatkozó igénye és a kis Maximilien François Marie Isidore de Robespierre árvaházi kenyéradagigénye egyaránt szükséglet volt 1770-ben. Hogy esetükben ez a diszkrépancia mire vezetett, ugye nem kell részletezni.

³⁰ A szükségletek legismertebb rendszere a Maslow-féle piramissal ábrázolható. Eredete: MASLOW 1943.

amely folyamat egyáltalán nem független a vállalatok reklámtevékenységétől. Beszélünk *effektív*, azaz kifejezett és kielégíthető és *látens*, azaz lappangó igényekről. Szintén szokásos az *alapvető*, azaz a létfenntartáshoz elengedhetetlen, a *komfort*- és a *luxusszükséglet* megkülönböztetése, ámbar ezek között nincs merev határvonal.

A végtelen szükségletek és véges lehetőségek közötti ellentmondást a fogyasztói mérlegelés és rangsorolás hidalja át. A szükségletek fogyasztói rangsorát preferencia-sorrendnek nevezzük. Az uralkodó gazdaságméleti tézis szerint a rangsorolás a javak szubjektív hasznosságán alapul, ahol a *hasznosság* a szükségletkielégítés foka. A preferencia-sorrend kialakulása során feltételezzük, hogy érvényesül az összehasonlíthatóság, a *reflexivitás*, a *transzitivitás* és a *dominancia* elve. Mindig összehasonlíthatóság áll fenn a különféle fogyasztói kosarak között; és eldönthető, hogy két kosár egymáshoz képest erősen preferált, gyengén preferált vagy közömbös.³¹ A több mindig jobb, azaz domináns. A reflektivitás³² és a transzitivitás³³ itt is a relációelméletben használatos jelentéssel szerepel.

A *kardinális hasznossági elmélet*³⁴ szerint képesek vagyunk bármely jószág szubjektív hasznosságát megállapítani a magunk számára.³⁵ A fogyasztás során realizált élvezeti érték összessége az összhason, az utolsó elfogyasztott egység hozzáadott élvezeti értéke a *határhaszon*, vagy *marginális hasznosság*. A folyamatos fogyasztás során a nyert hozzáadott érték egyre kevesebb, azaz a határhaszon csökkenő. A fogyasztás során az összhason csökkenő mértékben növekszik egészen a *telítettségi pontig*, ahol a határhaszon – azaz az utolsó elfogyasztott egység által okozott hasznoságnövekmény – már nulla lesz. Ekkor éri el az összhason a maximumát, a további fogyasztás negatív határhasznót és az összhason csökkenését jelenti. Az összefüggés *Gossen 1. törvényeként*³⁶ ismert. Szintén a fogyasztói viselkedésre vonatkozik *Gossen 2. törvénye*,³⁷ mely azt vizsgálja, hogyan

³¹ A szokásos jelölésekkel: A erősen preferált B-vel szemben, ha $A > B$, gyengén preferált, ha $A \geq B$ és közömbös, ha $A \sim B$.

³² Két egyforma kosarat mindig közömbösnek kell ítélni.

³³ A szokásos jelölésekkel: ha $A > B$ és $B > C$, akkor $A > C$.

³⁴ Eredete: MARSHALL 1890.

³⁵ Az úgynevezett szubjektív értékelmélet első képviselője a matematikus Bernoulli volt 1738-ban az úgynevezett szentpétervári paradoxon megfogalmazásával. Lásd BERNOULLI 1954 [1738].

³⁶ GOSSEN 1854.

³⁷ Uo.

mérlegel a fogyasztó, ha többféle „élvezet” közül választhat. A törvény eredeti megfogalmazása így fordítható: „Egy embernek, aki több élvezet közül választhat, viszont nincs elegendő ideje, hogy mindet kielégítse, annak érdekében, hogy élvezeteinek összessége a lehető legnagyobb legyen, ahelyett, hogy csak a legnagyobb élvezetet elégítené ki, célszerű mindet csak részben kielégítenie, méghozzá olyan arányban, hogy abban a pillanatban, amikor a rendelkezésére álló idő lejár, minden egyes élvezetének nagysága azonos legyen.”³⁸ A szabály nemcsak a korlátos időkeret, de a korlátos pénzkeret esetére is értelmezhető. Eszerint a haszonmaximalizálásra törekvő fogyasztó akkor költi el optimálisan a jövedelmét, ha az utolsó pénzegység által nyerhető határhaszon bármely termékre vonatkozóan azonos és egyenlő a rendelkezésre álló pénzjövedelem egységének határhasznával. Ez az *előnykiegyenlítődség elve*. Marshall szerint e szabály a gazdasági aktivitások széles körére kiterjeszhető, afféle optimalizálási paradigmá. ³⁹

Valójában a hasznosságnak nyilvánvalóan nincs mértékegysége, egzakt mérhetősége, a fogyasztó pillanatnyi szubjektív érzetén nyugszik. Bárki képes azonban két lehetőség között választani, hiszen lényegében életünk minden percében így teszünk, amikor a pénzünkkel, időnkkel, figyelmünkkel, energiánkkal gazdálkodunk. A választások sorozata is preferencia-sorrendet eredményez, ezt használja ki az *ordinális hasznossági elmélet*. Az elméletből igazán mutatós modell született, az *indifferenciagörbék*, más néven *közömbösségi görbék* rendszere.⁴⁰ Az indifferenciagörbék két jószág végtelenül változatos mennyiségi kombinációkban való fogyasztása révén nyert hasznossági szinteket mutatják. Az egy görbén elhelyezkedő kombinációknak éppen azonos élvezeti értékük van, tehát közömbösek a fogyasztó számára, a nagyobb élvezeti értékkel rendelkező kombinációk pedig nagyobb mennyiségekhez tartoznak; ugyanakkor Gossen 1. törvénye miatt a görbék visszahajlók. A közömbösségi görbék tehát monoton csökkenők, origóra konvexek, nem érintik és nem metszik sem egymást, sem a tengelyeket. Meredekségüket a két jószág közti *helyettesítés határrátája* alakítja.

³⁸ <http://ecopedia.hu/gossen-torvenyei> (A letöltés dátuma: 2018. 10. 28.)

³⁹ A Marshall-féle fogyasztási optimumpont egyenletként: $MU_x/P_x = MU_y/P_y = MU_z/P_z$, ahol x, y, z a választható termékeket, MU a marginális hasznosságot (Marginal Utility), P (Price) pedig a termékek árait jelöli.

⁴⁰ Lásd a függelékét! A modell ma használatos formájának megalkotója J. A. Hicks és R. G. D. Allen nevéhez fűződik, de az indifferenciagörbék ötlete már korábban felbukkant V. Pareto és F. Y. Edgeworth munkáiban. Lásd PARETO 1919.

A hasznosságát maximalizáló fogyasztó feltevése ebben a modellben is él, törekvését csak jövedelmi korlátja fékezi meg, amelyet az úgynevezett *budgetegyenes*, más néven *költségvetési egyenes* szemléltet. Az optimumpont ilyen feltételekkel a legnagyobb hasznosságot mutató görbe és a költségvetési egyenes érintési pontja lesz. A modell azt feltételezi, hogy mind az árak, mind a jövedelmek, mind a preferenciák konstansnak tekinthetők. Ha a preferenciák megváltoznak, eltolódnak az indifferenciagörbék. Ha az árak vagy a jövedelmek változnak, eltolódik a budgetegyenes, az árarányok módosulásakor a meredeksége is megváltozik. Bármelyik említett változás azt eredményezi, hogy az optimumpont máshova kerül, de a modellben éppoly pontosan meghatározható. A modell nem csak úgynevezett normál, hanem speciális jószágcsoportokra is értelmezhető, de fontos, hogy a helyettesítő, a kiegészítő, a luxus-, az inferior vagy a káros javakra rajzolt indifferenciátérképen az imént felvázoltakhoz képest eltérő a közömbösségi görbék alakja.

A különböző jövedelmekhez tartozó optimális jószágkombinációk halmazát az úgynevezett *jövedelem-fogyasztási görbe* szemlélteti,⁴¹ a különböző árakhoz tartozó optimális jószágkombinációk halmazát pedig az úgynevezett *ár-fogyasztási görbe*.⁴²

A háztartások döntéshozóit tehát alapvetően befolyásolják az árak és a jövedelmek. Ha egy kéttermékes modellben az egyik jószág ára nő, a fogyasztó elkezd a fogyasztását a másik növelésével átstrukturálni, ezt hívjuk *helyettesítési hatásnak*. Az árnövekedés egyben azt is jelenti, hogy a költségvetési egyenese alacsonyabb szintre tolódik, éppen úgy, mint amikor a jövedelme csökken, ezért ezt *jövedelmi hatásnak* nevezzük. A helyettesítési hatás és a jövedelmi hatás érvényesülése mellett a háztartások döntéshozóit *paradox hatások* is befolyásolják. A presztízs- vagy sznobhatás azt jelenti, hogy az árcsökkenés miatt a luxusjavak elvesztik vonzerejüket. A spekulációs hatás esetében a fogyasztó akkor is növeli a vásárlásait, ha árnövekedés zajlik, mert újabb áremelést feltételez. A Giffen-hatásnál azért vásárol többet az alacsonyabb rendű jószágból annak áremelkedése ellenére, mert az olyan nagyságrendű kiadásnövekedést okoz, hogy más javak vásárlására már nem lesz módja. Veblen-hatásról pedig akkor beszélünk, ha a fogyasztó a magasabb árat a jobb minőséggel kapcsolja össze, ezért hoz paradoxnak tűnő döntést, és vásárol többet a magasabb árú jószágból.

⁴¹ A szakirodalomban ICC-ként (Income Consumption Curve) ismert. Lásd a függeléklet!

⁴² A szakirodalomban PCC-ként (Price Consumption Curve) ismert. Lásd a függeléklet!

A Gossen-törvényekből egyébként még egy fontos fogalom az úgynevezett *fogyasztói többlet*⁴³ is levezethető. A fogyasztás során a kardinális hasznosságfelfogás szerint a hasznosság mindvégig mérhető, és az egymás után következő egységnyi javak elfogyasztásával folyamatosan csökkenő. A jószágegységeknek azonban azonos árak van, így mindaddig, amíg a fogyasztás során az adott egység hasznossága az ára felett van, a fogyasztó többletet realizál, olcsóbban jut a jószághoz, mint amennyit megér neki. Például egy liter víz ára egy adott összegbe kerül, nagyon nagy szomjúság esetén azonban az első korty haszna jóval egy korty ára felett van a fogyasztó számára. Ez mindaddig igaz, amíg az utolsó korty haszna nem csökken annak árára. *Rezervációs ár*nak nevezzük azt az árat, amelyet a fogyasztó maximum megadna a jószágért.

Hasonlóan definiálhatjuk azt az árat is, amelyet az eladó minimum elvár az eladni szándékozott jószágért, és az ő esetében is értelmezhető többlet, ha az úgynevezett *tranzakciós ár*, amelyen az eladás megtörténik, a rezervációs ár felett lesz.

A fogyasztói többlet elméletének kritikusai szerint a rezervációs ár nem egzakt érték, így a többlet sem határozható meg. Ráadásul azt feltételezi, hogy miközben a jószág felhalmozása során a jószágegységek hasznossága csökken, a pénzkidadás után maradó pénzegységek hasznossága viszont nem változik, pedig e szerint a logika szerint a *pénzjószág* egységeinek a költés során folyamatosan fel kellene értékelődniük.

A háztartások szükségleteik minél magasabb szintű kielégítésére törekcsenek, és a szűkösségi axióma miatt a döntéseikben folyamatosan válszantanak. A klasszikus és a neoklasszikus elméletek még azt feltételezték, hogy a háztartások döntései messzemenően *racionálisak*, a 20. századi elméletekben azonban már megjelent az úgynevezett *korlátozott racionalitás* elképzelése. Eszerint a döntéshozó nem mindig ismeri az összes döntési alternatívát, nincs mindig tisztában döntései következményeivel, nem képes és nem is mindig akar racionális döntést hozni. „A komplex problémák megfogalmazásában és megoldásában, a valóságos helyzetekben előforduló problémák nagyságához viszonyítva az emberi elme kapacitása nagyon kicsi ahhoz, hogy az objektív racionalitás alapján oldhassuk meg ezeket a problémákat.”⁴⁴

⁴³ A koncepció kidolgozását Marshallnak tulajdonítják (MARSHALL 1890), de J. A. Dupuit már 1844-ben említi. Lásd DUPUIT 1952 [1844].

⁴⁴ SIMON 1955, 99–118.

Kérdések

- Definiálja a szövegben jelölt fogalmakat!
- Mondjon példákat a racionális és a korlátozottan racionális fogyasztói magatartásra és a paradox hatásokra!
- Próbálja kitalálni a kiegészítő javak, a helyettesítő javak és a közömbös jóságok közömbösségi görbéinek alakját!

Kutatási javaslatok

- Milyen módszerei vannak az eladásösztönzésnek, amelyek esetleg elterelik a racionális döntéstől a fogyasztót? Milyen ellenlépéseket tesz a fogyasztóvédelem?

4. fejezet

Hatékonyság, eredményesség, profitabilitás, gazdasági racionalitás a termelésben

Fő fogalmak: hatékonyság, eredményesség, profitabilitás, költség, alternatív költség, kiadás, bevétel, hozam, hasznok, mérlegelés, időtávok

Az előző fejezet a fogyasztói döntés elméleteivel és a háztartások mérlegelésével foglalkozott. A mikroökonómia termeléselmélete a vállalati döntéseket és a döntési megfontolásokat vizsgálja. A javak termelői szintén céltudatosak a saját törekvéseiket, elsősorban a haszonmaximalizálást illetően. A termelés hozza létre azokat a javakat és szolgáltatásokat, amelyek hasznosak, azaz *használati értékkel* és *cseréértékkel* rendelkeznek, eladhatók, elcserélhetőek.⁴⁵

A termelésben mindig valamiféle transzformáció történik, amelynek során a gazdasági erőforrásként tárgyalt inputok – természeti javak, munka, tőke stb. – a termelés outputját jelentő terméké válnak. A közgazdaságtan mai főáramú véleménye szerint az értékteremtés kulcsszereplője a *vállalkozó*, aki saját nevében és kockázatára végez üzleti tevékenységet, képes az erőforrásokat összeszervezni, velük észszerűen gazdálkodni, ily módon

⁴⁵ Az értéket a közgazdaságtan többféle értelemben használja. Értékes, ami hasznos, értékes, ami valakinek kívánatos, értékes, ami más értékekre, illetve sok pénzre átváltható. Ezek az értelmezések nem teljesen fedik egymást egy-egy jószág esetében, sőt olykor kizárják egymást, ezért már évszázadokkal ezelőtt megjelent a gazdaságelméletben a használati érték és a cseréérték kifejezés. „A legnagyobb használati értékkel bíró dolgoknak gyakran csekély vagy éppenséggel semmi a cseréértéke, viszont a legnagyobb cseréértékű dolgoknak sokszor nincs vagy csak kevés a használati értéke. Semmi sem hasznosabb a víznél, de vásárolni vagy cserébe kapni jóformán semmit sem lehet érte. A gyémántnak viszont alig van használati értéke, általában mégis nagyon nagy mennyiségű áru kapható érte.” Lásd SMITH 1992 [1776], 37.

tevékenysége gyümölcse lesz a termelés outputja, *jutalma* pedig a realizált profit.⁴⁶

Az erőforrások mennyisége és minősége meghatározó a termék szempontjából. A vállalatok számára lehetséges input-output kombinációk a *termelési lehetőségek*. Ezek között azonban a legtöbb kombináció csak lehetséges, de nem igazán jó választás a vállalkozás számára. A termelési lehetőségek felső határán elhelyezkedő pontok azonban már az egyes kombinációk mellett elérhető maximális outputokat rögzítik, így megfelelnek a vállalkozások számára a legfontosabb kritériumnak, a *hatékonysági követelménynek*. A hatékonyság az outputok és az inputok relációja. Növelhető, ha változatlan inputok mellett outputnövekedést, vagy változatlan outputok mellett inputcsökkenést tudunk elérni. Szintén nő a hatékonyság, ha az inputnövekedésnél nagyobb arányú az outputok növekedése, vagy az outputcsökkenésnél nagyobb arányú az inputok csökkenése. A vállalati racionalitás fejeződik ki az *eredményességi követelményben* is, amely a tervezett és a megvalósult, azaz tényadatokat veti egybe. A *profitabilitás* lényegében a haszonmaximalizálást jelenti, és a költségek és bevételek különbsége alakítja. A végső célok mellett persze sok-sok egyéb követelménye van az üzleti sikernek, a megfelelő vagyongazdálkodás, a folyamatos likviditásbiztosítás, a jó marketingpolitika, a sikeres menedzsment stb. Mindezeknek akkora a jelentőségük, és olyan bonyolult problémákat vetnek fel, hogy a gazdaságtanok önálló ágai foglalkoznak ezekkel.

A mikroökonómia termelési modelljei két időtávban értelmezhetők. *Rövid távon* azt feltételezhetjük, hogy a vállalkozó nem dönthet szabadon az erőforrásait illetően, legfeljebb egy erőforrást tud változtatni, míg a többi konstans. Ez életszerű feltételezés, általában valóban nem lehet rövid idő alatt például egy termelő beruházást kiépíteni. *Hosszú távon* ellenben mindegyik erőforrás mennyisége megváltoztatható. Szokás még a *piaci időtáv* használata is, amely olyan rövid, hogy egyik erőforrást sem lehet megváltoztatni, kizárólag a piac befolyásolásával, például reklámmal lehet változást elérni.

A kibocsátás és a felhasznált erőforrások összefüggését *termelési függvény* formájában szokás meghatározni.⁴⁷ „A termelési függvény

⁴⁶ A gazdaságtörténeti összefoglalóban még visszatérek a kulcsszereplő kérdésre, hiszen például Arisztotelész a háztartás fejét, a fiziokraták a földbirtokost, a marxista közgazdaságtan a munkaerő birtokosát, a munkást helyezte ebbe a pozícióba.

⁴⁷ A termelési függvény általános alakban $Q = f(x_1, x_2, \dots, x_n)$, ahol Q a megtermelt termék mennyiség, az x -ek pedig a termelési erőforrások különböző mennyiségeit jelölik.

olyan technikai összefüggés, amely az egyes specifikus ráfordítás- (vagyis termelési tényező) kombinációk által előállítható maximális kibocsátás mennyiségét adja meg a termelési ismeretek adott állapota mellett.⁴⁸ A parciális termelési függvény egy tényező-ráfordítás változásának kibocsátási hatásait szemlélteti, például a tőke mennyiségét konstansnak tekintjük, a munka mennyiségét pedig folyamatosan növeljük egy olyan termék előállításában, amelyhez e két tényezőre van szükség.⁴⁹ A függvény az origóból indul, hiszen nulla munkaráfordítással nulla kibocsátást tudunk elérni. A munkamennyiség növelésével azonban eleinte ennél nagyobb mértékű kibocsátásnövekedést tapasztalunk, majd a kibocsátásnövekedés mértéke csökken ugyan, de még mindig növekszik az outputmennyiség, végül a harmadik szakaszban a további munkamennyiség-növelés már nem hozzátesz, hanem elvesz a kibocsátásból, a teljes termelés – total production vagy total product, TP – csökkenni kezd. A termelési függvény deriválásával a *határtermékfüggvényhez* jutunk – marginal product, MP –, amely a termelési függvény inflexió pontjáiig emelkedő, majd csökkenő és a termelési függvény maximum pontjában 0. A határtermék az utolsó inputegység felhasználásával nyert outputmennyiség. A termelési döntéseknél az átlagterméknek – average product, AP – is fontos jelentősége van, amely egy adott mennyiségű inputfelhasználásra osztja az azzal elérhető teljes outputmennyiséget. Az átlagtermékfüggvény is emelkedik, majd csökken az input növelésével, de meredeksége kisebb, és változása lassabb, mint a határtermékfüggvényé.⁵⁰ A termelés bővítése során a *növekvő hozadék* szakasza addig tart, míg a határtermék nem csökken az átlagtermék szintjére. Ha ezt követően is tovább növeljük a munkaráfordítást, már csak egyre kevesebbet tesznek hozzá a pótlólagos munkaórák a produktumhoz, ez a *csökkenő hozadék* szakasza lesz. Ha a határtermék nullává válik, a pótlólagos inputok már kárt okoznak, hiszen a termelési függvény csökkenő lesz, ezért innentől a *negatív hozadék* szakaszáról beszélünk. A közgazdaságtan legismertebb termelési függvénye a Cobb–Douglas-függvény.⁵¹

Hosszú távon már minden termelési erőforrás változtatható, a vállalkozó találhat alkalmazottakat, bérelhet földet, építtethet új

⁴⁸ SAMUELSON–NORDHAUS 2016, 819.

⁴⁹ Lásd a függelékét!

⁵⁰ Lásd a függelékét!

⁵¹ Megalkotói C. W. Cobb és P. H. Douglas, formulája: $Q = b \cdot L^a \cdot C^{1-a}$, ahol Q a kibocsátott termékmennyiség, L a munka, C a tőkearáfordítás, a és 1-a pedig az erőforrások arányát jelöli adott technológia mellett.

termelőkapacitásokat. A termelésbővítés hosszabb távon skáláhozadék-hatást eredményez. Ha az összes termelési erőforrást növeljük, és a kibocsátás ennél nagyobb mértékben nő, *növekvő skáláhozadékról* beszélünk. Ha éppen az inputnövelés mértékében nő a kibocsátás, *állandó skáláhozadék* mellett folyik a termelés, ha pedig már kisebb annál, átléptünk a *csökkenő skáláhozadék* szakaszába.

A termelési döntést segít megérteni az *isoquant-isocost* rendszer, amely a közömbösségi görbék és budgetegyenes mintájára modellezi a termelést. Az isoquantok azonos kibocsátást eredményező tényezőkombinációk egy kéttényezős modellben. Az isoquantok végtelen számban rajzolhatók, az origótól távolodva egyre nagyobb termékmennyiséget jelképeznek, és a csökkenő határtermék miatt az origóra konvexek éppúgy, mint a csökkenő határhaszon miatt a közömbösségi görbék. A kibocsátásnövelés a haszonnövelés kézenfekvő módja, ezért a vállalkozó ezen törekvésének csak a költségvetési korlátja szab gátat. Az isocostegyenes tartalmazza mindazokat a tényezővariációkat, amelyek finanszírozására még éppen elég a vállalkozó költségvetése. Az ideális tényezőkombinációt az a pont jelzi, ahol az isocostegyenes a legmagasabb isoquantgörbét érinti, hiszen akkor a lehető legnagyobb kibocsátást éri el a költségvetéséből.⁵²

A haszonmaximalizálási cél miatt a vállalatok a folyamatos növekedésben érdekeltek. A termelésnövelés intenzív és extenzív módon is történhet. *Extenzív növekedést* jelent az erőforrások egyre nagyobb arányú bevonása, például egyre nagyobb mennyiségű tőke vagy munkaerő felhasználása. *Intenzív a növekedés*, ha a meglévő erőforrások kihasználása nő, például sikeresebb vezetési módszerekkel termelékenyebb a munkaerő, vagy modernebb ismeretekkel sikerül növelni a földek terméshozamát.

A haszon, azaz a vállalkozás profitja a *hozamok* és a *ráfordítások* különbsége. A legfontosabb hozam az árbevétel, amely az eladott termékek árának és mennyiségének szorzata. A legfontosabb ráfordítás a költség, mert bármelyik termelőeszközt használja is fel a termelő, költségei keletkeznek. A *költség* ugyanis a termelés során elhasználódott eszköznek az ára.

A számvitelben a költség, a kiadás és a ráfordítás rokon, de nem pontosan azonos értelmű fogalmak, ahogy a hozam, az árbevétel és a pénzbevétel sem fedi le teljesen egymást, bár tekintélyes közös

⁵² Lásd a függelékét!

halmaza van.⁵³ A *számviteli eredmény* a hozamok és ráfordítások különbözete, a pénzügyi eredmény, vagy *cash flow* pedig a pénzkidadások és pénzbevételek különbözete, rövid távon általában nem esnek egybe. A mikroökonómia még ezeknél is nagyobb jelentőséget tulajdonít a *gazdasági profitnak*, amely az *explicit költségek* mellett az úgynevezett *implicit költségeket* is számba veszi. Az explicit költségek a nyilvántartásokban megjelennek, a számvitelben nyilvántartják azokat. Az implicit költségekről azonban nem készül számla vagy bérjegyzék, az amortizáció kivételével a nyilvántartásokba sem kerülnek be. Ezek közé tartoznak a vállalkozó el nem számolt erőfeszítései vagy például az *alternatívaköltség*, haszonáldozat vagy *opportunity cost*, amely a gazdasági döntés során elvetett, meg nem valósított ötlet haszna lett volna.⁵⁴ Az elméleti gazdaságtanban a modellek egyszerűsítenek, itt bevételek, hozamok alatt rendszerint árbevételt, kiadások, ráfordítások alatt pedig költséget értünk.

A profit az árbevétel és a költségek különbözete. Ha az előbbi a magasabb, akkor a vállalkozás *nyereséges*, ha az utóbbi, akkor *veszteséges*. A vállalkozások nem tudnak hosszabb ideig veszteségesen működni, mert ezzel előbb-utóbb rontják a vagyoni helyzetüket – felélik a vagyonukat –, és veszélyeztetik a pénzügyi helyzetüket, *likviditásukat* is, azaz nem fogják tudni folyamatosan fizetni a kötelezettségeiket, számlákat, béreket stb. Mivel az árbevétel erősen függ a vevők fizetési képességétől és hajlandóságától, a piaci viszonyoktól, általában nehezebb befolyásolni, ezért a vállalkozásoknak nagyon fontos a költségek alacsony szinten tartása.

A költségek elemzésének komoly múltja és irodalma van. Csoportosításuk többféleképpen történhet. Korábban már felmerült a határköltség, az átlagköltség és az alternatívaköltség fogalma. Említettem az explicit és implicit csoportosítást is. Megkülönböztethetők még aszerint, amely erőforráshoz kapcsolódnak, így vannak *bérijellegű költségek* a munkához

⁵³ A számvitelben a kiadás pénzkidást jelent, pedig a költségek nagy részét nem azonnal, hanem később kell fizetni. Van olyan ráfordítás is, amely nem költség, mert semmilyen erőforráshoz nem kapcsolódik, például a bírság. Tehát a legszélesebb fogalom a ráfordítás, ennek zöme költség, amely előbb-utóbb pénzkidást is jelent. Így nem túlságosan erőltetett a vizsgálatokat a költségekre egyszerűsíteni. Hasonlóan széles kategória a hozamoké, amelybe minden beletartozik, ami növeli a profitot, például a kapott kártérítések összege. A legjelentősebb tétel azonban az árbevétel, amely előbb vagy utóbb pénzbevételként realizálódik, így a bevételi oldalon is elegendő a modellekben az árbevételre koncentrálni.

⁵⁴ Ha például két alternatíva létezik, a beruházás megvalósítása vagy a rendelkezésre álló tőke tartása, ha megvalósul a beruházás, annak feláldozott haszna az a kamat, amelyet a pénzünk után kaptunk volna, ha nem költjük el beruházásra.

kapcsolódóan, *amortizációs költségek*⁵⁵ a tartós eszközök kopásához kapcsolódóan és *anyagjellegűek* az egyéb erőforrások felhasználása miatt. A költségek egy része rövid távon állandó, fix költség, más része a termelés vagy szolgáltatás mennyiségéhez kötődik, azaz *változó*. A *proporcionális* költségek pont a kibocsátással együtt változnak, *progresszív* a költség-növekedés, ha a kibocsátás növekedésénél nagyobb, *degresszív*, ha annál kisebb mértékben növekednek. Állandó költség például a biztosítási vagy a bérleti díj költsége, tipikus változó költség az alapanyagok költsége; ha nincs termelés, az előbbi akkor is felmerül, az utóbbi azonban a termelt mennyiséggel együtt változik. A *teljes költség* a termelés egészére jutó fix és változó költségek összessége.⁵⁶ Fontos tudnunk a költségek egy termékegységre eső részét is, ezért használjuk az átlagköltség, az átlagos fix költség és az átlagváltozó költség fogalmát is, amelyekhez úgy jutunk, hogy az összes költséget, az összes fix, illetve az összes változó költséget elosztjuk a termelt mennyiséggel.⁵⁷ Használatos az önköltség fogalma is, amelyet úgy kalkulálnak, hogy a termékekhez hozzárendelik az úgynevezett direkt vagy közvetlen költségeket, és valamilyen módszerrel ráosztják az indirekt, vagy közvetett költségeket. A közvetlen költségek az adott termék előállításához kapcsolódnak – például annak alapanyagát adják –, míg a *közvetett* költségek általában szükségesek a termeléshez, de nem kapcsolódnak kifejezetten egy adott termékhez, ilyen például a menedzsment vagy az adminisztráció költsége. Ha a költségek alakulását függvényekkel szemléltetjük, ahol az x tengelyen a termelt mennyiséget, y tengelyen az adott költségfajtát mérjük, a fix költségeket az x -szel párhuzamos egyenes, a változó költségeket egy origóból induló, pozitív meredekségű egyenes szemlélteti. A teljes költség az utóbbival párhuzamos, de nem az origóból, hanem a fix költségek szintjéről indul. Az átlagos fix költség negatív meredekségű, a termelés növekedésével egyre csökken.

⁵⁵ Az amortizációs költséget vagy értékcsökkenési leírást a tartós, általában több évig használt termelőeszközök után számolják el, így a költségek egyenletesen kerülnek be a nyilvántartásba, az eszköz bekerülési értékét szétosztva a teljes használati élettartam idejére.

⁵⁶ Szokásos jelöléssel: $TC = TFC + TVC$ (Total Cost, Teljes költség = Total Fixed Costs, Összes állandó költség + Total Variable Cost, Összes változó költség).

⁵⁷ Szokásos jelöléssel: $AC = TC/Q$ (Average Cost, Átlagköltség = Total Cost, Teljes költség/Quantity, Termelt mennyiség); $AVC = TVC/Q$ (Average Variable Cost, Átlagos változó költség = Total Variable Cost, Összes változó költség/Quantity, Termelt mennyiség); $AFC = TFC/Q$ (Average Fixed Cost, Átlagos fix költség = Total Fixed Cost, Összes fix költség/Quantity, Termelt mennyiség).

A határkölség, az átlagkölség és az átlagos változó kölségek azonban egy ideig csökkennek, majd emelkedni kezdenek, mind U alakú görbe. Az átlagkölséggörbe akkor éri el a minimumát, amikor a határkölséggörbe metszi.⁵⁸

Az itt leírt kölségalakulás részben hosszú távon is érvényes, de az úgynevezett fix kölségek inkább lépcsőzetesen emelkednek, a változó kölségek alakulását pedig meghatározza, hogy hosszabb távon bármely tényező változtatható.

Természetesen az árbevétel, az átlagos árbevétel és a határbevétel alakulása is szemléltethető függvényekkel, a kölségalakulások mintájára, a termékmennyiséggel az x tengelyen, az árbevétel-kategóriákkal az y tengelyen. Az átlagos árbevételt és a határbevételt is az x tengellyel párhuzamos egyenes mutatja, ha a vállalkozás minden termékegységet egyazon áron – egységáron – értékesít. Ha a vállalatok nagy mennyiséget akarnak értékesíteni, ezt általában alacsonyabb áron tehetik csak meg, a határ – és átlag árbevétel ilyenkor csökkenő, a teljes árbevételt szemléltető görbe pedig a gyökfüggvényre emlékeztető, csökkenő mértékben növekvő alakot ölt. A legnagyobb profitot azon termékmennyiség esetén éri el a vállalkozás, ahol az összes árbevétel és az összes kölség függvénye a legtávolabb esik egymástól. A profit függvénye ennél kisebb termékmennyiségnél növekvő, ennél nagyobb mennyiségnél csökkenő, és akkor nulla, amikor az árbevétel és kölséggfüggvény egymást metszik.

Kérdések

- Definiálja a szövegben kiemelt fogalmakat!
- Mondjon példákat a felsorolt kölségfajtákra!
- Rajzolja fel az említett függvényeket!
- Miben térhet el a számviteli és a gazdasági profit?

Kutatási javaslatok

- Hasonlítsa össze olyan vállalkozások bevételi és kölségszerkezetét, amelyek azonos nagyságrendűek, de eltérő profillal termelnek, vagy eltérő mérettel rendelkeznek, de hasonló a működési területük!

⁵⁸ Lásd a függelékét!

Vákát oldal

5. fejezet

A piac szervező ereje és a pénz szerepe

Fő fogalmak: piacok, kereslet, kínálat, egyensúly, versenypiac, modern pénz

Korábban már rögzítettük, hogy a modern gazdaságok vegyes gazdaságként működnek, amelyben a gazdaságszervezés feladatait alapvetően a *piacok* látják el, azzal együtt az állam meghatározó újraelosztó tevékenységet végez. A gazdasági tranzakciók nagyobb része a piac szabályai szerint zajlik, ezért nagyon fontos, hogy ezekkel a szabályokkal tisztában legyünk. A piac alapkategóriája az árucserre, amely döntően *monetarizált*, azaz pénz által közvetített tranzakciókat, adásvételeket jelent. A pénz szerepére még ebben a fejezetben visszatérek, de előbb definiáljuk a piac alapkategóriáit.

A szükségleteik kielégítésére a gazdaság szereplői keresletet támasztanak, míg a javakat kínáló szereplők a kínálatot testesítik meg. A *kereslet* vételi szándék és akarat, amelyet vásárlási képesség, tehát megfelelő jövedelem is alátámaszt. Másként megfogalmazva: a kereslet az az árumeny-nység, amelyet a vásárlók különböző árak mellett hajlandók és képesek megvásárolni. A kereslet függ a termék árától, de egyéb tényezők, a jövedelem, a többi termék ára, a fogyasztó ízlése is befolyásolja.⁵⁹ A kereslet és az ár negatív relációban állnak, normál javak esetén a magasabb ár alacsonyabb keresletet jelent, az árcsökkenés általában keresletnövekedést okoz *ceteris paribus*, azaz, ha a többi befolyásoló tényező változatlan marad. A Veblen-javak, vagy presztízsjavak fogyasztói eltérően reagálnak az árcsökkenésre, mert csökkentik a keresletüket. A Giffen-javak fogyasztói

⁵⁹ A szokásos jelölésekkel: $D_x = f(P_x, P_s, Y, T, W)$, x termék kereslete (Demand) a termék árától (Price), a helyettesítő és kiegészítő termékek árától, a fogyasztó anyagi lehetőségeitől (Wealth) és ízlésétől (Taste) függ.

sem a szokásos módon reagálnak, bizonyos ársávban az áremelkedésre a keresletük növelésével reagálnak.

A keresleti görbe meredekségét a kereslet rugalmassága határozza meg. Ha a legismertebb parciális keresleti görbét,⁶⁰ a kereslet és ár összefüggését vizsgáljuk, a *kereslet árrugalmassága* szabja meg a függvény meredekségét. Az árrugalmasság -1 , ha 1% -os árnövekedésre 1% -os keresletsökkenés várható. Ha az árrugalmasság 0 és -1 közé esik, a kereslet rugalmatlan, az árváltozásnál kisebb lesz a keresletváltozás. Ha az árrugalmasság -1 -nél kisebb – illetve más megfogalmazásban abszolút értékben 1 -nél nagyobb –, a kereslet túlreagálja az árváltozást, azaz a kereslet árrugalmas. A Veblen- és a Giffen-javak árrugalmassága bizonyos árszinteken a pozitív tartományba esik.

Az árrugalmasság mintájára számítható a kereslet *keresztár-rugalmassága*, amikor egy adott termék keresletváltozását egy másik termék árváltozásának függvényében vizsgáljuk. Szintén parciális keresleti függvényt kapunk, ha a kereslet változását a jövedelem függvényében ábrázoljuk. Ennek a függvénynek a *jövedelemrugalmasság* jelenti a meredekségét. A jövedelemrugalmasság normál javaknál pozitív tartományba esik.

A *kínálat* eladási szándék, azt mutatja, hogy a termelők az árak függvényében milyen árumennyiségeket kínálnak eladásra a piacon. A kínálat elsősorban a termelők számától, a technológiától, a termelők költségeitől és a piaci áraktól függ, de sok termék kínálatát nemcsak gazdasági tényezők, hanem egyebek, például az időjárás vagy a természeti adottságok is befolyásolják. A kínálat és az ár pozitív relációban vannak, normál javak esetén a magasabb ár magasabb kínálatot eredményez, az árcsökkenés pedig kínálatcsökkenést okoz ceteris paribus. A kínálat árrugalmassága normál javaknál pozitív, azaz a kínálati függvény pozitív meredekségű.⁶¹ Ha az x tengelyen a termékmennyiséget, y tengelyen az eladási árat ábrázoljuk, a nagy kínálati árrugalmasságú termékek függvénye nagyon lapos lesz, azaz például 1% -os árnövekedés sokkal nagyobb, mondjuk 10% -os kínálatnövekedést okoz. Ezzel szemben az árrugalmatlan termék kínálati függvénye meredek, az *elaszticitás* 0 és 1 közé esik.

A tranzakciók lebonyolítását a piacok teszik lehetővé, ahol a kereslet és a kínálat megnyilvánulhat, megfogalmazódhat, a hagyományos piacokon fizikailag is találkozhat, ahogy a Fény utcában találkozok szombat

⁶⁰ Lásd a függelékét!

⁶¹ Lásd a függelékét!

reggel az ebédet tervező háziasszony a kofákkal. Legtöbb esetben a piac olyan nagy, vagy az árunak olyan sajátosságai vannak, hogy a személyes találkozás nem lehetséges vagy nem célszerű, ezért *disztribúciós csatornákon* – kereskedelmi ügynökök, áruházláncok, online boltok, brókerek stb. – közvetítésével jut el az áru az eladótól a vevőhöz. Szintén a piac alapkategóriája tehát a *piaci ár* vagy *tranzakciós ár*, amelyen a termékek gazdát cserélnek. A piaci mechanizmusban az eladók és a vevők alkufolyamatai révén alakulnak ki a tranzakciós árak.

Egy termék piacának jellegét, formáját és szerkezetét meghatározó tényezők: a piaci szereplők száma, a piac nagysága, a termék jellege, a piacra lépés feltételei, a piaci szereplők befolyása az áralakulásra és az információhoz való hozzájutás lehetőségei. A piacon forgó áru nagyon sokféle lehet, ezért megkülönböztetünk fogyasztásicikk- és erőforráspiacokat, ily módon a munkaerőnek, a termelőberendezéseknek, az energiának, a földnek is van piaca. A fogyasztási cikkek piacán a vállalatok biztosítják, a kereslet pedig a háztartások tagjai teremtik meg.

A *munkapiacon* a *munkaerő* az áru, amelynek ára a *munkabér*, kínálatát a munkaerő tulajdonosai, tehát a háztartások tagjai adják, míg keresletét legnagyobb részben a vállalatok, emellett vegyes gazdaságban az állam is alkalmaz munkaerőt.

A *reáltőke piacon*, ahol a termeléshez szükséges eszközök, például termelőgépek cserélnek gazdát, egyes vállalatok kínálják, mások keresik az eszközöket.

A *földpiacon* a föld az áru, amelyet eladnak, vagy *földjáradékért* cserébe bérbe adnak a földtulajdonosok a mezőgazdasági termelést folytató vállalatok számára.

A pénznek is van piaca, a *pénzpiacon* a megtakarítók, például egyes háztartások adnak kölcsön *kamat* fejében a hitelt kérelmezőknek, például a beruházni szándékozó vállalatoknak. A *pénzpiac* rendkívül nagy jelentőségű és bonyolult ügyleteket kezel, bonyolításában kiterjedt közvetítő szektor, a pénzpiaci intézmények, bankok, brókerek stb. vesznek részt.

Vannak helyi, regionális, nemzeti, nemzetközi és globális piacok is, attól függően, hogy mekkora a piac kiterjedése. Mindegyiknek vannak működési sajátosságai, de a piaci mechanizmus alapkategóriái – kereslet, kínálat, ár, többlet, hiány, egyensúly – mindegyiknél értelmezhető.

A közgazdaságtan egyik legizgalmasabb vizsgálata a piacokkal kapcsolatban a versenyhelyzet értékeléséhez kapcsolódik, eszerint vannak piacok, ahol tökéletes verseny működik, míg más piacokra ez nem igaz.

Ha megvizsgáljuk a *tökéletes versenypiac*, más néven *kompetitív piac* jellemzőit, arra jutunk, hogy ezeknek nemigen felel meg egyetlen valós piac sem, így fikciónak tekinthető, de azért sok piac elég jól megközelíti ezt az ideáltípust. A tökéletes versenypiacon végtelenül sok eladó van, így egy-egy piaci belépés vagy kilépés nem jelent érzékelhető változást. A szereplők árelfogadók, senki sem diktálhat árat. A gyártott termék homogén, osztható, standard, tehát nem okoz a vevőknek nehézséget eldönteni, hogy számukra melyik a megfelelő, lényegében elegendő az árakat összehasonlítaniuk. A szereplők egyébként tökéletesen informáltak, azaz nincs *információs aszimmetria*.⁶² A tökéletes verseny piacára a be- és kilépés költségmentes, és nincsenek piacon kívüli hatások, például állami beavatkozás. A valódi piacok nem tudják maradéktalanul teljesíteni ezeket a kritériumokat, például a gyártó mindig sokkal többet tud a saját termékéről, mint a fogyasztó. Fontos azonban, hogy a piacok minél jobban megközelítsék ezeket a feltételeket.

Minden piaci szereplő igyekszik racionális döntéseket hozni, a fogyasztó szeretne a lehető legolcsóbban a legjobb minőségű árukhoz hozzájutni, és jövedelmeit a számára optimális fogyasztási struktúrában elkölteni. Az árakat termelő, a szolgáltatásokat nyújtó üzleti szereplők pedig a profitjuk növelésében érdekeltek, ezért a rendelkezésükre álló erőforrásaikat igyekeznek a számukra legkedvezőbb módon felhasználni, azaz észszerűen gazdálkodni. Ha létrejön köztük a tranzakció, akkor szerződéses kapcsolatba kerülnek, bár az adásvétel nem mindig jár együtt írásos szerződéssel/okmánnyal, a magánszemélyek közti ügyletek gyakran csak szóban kötöttek.

A gazdasági verseny a piacgazdaság normális működésének létfeltételét jelenti. Egyedül a versenyhelyzet nyújt automatikus garanciát arra, hogy a fogyasztók gazdasági érdekeit nem sértik a termelők mesterségesen magasan tartott árakkal; verseny nélkül ezt nehéz kikényszeríteni. A tökéletes versenypiac biztosítja a *piaci hatékonyságot*, hiszen nem marad a piacon egyetlen termelő sem, aki a többiekhez képest túl magas költséggel termelne, pazarolná az erőforrásokat, nem racionálisan gazdálkodna, mert az ebből fakadó többletköltségeit a piaci árban nem tudja érvényesíteni, veszteségesse válik. A versenypiac nem tolerálja a gazdaságtalan működést,

⁶² „A piac egyik oldalán állók (releváns) informáltsága eltér a másik oldalétól, és gyakran – habár nem feltétlenül – a piac egyik oldala információs előnyt élvez a másikkal szemben.” Lásd VINCZE 2010, 727.

ellenben jutalmazza az innovációt, az észszerű takarékossgot, ha az a költségeket az átlag alá szorítja. Jól működő verseny piacon hiány vagy többlet legfeljebb ideiglenesen lehetséges, ha az éppen érvényes ár még túl alacsony vagy túl magas.

A szabadon mozgó ár révén – egy igazodási folyamat után – végül kialakul a piaci egyensúly. Ezt az egyensúlyi helyzetet mutatja az úgynevezett *Marshall-kereszt*,⁶³ amelyen a negatív meredekségű keresleti és a pozitív meredekségű kínálati görbe metszéspontja jelenti a *piaci egyensúlyt*. Ebben a pontban sem *többlet*, sem *hiány* nem borítja fel az idillt, pont annyi árut keresnek, mint amennyit eladni szándékoznak a metszéspont által kijelölt *egyensúlyi áron*, vagy *piactisztító áron*.

A mai piaci működés elképzelhetetlen pénzhasználat nélkül. A pénz egyrészt *forgalmi feladatot* lát el, mert jelenlétével megkönnyíti az árucseré lebonyolítását. Másrészt *fizetési eszköz* funkciójában azt is lehetővé teszi, hogy a pénzügyi rendezés az adásvételt követően – vagy előleg esetén azt megelőzően – történhessék. Nem is kell fizikailag jelen lennie ahhoz, hogy értékmérő funkcióját ellássa, hiszen a javak értékét bármikor és bárhol meghatározhatjuk, ha forintban vagy más pénznemben kifejezzük. Pontosabban: a modern pénz az árakat és az arányokat méri, nem egy elvont, filozófiai értéket, legfeljebb azt az értéket mutatja, amely az árakban tükröződik.

A *jó pénz* vagyontartásra is alkalmas, ezért beszélünk *kincsképző* funkcióról, illetve tartalékolásieszköz-funkcióról is a pénz kapcsán. S mivel a pénz a nemzetközi és globális piacokon is ellátja a feladatokat, *világpénz* feladatkörben is funkcionál. A pénztörténet nagyon érdekes fejezeteket tartalmaz, itt azonban csak a mai pénz fő jellemzőit rögzítjük.

A mai pénz *hitelpénz*, mert főként a kereskedelmi bankok hitelnyújtásával keletkezik, és a hitel visszafizetésével szűnik meg. A fogalomban lévő pénz legkisebb része – az úgynevezett M0 aggregátum⁶⁴ – van csak jelen fizikailag is érmék és bankjegyek formájában a piacokon. Ennél jóval nagyobb pénztömeget jelentenek a további monetáris aggregátumok

⁶³ Lásd a függelékét!

⁶⁴ Még az M0 sem teljes egészében megfogható, mert a monetáris bázis (M0) = forgalomban lévő készpénz + egyéb monetáris intézmények jegybanki tartalék- és egyéb forintszámlái + az egyéb monetáris intézmények jegybanknál történő egy napra elhelyezett betétei. További monetáris aggregátumok például: M1 = monetáris intézményeken kívüli készpénz + látra szóló és folyószámlabetétek; M2 = M1 + legfeljebb 2 éves lejáratú, lekötött forint- és devizabetétek stb.

számlapénzek, változatos lekötések, kötvények formájában. Ennek a számítógépes digitális formájában lévő pénztömegnek a segítségével bonyolítják le a fizetési forgalmuk legnagyobb részét a piaci aktorok és az állami intézmények, és ez a virtuális pénztömeg megtakarításként is megfelelően szolgál.

Kérdések

- Definiálja a szövegben kiemelt fogalmakat!
- Mi mindent használtak a történelem során pénzként?
- Mi történik a versenypiacon, ha az egyensúlyinál alacsonyabb vagy magasabb árral kínálják a termékeket?
- Mondjon példákat a versenypiacot jól megközelítő valódi piacokra!

Kutatási javaslatok

- Milyen alternatív pénzhelyettesítés lehetséges ma az üzleti és a magánéletben?
- Mit jelentenek, és miért terjednek a kriptovaluták?

6. fejezet

A piac kudarcai

Fő fogalmak: közjavak és magánjavak, monopóliumok, externáliák, válságok, gazdasági ciklusok

A klasszikus és neoklasszikus gazdaságelméletet a tökéletes piaci működés mítosza uralta, a 20. században azonban egyre nagyobb figyelem irányult a piac kudarcaira.⁶⁵ A leggyakoribb piaci kudarcként ismert jelenségek a monopolisztikus torzulások, továbbá az úgynevezett externáliákhoz és a közjavakhoz kapcsolódó problémák. Az állam szükséges gazdasági szerepvállalását a közgazdaságtan elmélete elsősorban a piaci kudarcokkal indokolja.

A minden szabály szerint tökéletes versenypiac ritka madár. Ha viszont csak kevés és befolyásos termelő van a piacon, előfordulhat, hogy a szereplők árverseny helyett összejátszanak, például titkos ármegállapodást, árkartellt⁶⁶ hoznak létre. A piaci torzulások alaptípusai a monopólium, a duopólium, az oligopólium és a monopolisztikus verseny. *Monopóliumról* akkor beszélünk, ha egyetlen eladó van a piacon, egyedi terméket kínál, miközben nagyszámú vevő képezi a keresletet. A piacra lépés mások számára nehéz, az árat, amely rendszerint jóval a versenypiaci ár felett van, a monopólium diktálja. *Duopólium* esetén két vállalkozás jelenti a kínálatot, és mások csak nagyon nehezen képesek belépni a piacra. Megtörténhetne, hogy a két vállalat ádáz versenyben áll egymással, de a gyakorlatban sokkal gyakoribb, hogy felosztják egymás közt a piacot, és/vagy árkartellel biztosítanak maguknak *extraprofitot* azzal, hogy a fogyasztói többlet nagy

⁶⁵ A piaci kudarcok elméletének ismert képviselői A. C. Pigou és P. A. Samuelson.

⁶⁶ Árkartell esetén a piac önszabályozó rendszere helyébe a szereplők ármegállapodása lép, nem versenyeznek egymással az eladók, hanem mindannyian egy egyensúlyi árnál magasabb áron kínálják a terméket, ezzel csökkentve a fogyasztói többletet.

részét a magas árral elvonják. Az *oligopólium* hasonló szituációt jelent, kettőnél több, de csak néhány eladó alkotja a kínálatot. *Monopolisztikus versenyszituációról* akkor beszélünk, ha a kínálati oldalon nagyvállalatok versenyeznek egymással; ilyen esetben igyekeznek a terméket minél inkább egyedivé tenni, és a fogyasztókat a brandhez kötni. Az árak itt is magasabbak, mint a tökéletes verseny esetén lennének, de a piaci belépés szabad, és egy-egy vállalat ármeghatározó szerepe is korlátozott.

Gyakori, hogy monopolisztikus szituációban a cégek árdiszkriminációval vonják el a fogyasztói többletet. Az *elsőfokú árdiszkrimináció* azt jelenti, hogy a vállalat minden termékegységet a rezervációs áron igyekszik értékesíteni, tehát akár a teljes fogyasztói többletet elvonhatja, ha minden vevővel egyedi alkut köt. A *másodfokú árdiszkriminációnál* a vásárolt mennyiségtől függ az ár, az egyre nagyobb fogyasztást egyre alacsonyabb árakkal jutalmazza az eladó, ezzel közelítve a rezervációs árhoz. A *harmadfokú árdiszkriminációnál* a piaci kereslet árrugalmassága alapján csoportosítja át a kínálatot olyan piacokra vagy olyan vevőcsoportok felé, ahol nagyobb határbevétel realizálható. A felfelé torzított árak mindenképpen azt jelentik, hogy a fogyasztói többlet – mely a határköltséggel egyező tranzakciós ár és a rezervációs ár különbsége – csökken, egy része termelői többletté alakul, más része a társadalom számára végleg elveszik, úgynevezett *holttehervesztéssé* válik.⁶⁷

A piacgazdaságban számos olyan tényező van, amely a monopolizáció irányába viszi el a piacokat. Ilyen lehet a termelés nagy tőkeigénye, a be- és kilépési korlátok, a lassú megtérülés, a kezdeti veszteségeség, speciális licenc vagy know-how birtoklása, vagy más, a termeléshez szükséges speciális erőforrás feletti ellenőrzési jogok korlátai. Ezért az államok versenyhatóságának az a fő feladata, hogy igyekezzék megelőzni – például a fúziók előzetes engedélyeztetésével – vagy megszüntetni a piaci erőfölénnyel való visszaélést. Vannak azonban elkerülhetetlen monopolhelyzetek is, ilyenkor úgynevezett *természetes monopóliumokról*⁶⁸ beszélünk.

A gazdasági tranzakciók döntő többsége a fejlett gazdaságokban, így Magyarországon is a piac szabályai szerint zajlik le. Egyes feladatok ellátására azonban a piaci működés egyszerűen nem alkalmas, ezért

⁶⁷ Lásd a függelékét!

⁶⁸ Természetes monopólium akkor áll fenn, ha nem lehet kis mennyiségben gazdaságosan, alacsony költséggel termelni, olyan nagy a megfelelő üzemméret, hogy csak egyetlen vállalatot bír el a piac. Ilyen lehet például kisebb országok számára egy erőmű vagy egy repülőtér.

bizonyos tevékenységeket csak állami közfeladatként lehet megvalósítani, ilyen a honvédelem, a törvényhozás és más közjogi tevékenységek. Más feladatok, tipikusan az úgynevezett nagy ellátórendszerek – az oktatás, az egészségügyi ellátás, az öregségi ellátások – vagy a kutatás-fejlesztés technikailag ugyan teljesen piacosítva is elképzelhetők, az államok azonban e területeket önként magukra vállalják, és részben vagy egészben közpénzekből finanszírozzák. Ennek az az oka, hogy e feladatoknál nemcsak a piaci hatékonyságot tartják szem előtt, hanem olyan, a társadalom számára fontos szempontokat is érvényesíteni szeretnének, mint az esélyegyenlőség, az igazságosság és a szolidaritás, amelyek a tiszta piaci mechanizmusban értelmezhetetlenek.

Itt érdemes egy kicsit visszatérni a javak csoportosításához, mert van néhány, eddig nem említett, de fontos ismerv a jóságok kategorizálásában, ezek pedig a fogyasztásért való versengés és a kizárhatóság, amelyek alapján elkülöníthetők a magánjavak, a vegyes javak és a tiszta közjavak. A javak zöme *magánjóság*, nem élvezheti bárki, azé lesz, aki az árát kifizeti, megveszi. Vannak *közjavak*, ezek fogyasztásából nem lehet egyeseket kizárni, és nem is tudják egymás elől elfogyasztani azokat a fogyasztók, mindannyian egyszerre élvezhetik a hasznát. Ilyen például az árvízvédelem. A közjavak előállítását általában nem lehet piacosítani, közfeladatként célszerű azokról gondoskodni. A *vegyes javak* esetén vagy a kizárhatóság, vagy a versengés kritériuma nem teljesül, ilyen lehet egy út használata vagy a múzeumok látogatása. Ezeket néha piaci alapon is lehet működtetni, máskor közjósággként célszerű kezelni. A tiszta közjavak és részben a vegyes javak esetén a piaci működtetés kudarca van ítélve, mert a piac alkalmatlan arra, hogy a társadalom számára megfelelő módon oldja meg esetükben a gazdaságszervezést.

A piaci működés kudarcaiként szokás emlegetni az úgynevezett *externáliák* esetét. Externáliák felmerülésekor a gazdaság szereplői szándékaikon kívül másoknak előnyt vagy hátrányt okoznak, ezen külső hatások azonban a piaci árakban nem térülnek meg, a költségekben nem jelentkeznek, így a nemzetgazdaság számára az optimálisnál kiterjedtebb vagy kisebb lesz a piaci megfontolásokon nyugvó termelés. *Negatív termelési externália* lehet a környezetszennyezés, amelyet a termelő másoknak okoz. Ha nem neki kell a környezetet helyreállítania, akkor a profit nála keletkezik, miközben a környezetrombolás mások kára vagy költsége lesz, ezért a termelése, terjeszkedése nagyobb lehet az indokoltnál. *Positív termelési externália* esetén az okozott többlethaszon nem jelenik meg a termelőnél,

így félő, hogy az az indokoltnál előbb beszünteti a hasznos tevékenységét. A kiterjedt kutatási tevékenység például nem csak az adott szervezetnek hasznos, miközben a költségeket kizárólag ő viseli.

Externália a fogyasztásban is keletkezhet, gondoljunk csak a dohányzásra vagy a védőoltások igénybevételére, illetve azok negatív és pozitív mellékhatásaira a többi fogyasztóra nézve. Van olyan elképzelés, miszerint a gazdasági szereplők képesek egyéni alkukkal kiegyenlíteni a hatásokat, és ez a társadalmi optimum felé mozdítja a tevékenységeket.⁶⁹ Ez nem mindig lehetséges, mert a *tranzakciós költségek*⁷⁰ olyan magasak lehetnek, hogy nem jöhet létre hatékony megoldás. Más nézetek szerint csak az állam által irányított *internalizálás* lehet a megoldás, azaz állami szabályozás, bírságok, többletadók vagy dotációk révén emelkedhet a költség vagy a bevétel a társadalom számára valóban reális szintre.

Szintén piaci kudarcként értelmezhető a *gazdasági ciklusok* jelensége, hiszen ezek gazdasági és társadalmi veszteségekkel, munkanélküliséggel, szegénységgel járhatnak együtt. Évezredes megfigyelés a ciklikusság a természetben, amelyhez hasonlóan a gazdaságban is folytonosan váltja egymást a megélénkülés, a fellendülés, a válság és a depresszió, efféle szinuszgörbéhez hasonló mozgást leírva.⁷¹ Minden szakasznak megvannak a maga sajátosságai, például ahogyan a gazdasági szereplők viselkednek. A hullámmozgás piaczgazdasági törvényszerűség. Senki sem vitatja az úgynevezett *konjunktúraciklusok* létét, ezek 8–15 évesek, de sokak szerint akadnak ennél hosszabb távú, akár egészen nagy időintervallumot beterítő hullámok és sokkal rövidebb távban értelmezhető ciklusok is.⁷²

Számos magyarázat született a gazdaság ciklikus ingadozásaira. A külső (exogén) elméletek szerint ezeket gazdaságon kívüli hatások, például háborúk okozzák. A belső (endogén) elméletek szerint viszont a ciklikus működés a piaczgazdaságok sajátossága, törvényszerűen váltják egymást felfelé és lefelé ívelő szakaszok, például a beruházások átfutási idejéből vagy a termésátlagok változásaiból kifolyólag. A válság után azonban

⁶⁹ Coase-tételként szokás emlegetni azt a nézetet, miszerint a privat felek alkui megoldják az externáliák problémáit, lásd COASE 1960, 1–44.

⁷⁰ A tranzakciós költségek ahhoz szükségesek, hogy a tranzakció megvalósuljon. Ilyen lehet a közreműködők, szakértők, képviselők, ügynökök díja, az illetékek vagy más költségek.

⁷¹ Lásd a függeléklet!

⁷² A legismertebb cikluselméleteket hosszú távra Kondratyev és Braudel alkotta meg. Rövidebb ciklusokat állapított meg például Jánossy és Kuznets. Lásd KONDRATYEV 1988; BRAUDEL 1985; JÁNOSY 1966; KUZNETS 1930.

a fellendülés is, mintegy automatizmusként, kibontakozik, ha az árak, a bérek, és a kamatok beállnak a megfelelő szintre. Gyakori azonban, hogy túl nagy veszteséggel, túl hosszú idő alatt alakul csak ki az úgynevezett piactisztító, vagy egyensúlyi ár, miközben tönkremennek egyes termelők, és akár hosszabb időre is hátrányos helyzetbe kerülnek a fogyasztók. Ezt az árat azonban a tiszta piaci mechanizmusban muszáj megfizetni annak érdekében, hogy a darwinizmus terminológiájával szólva a legéletképesebb szereplők működtessék majd tovább a gazdaságot.

A klasszikus gazdaságelmélet azt feltételezi, hogy a piacgazdaság belső törvényszerűségei elegendők a társadalom számára is optimális helyzet fenntartásához, a gazdaság annyit termel, amennyire képes, mert minden gazdasági szereplő követi az érdekét a haszonmaximalizálás, illetve a hasznosságmaximalizálás irányában; értelmetlen a kapacitások kihasználatlanságát, például tartós munkanélküliséget feltételezni, mert előbb-utóbb minden termék meglegeli a piacát, minden piacon kialakul az egyensúly.⁷³ A 20. század elején született meg a modern makroökonómia, amelyben már számolnak a piaci kudarcokkal, így az állam gazdasági szerepvállalása is igazolást nyer.

Kérdések

- Definiálja a kiemelt fogalmakat!
- Keressen a fogyasztási cikkek piacáról példákat a különféle piactípusokra!
- Keressen történelmi példákat a gazdasági ciklusok egyes szakaszaira, és foglalja össze a következményeket!
- Ábrázolja grafikusán a monopólium ártorzításának hatását, vizsgálja meg a fogyasztói többlet és a holtteherveszteség alakulását!

Kutatási javaslatok

- Mondjon példákat az externáliákra, és dolgozzon ki javaslatot a példaként hozott externáliák hatásainak internalizálására!

⁷³ Az elképzelés a Say-dogmán alapul, miszerint a termelés által generált jövedelem automatikusan megteremti az eladáshoz szükséges keresletet is, így sem tartós túlertermelés, sem masszív munkanélküliség nem lehetséges, lásd SAY 1803.

Vákát oldal

7. fejezet

Az állam gazdaságszervező tevékenysége

Fő fogalmak: közszféra, közpénz, gazdaságpolitika, monetáris politika, fiskális politika, államháztartás, jóléti állam

Változó, hogy egy adott nemzetgazdaságban pontosan mit kezelnek közfeladatként. A közfeladat legszűkebb értelemben a klasszikus állami alaptevékenységekre értendő, tehát a törvényhozásra, a honvédelemre és az igazságszolgáltatás rendszerére terjed ki. Az állami működés hagyományos, úgynevezett közhatalmi funkciói a 20. században társadalompolitikai, valamint egyéb gazdasági feladatokkal egészültek ki. A modern állam tevékenysége ma már nem egyszerűen szervezési-technikai jellegű feladatmegoldás, az állam polgárai elvárják, hogy minden állami beavatkozás egyben a közjó szolgálata érdekében tett erőfeszítés legyen.⁷⁴

A közgazdasági megközelítés szerint az állam gazdasági feladatai az allokáció, a redisztribúció és a stabilizáció. A *stabilizációs* feladatkör ellátásakor az állam a gazdaság piaci alapon történő működését biztosítja, amelyhez megteremti a szükséges jogi és intézményi feltételeket. Az *allokációs* funkció háttérben a piaci kudarcok állnak, meghatározott jóságok, elsősorban a közjavak biztosítását, termelését és elosztását az állam magára vállalja. A *redisztribúciós*, azaz újraelosztási feladatok a jövedelmek átcsoportosításához kapcsolódnak. Az államnak a feladatai ellátásához, azok finanszírozásához jövedelemre van szüksége, így a gazdaságban megtermelt jövedelem egy részét elvonja, és más területekre csoportosítja át. A közfeladatok ellátásához ugyanis állami pénzkeret kell, bevételek szükségesek, és kiadások merülnek fel.

Az állam a közfeladatait az intézményrendszerén keresztül látja el, amelybe beletartozik a hivatali apparátusa, a hadserege, a törvényhozó

⁷⁴ BÁGER 2009.

és rendfenntartó testületei stb. Az államháztartás az állam összes intézményének gazdálkodási tevékenységét magában foglalja, ily módon intézmények csoportjaként, feladatok összességéként és a közfeladatok ellátásának egységes szervezeti, tervezési, gazdálkodási, ellenőrzési, finanszírozási szabályok szerint működő rendszereként is értelmezhető. Az állami költségvetés a bevételek és kiadások terve, amely a gazdálkodás keretét jelenti.

A *gazdaságpolitika* az állam, illetve a kormányzat gazdasággal kapcsolatos elképzeléseinek összessége, beleértve a rövid és hosszú távú célokat, a gazdaság szervezési elveket, eszközöket és módszereket. A gazdaságpolitikának számos ágazata van – iparpolitika, agrárpolitika, kereskedelempolitika stb. –, de a legfontosabb területei a fiskális és a monetáris politika.

A fiskális vagy *költségvetési politika* az államháztartás bevételein és kiadásain keresztül fejt ki hatását a gazdaságra. Az államháztartás a legnagyobb bevételeit az adóztatással szerzi, ezért az adópolitika nagyon fontos része a gazdaságpolitikának. Az *adórendszer* az adott időben és helyen érvényben lévő adók összessége; kialakítása és működtetése a kormányok feladata. Az *adó* kötelező hozzájárulás a közkiadásokhoz, amelyet pénzben kell megfizetni a kivető állam vagy más közjogi testület szabályai szerint, és amelyért cserében nincs direkt ellentételezés. Az adó egyrészt bevételt biztosít a közfeladatok ellátásához, másrészt a gazdaság-szabályozás eszköze, a megadóztatott tevékenység mérséklését, az adóval nem terhelt tevékenység ösztönzését is szolgálja.

A háztartások esetén az *autonóm adók*, amelyek nem függenek a jövedelemtől, a költségvetési egyenest lefelé tolják, vagyis kisebb fogyasztást vagy kisebb megtakarítást tesznek lehetővé. A *nem autonóm adók* jövedelemfüggők, 0 jövedelem esetén nem kell fizetni ezeket, de a jövedelemnövekedés egyre nagyobb adóterhet jelent. Ilyenkor a költségvetési egyenes nem párhuzamosan tolódik lefelé, hanem a meredeksége csökken, de szintén szűkíti a háztartás lehetőségeit.

A vállalatok terhére is kivethetnek *tételes*, egyösszegű adókat, amelyek növelik a fix költségeket és a változó költségeket növelő százalékos adókat, amelyeket az adóztatott tevékenység vagy állomány nagyságára vetítenek *lineárisan*, azaz arányosan, *progresszíven* – az állománynövekedésnél nagyobb mértékben – vagy annál kisebb mértékben, tehát *degresszíven*.

A kormányok leggyakrabban jövedelmet, vagyont vagy fogyasztást adóztatnak. A fogyasztási adók általában *közvetett*, vagy *indirekt adók*, mert az eladó fizeti meg azokat, de mivel áraiba beépíti az adót is, csak

továbbhárítja azokat a fogyasztókra, akik az adó valódi terhét viselik. A jövedelem- és vagyoadók rendszerint *direkt, vagy közvetlen adók*, mert a jövedelem- vagy vagyontulajdonost terhel minden, adóval kapcsolatos nyilvántartási, elszámolási, befizetési stb. kötelezettség és teher.

Az államháztartásnak az adókon kívül egyéb bevételei is vannak, például vámot szedhetnek a behozott áruk után, kamatot kaphatnak az állami megtakarítások után, élvezhetik az állami tulajdonú vállalkozások profitjából fizetett *osztalékok*.⁷⁵ Szintén a költségvetés bevételi oldalán jelennek meg az adományok, segélyek és a kapott hitelek is.

A mai államok államháztartásaiban a legnagyobb kiadási tételek az úgynevezett *transzferek*, a gazdaság szereplőinek a redisztribúció keretében juttatott összegek (öregségi és betegségi ellátások, ösztöndíjak, családi támogatások, munkanélküli ellátások) és a *nagy ellátórendszerek* (oktatás, egészségügy, szociális rendszer) fenntartásához kapcsolódó kiadások. Más csoportosítás alapján vannak az államháztartásban *működési kiadások*, amelyek az intézményrendszer folyó finanszírozását szolgálják és *felhalmozási kiadások*, amelyekkel tartós eszközöket hoznak létre vagy újítanak meg.

Az államháztartás akkor van *egyensúlyban*, ha a bevételek fedezik a kiadásokat. *Szufficitről* beszélünk, ha az állami gazdálkodás megtakarításra képes, *deficitről*, ha túlköltekezett. A deficit finanszírozása leggyakrabban államkötvények kibocsátásával vagy hitelek felvételével történik, így a bevételi oldalon megjelenik a hitelfelvétel vagy kötvényeladás bevétele, a kiadási oldalon pedig a törlesztések és kamatok összegei. Az állam adósságállományának mérséklése elsősorban a kamatteher miatt nagyon fontos, ugyanakkor a kiadások csökkentése csak fokozatosan valósítható meg, másként gazdasági visszaesést és társadalmi feszültségeket okozhat. A hitellel beindított gazdasági növekedés ugyanakkor növelheti a gazdasági szereplők és az állam mozgásterét is, valamint megkönnyíti a hitelállomány kezelését, és lehetővé teszi az egyensúly megteremtését.

A gazdasági teljesítmény és a növekedés legismertebb mérőeszköze a *GDP*, az ország területén egy év alatt létrehozott és végső fogyasztásra szánt áruk és szolgáltatások piaci értékének összessége. A teljesítménymérésre és a gazdaságpolitika több megoldandó problémájára a későbbiekben még visszatérünk.

⁷⁵ Az osztalék a gazdasági társaságok nyereségének az a része, amelyet a tulajdonosoknak kifizetnek a befektetésük hasznaként.

A gazdaságpolitikának, benne a fiskális politikának az említetteken kívül számos gazdasági és társadalompolitikai célt kell szolgálnia, például a foglalkoztatás bővülését, az esélyegyenlőség növelését, a társadalmi erőforrások minél hatékonyabb felhasználását, a fejlesztési programok kiegyensúlyozott finanszírozását. Az adópolitikával a kormányok befolyásolják a konjunkturális változásokat, a gazdasági szerkezetet, a befektetések és a fogyasztási szerkezet alakulását.

Mivel a modern piacgazdaságokban kulcsszerepet játszik a pénz, az erős gazdaságot következetes *monetáris politikának* kell szolgálnia. Ez leegyszerűsítve azt jelenti, hogy pontosan annyi pénz legyen a gazdaságban, mint amennyi szükséges. A pénztartásnak két fő célja van, egyik a *tranzakciós cél*, a pénzmenységnek ugyanis elegendőnek kell lennie minden forgalmi és fizetési ügylethez, azaz minden piaci tranzakcióhoz és pénzben bonyolított egyéb elszámoláshoz. Másrészt lehetséges, hogy *vagyontartási cél* áll a pénzkereslet mögött.

A tranzakciós pénzkereslettel foglalkozik a mennyiségi pénzelmélet legismertebb formulája, a *Fisher-képlet*, amely szerint a szükséges pénzmenység a forgási sebességgel fordítottan, a tranzakciók számával és az árszínvonallal egyenesen arányos.⁷⁶ A monetáris politika kulcspozícióban lévő intézményei, a *jegybankok*⁷⁷ feladata, hogy a pénzmenységet kontrollálják, biztosítsák a törvényes fizetőeszköz értékállóságát, az árak és a pénzpiac stabilitását.

A hetvenes évek óta a monetáris és a fiskális politika intézményi és elvi szétválasztása a modern gazdasággal szembeni egyik alapvető elvárás. Korábban gyakori volt, hogy a kormányok befolyásolni igyekeztek a pénzpolitikát, leginkább a pénzteremtést próbálták ösztönözni, ezzel forrást teremtve az államháztartásnak, csak hogy ez veszélyeztette a fizetőeszközök stabilitását, és a pénz értékvesztését okozta. A *jegybanki függetlenség* így főként a kormányoktól és a fiskális gazdaságpolitikától való távolságtartást jelenti. Napjainkban terjed az a nézet, miszerint a jegybankoknak – a fizetőeszköz és az intézményrendszer stabilitásának biztosítása mellett – szintén feladatuk, hogy lehetőség szerint a gazdasági növekedést is szolgálják, ezen a téren pedig együttműködjenek a kormánnyal.

⁷⁶ A Fisher-képlet egyenlete a szokásos jelölésekkel: $M * V = P * T$, ahol M a forgalomban lévő pénz mennyisége, V a forgási sebessége, P az árszínvonal és T a tranzakciók száma.

⁷⁷ A modern pénzügyi intézményrendszer kétszintű, csúcán a jegybankok állnak, második szintjén a kereskedelmi bankok és egyéb közvetítő intézmények, amelyek közvetlen kapcsolatban állnak a háztartásokkal és a vállalatokkal.

Az állam gazdasági szerepvállalását, az újraelosztás mértékét jól mutatja az államháztartás kiadásainak és bevételeinek az aránya az éves össztermékhez viszonyítva. Általában két mérőszámot használnak erre, a *centralizációs hányadot* (államháztartási bevételek/GDP) és az újraelosztási hányadot (államháztartási kiadások/GDP). Magyarországon az állami kiadások közel felét teszik ki a teljes éves összterméknek. Számos sikeres országban van azonban ennél magasabb és alacsonyabb újraelosztási mérték is, az előzőre skandináv országok, utóbbira angolszász országok példája hozható. Általában elmondható, hogy az állami újraelosztás mértéke mindenütt jelentősen megnőtt az elmúlt száz évben, míg az I. világháború előtt nemigen haladta meg a 10%-ot, ma, alig száz évvel később jellemzően 30 és 50% közé esik.

A gazdaságpolitika kívánatos befolyása és az állam gazdasági szerepvállalásának kiterjedése kapcsán a közgazdaságtudományban elég nagy véleménykülönbségek alakultak ki, és tartják magukat ma is. A *jóléti állam* koncepcióban például a piac mellett nagyon erőteljes az állami jelenlét, mert nagyarányú, az elsődleges jövedelmek akár 50%-át is meghaladó lehet az újraelosztás mértéke. A jóléti állam azt jelenti, hogy a közhatalom rendszeresen és a piaci folyamatok eredményéhez képest tartósan eltéríti a fogyasztás és a rendelkezésre álló jövedelem szintjét a tiszta piaci modellben vélelmezetthez képest. Ennek célja például a méltányosság, a közbéke és a fennálló rend elfogadtatása.⁷⁸ Erre példa az úgynevezett skandináv jóléti modell, Svédország vagy Dánia kormányzati berendezkedése. Más nézetek szerint ellenben az állam gazdasági szerepvállalása felesleges, hatástalan vagy egyenesen káros, mert a piaci mechanizmusokat kell mindenekelőtt érvényre juttatni. Ez utóbbi hangok válságok esetén általában csendesebbek, mert – ahogy utoljára a 2008–2009-es világválság bizonyította – még a piaci dominanciájú gazdaságokban is szükség van az államra, mint végső menedékre.

⁷⁸ CSABA 2014.

Kérdések

- Definiálja a kiemelt fogalmakat!
- Melyek a fiskális és monetáris politika céljai és eszközei?
- Mit gondol, milyen a jó adórendszer?

Kutatási javaslatok

- Tanulmányozza néhány nagy és erős gazdaság adórendszerének legfőbb paramétereit! Mivel magyarázhatók a jelentős eltérések például az adókulcsokban?
- Nézzon utána, hogyan alakult egyes országok adósságállománya a különböző időszakokban! Mi minden magyarázhatja az eladósodást és a konszolidációt?

8. fejezet

Ingyenebéd potyautasokkal

Fő fogalmak: közlegetők problémája, bürokrácia, korrupció, potyautasok, járadékvadászok

Miközben az állam gazdasági aktivitása sokszor elkerülhetetlen és összességében, tendenciájában egyelőre növekvő, a kiterjedtebb állami tevékenység is problémákkal jár. Mindenekelőtt hatékonysági veszteséget okoz, hiszen hatékonyság tekintetében ma nem ismerünk a piacnál jobb szervezőt. Minden olyan esetben, amikor az állam megjelenik, akár mint végső menedék, felmerül például az úgynevezett *moral hazard*⁷⁹ biztosítási ügyleteknél közismert esete.

Kifejezetten a közjavak kapcsán emlegetett probléma a *potyautas-ként*⁸⁰ ismert jelenség, amely szerint a javak közösségi finanszírozása indokolatlanul nagy fogyasztásra csábít, mert az ingyenesség látszatát kelti. A modern közgazdaságtan axiómájaként szokás emlegetni, hogy *nincs ingyenebéd* – there ain't no such thing as a free lunch (TANSTAAFL)⁸¹ vagy there is no such thing as a free lunch (TINSTAAFL) –, tehát a gazdasági javaknak mindig van költségük, legfeljebb nem a fogyasztónál jelentkeznek. Azon tiszta közjavak esetén, ahol nincs verseny a fogyasztók között, és nincs kizárhatóság sem, az egyedüli racionális megoldás a közösségi finanszírozás és allokáció. Ahol viszont a közfeladatot nem ezen okokból,

⁷⁹ A *moral hazard*, erkölcsi kockázat azt jelenti, hogy a személy kevésbé lesz kockázatkerülő attól, hogy a tevékenysége esetleges következményeit nem egyedül kell viselnie, azaz a kárfelelősségben osztozik vele a biztosító vagy másvalaki.

⁸⁰ A potyautas olyan személy vagy szervezet, aki/amely élvezzi egy jószág vagy egy szolgáltatás hasznait, de nem vesz részt annak finanszírozásában, számára az ingyenes, lásd MANKIW 2011.

⁸¹ Milton Friedman 1975-ös könyve, a *There is no such thing as a free lunch* tette igazán elterjedté ezt a korábban is használt formulát.

hanem társadalmi elvárások, szempontok, szokások vagy hagyományok alapján vállalja fel az állam, a potyautas-jelenség megnehezítheti a valódi rászorultak ellátását, a társadalmi optimum kialakulását, talán elég a túlzásúftól egészségügyi intézményekre vagy az adományok osztásakor felmerülő visszaélésekre utalni.

Az előzőhöz hasonló dilemmát okoz a *közlegetők tragédiája*. A tanmese szerint a közös erőforráshasználat, azaz a közösségi tulajdon arra ösztönöz, hogy az erőforrást túlhasználják a fogyasztók – ebben az esetben egyazon közös legelőn egyre több juhot legeltetnek, mire az kimerül. Hasonló lehet a közkutak vízpazarlása, a vizek túlhalászása vagy akár a közös területek teleszemetelése; mindegyik korlátozza a többi erőforrás-tulajdonost, legyen az a többi városlakó, állampolgár vagy globális túlfogyasztásnál földlakó.

A vegyes gazdaság tipikus mellékszereplője a *járadékvadász*, aki kihasználja a jogi szabályozás gyengeségeit vagy a saját befolyását arra, hogy számára kedvező jogi keret szülessék. A járadékvadászok a törvénykezési, kormányzati, igazgatási intézkedéseknek a befolyásolására törekcsenek. Járadék két módon keletkezhet, ha a döntéshozók szándékosan előnyben részesítenek valamely csoportot, vagy a járadék az állami döntés fogyatékosága miatt jön létre. A kutatások azt mutatják, hogy a járadékvadászat társadalmi költségei lényegesen meghaladják a részvételtől származó egyéni hasznok összegét, így a járadékvadászat egyértelműen improduktív.⁸² Stigler statisztikai adatsorokból kiindulva bizonyította, hogy a bürokraták az *iparági lobbicsoportokkal* szövetkezve, saját érdekeiket követve képesek eltéríteni a törvényhozó eredeti szándékaitól a joggyakorlatot.⁸³ A legális lobbitevékenység sok országban az érdekkijáras elfogadott módja, de szigorú szabályai vannak. Másrészt a gazdaságot az efféle érdekérvényesítés csak tovább távolítja a tökéletes versenyhelyzettől.

Az állami szerepvállalás a *bürokrácia* növekedésével jár, minden kormányzati aktivitáshoz kötődik valamilyen adminisztráció. Tágabb értelemben minden állami hivatalnok a bürokrácia része, legyen bár a feladata döntés-előkészítés, végrehajtás vagy ellenőrzés. A bürokrácia költségei közvetlenül vagy közvetve az egész társadalmat terhelik, az egyéb bosszantó mellékhatásairól, például az ügyintézés hosszabbodásáról, az előírt adminisztrációs terhek növekedéséről nem is beszélve. Összességében

⁸² BÁGER 2009.

⁸³ STIGLER 1971, 3–21.

a bürokrácia növekedésének káros következményei vannak a gazdaság *versenyképessége*⁸⁴ szempontjából, bizonyosan versenyhátrányt okoz minden felesleges állami jelenlét, túlzott szabályozás és indokolatlan vagy nem jól időzített beavatkozás.

Ugyanakkor állami adóapparátus nélkül nem lehetne a közfeladatok finanszírozásának bázisát adó adórendszert működtetni, a versenyhatóság nélkül nem lehetne a versenyszabályokat kijátszó vállalkozásokat hatékonyan ellenőrizni, vagy a fogyasztóvédelmi apparátus nélkül a fogyasztókat megkárosító vállalkozásokat megbüntetni. Mindezek a közjót szolgálják, tehát közösségi fenntartásukra szükség van.

Vagyis a valódi problémát az indokolatlan bürokrácia jelenti, amelynek létrejöttére ismét a haszonmaximalizálási törekvés a magyarázat az állam kudarcait behatóan vizsgáló *közösségi döntések* iskolája szerint, amely kérlelhetetlenül kritikus a bürokrácia működésével kapcsolatban. Az elmélet szerint a hivatali apparátus tagja minden más gazdasági szereplőhöz hasonlóan önérdékkövető, csak a költségvetési intézmények sajátos szabályai miatt a hasznát másként tudja maximalizálni. Leggyakoribb, hogy a beosztottak számának és az éves költségvetésnek a növelése szolgálja leginkább az érdekeit,⁸⁵ mert ez befolyása növekedésével együtt előnyök élvezésével jár, miközben a demokrácia törvényszerű velejárójaként tűnik fel.⁸⁶ Már a 19. század végén bizonyították a statisztikai adatok az állami költség folyamatos növekedését, amelyben a nagy súllyal szerepelt hivatalnokréteg terebélyesedése.⁸⁷ Az állami intézményrendszer burjánzására még sok kiváltó okot találtak, például a közszolgáltatások iránti túlzott igényeket, a média szerepét, amely hajlamos a piaci kudarcok eltúlzására, vagy a nyugati demokráciákban le nem járatódott szocialista ideológia maradványait, ezek mind a közszektor növekedését kényszerítik ki.⁸⁸ A túlzott kiadások ráadásul nem egyenletesen jelentkeznek, sokkal gyakoribb, hogy

⁸⁴ A versenyképesség makroszinten azt jelenti, hogy gazdaságban előállított termékek képesek megfelelni a nemzetközi piacok követelményeknek, az erőforrásokat hatékonyan használják fel, és a nemzetgazdaság egésze növekvő pályán van. A gazdaságok versenyképessége a vállalatok versenyképességén nyugszik, azt viszont jelentősen befolyásolja a kormányzati gazdaságpolitika, az intézményrendszer, a társadalom és a környezet állapota is.

⁸⁵ BUCHANAN–TULLOCK 1962.

⁸⁶ A Niskanen-féle kétszeres hivatal a helyzetükkel visszaélő, saját befolyásukat szüntelen növelni igyekvő bürokraták viselkedését modellezi, lásd NISKANEN 1968.

⁸⁷ WAGNER 1890.

⁸⁸ WOLF 1979.

a választási ciklusokhoz igazodnak. Az állam ilyen módon politikai indítatású üzleti ciklusokat generál.⁸⁹

A hivatali bürokrácia nemcsak a költségvetésen át és a létszám-emeléssel, hanem más módon is növelheti hasznát. A bürokrata számára kedvező az is, ha a felelősségét, munkájának a kockázatát csökkenti, vagy ha képes elodázni vagy másra hárítani a döntéseket.⁹⁰ Ezen törekvések megint az állami beavatkozás hatékonyságát rontják, és drasztikusan meg-növelhetik a költségeket.

A közszférában a *költség-haszon elemzés* sokkal nehezebb, mint a piaci szférában, így a bürokrácia okozta hatékonyságvesztést is nehezebb kimutatni. A közjavaknak nincs valódi versenypiacon kialakult árak, a közszolgáltatásokkal érintett jelenségek – emberélet, kultúra, egészség, biztonság, demokrácia, igazságosság – nehezen beárazhatók, hajlamosak vagyunk kijelenteni, hogy ezek bármennyi pénzt megérnek, így ha ezekre a célokra áldoznak a kormányok, a pénz biztosan jó helyre kerül. Gyakori, hogy sem a kereslet, sem a kínálat nem piaci jellegű, sem az isoquant-, sem az indifferenciagörbéket nem lehet jól definiálni, mert a szolgáltatások annyira egyediek. A költségvetési korlát sem mindig egyértelmű, a közszférában termelők – például a kórházak – esetén mindig ott az állam mint végső menedék, ha túlköltekkeztek.

A bürokrácia esetleges túlbujánzásán kívül több tényező is hat a nem üzleti szervezetek alacsonyabb hatékonyságának irányába. A legfontosabb a profitérdek hiánya. Emellett személyi, működési és szervezeti okai is vannak, hogy a nem üzleti szervezetek gyakran kisebb hatékonysággal működnek, így például a merev struktúra, a közpénzkezelés sajátos szabályai, az ösztönzési rendszer korlátai vagy a hivatali szervezetek kifejezetten magas kockázatkerülése.⁹¹

A közszféra hatékonyságának növekedését célozta az NPM – *New Public Management* – irányzat, amely abból a gondolatból indult ki, hogy az üzleti megoldásokat kell minél szélesebb körben átültetni az állami

⁸⁹ BENCZES–KUTASI 2010.

⁹⁰ HOOD 2007.

⁹¹ STIGLITZ 2000.

szektorba.⁹² A kritikusok szerint az üzleti logika helyett a gazdaságpolitikának ugyanakkor sokkal szélesebb perspektívában kell gondolkodnia, és a közjót szolgálnia, mert nem lehetetlen a jó állam koncepciója,⁹³ mely szerint az államnak egyedi pozíciója révén pótolhatatlan értékteremtő és értékvédő feladatköre van társadalomban és gazdaságban egyaránt.

A hatékonysági kérdésekkel szorosan összefüggő, súlyos problémaként jelentkezhet minden gazdaságban a hatalommal való visszaélés, illetve a *korruptió*.⁹⁴ Ez a tankönyv a kérdés jogi, társadalmi és egyéb, nem gazdasági vetületeivel nem foglalkozik, pedig jelentős a korruptió *lerontó* hatása mindenütt. Ugyanakkor nyilvánvaló a vele járó hatékonyságcsökkenés, a holtteherveszteség, a kontraszelekción és a versenyképesség romlása, ezek pedig nemkívánatos tünetek a gazdaságokban.

Mindezeket a jelenségeket végső soron az állam gazdasági aktivitása, közvetlen vagy közvetett beavatkozásai okozzák, vagy a közjavak természetéből adódnak; ugyanakkor a vegyes gazdaságoknál alkalmasabb forma jelenleg nem létezik a nemzetgazdaságok számára. Néha megoldást jelenthet a közös tulajdon megszüntetése, a magántulajdonba helyezés vagy *privatizáció*.

Ne felejtjük el persze, hogy ha az üzleti szférára bízunk a tevékenységet, visszajutunk a piaci kudarcok problémaköréhez. Van, amikor a közös tulajdon a kívánatos megoldás, ilyenkor az állam közvetlen államhatalmi eszközökkel – például jogszabályi tiltás – vagy közvetett módon – például a kívánatos tevékenység díjazása, a nemkívánatos adóztatása révén – csökkentheti mind az erőforrások túlhasználásának, mind a potyautas-jelenségek az esélyét.

Az úgynevezett nem piaci kudarcok miatt ma nagy jelentőséget tulajdonítanak és komoly szerepet szánnak mindazon rendszereknek és intézményeknek, amelyek a nem piaci kudarcok visszaszorításában segíthetnek,

⁹² A. Giddens nevéhez fűződik a hatékonysági kérdés előtérbe helyezése. „Ez járjon együtt az állami teljesítmény mérésével, teljesítménymutatók kijelölésével, kiszámításával és ezek alapján nemzetközi összehasonlítások végzésével. Továbbá a formális, bürokratikus, hierarchikus állami kapcsolatrendszerek működése mozduljon el a feladat és teljesítményközpontú megoldások felé, és a gazdaságpolitika minden egyes döntésénél alapvetően a hatékonyság legyen a megítélés szempontja.” Lásd CSATH 2016, 9.

⁹³ Lásd <http://akfi.uni-nke.hu/fo-allam-jelentes> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 29.)

⁹⁴ A korruptió a *corruptio* – rontás szóból ered. Többféleképpen definiálható, államtudományi, jogi, politika szempontok szerint is. Itt elég a köznapi megvesztegetés értelmében használni, amikor egy piaci szereplő jogosulatlan előnyszerzése érdekében megveszteget egy állami szereplőt.

köztük a kormányzati munkát ellenőrző független szervezeteknek, a következetes jogszabályi kereteknek és a transzparenciának.

Kérdések

- Definiálja a kiemelt fogalmakat!
- Soroljon fel példákat az fejezetben kiemelt jelenségek illusztrálására!
- Hozzon pro és kontra érveket a privatizációra!

Kutatási javaslatok

- Nézzen utána, milyen értelmezései és értékelései születtek a bürokrácia fogalmának a tudományban!

9. fejezet

Komparatív előnyök – A nyitott gazdaság

Fő fogalmak: a külföld szerepe, migráció, javak áramlása, tőkeáramlás

A közgazdaságtanban *abszolút előnyről* beszélünk, ha egy termelő másoknál olcsóbban, kisebb erőforrás-felhasználás mellett vagy rövidebb idő alatt képes egy adott terméket előállítani. Lehetséges, hogy valakinek több vagy akár az összes erőforrást illetően előnye van, így összességében másoknál sokkal *termelékenyebb*. Az előny sokféle forrásból eredhet, kedvezőbb természeti adottságok, például jobb földek, magasabban képzett munkaerő, fejlettebb technológia alkalmazása vagy erőteljesebb *szakosodás* is előnyt adhat. A szakosodás, a *munkamegosztás* kiterjedése ugyanis lehetővé teszi az adott munkafolyamat jobb megismerését, begyakorlását, a szakértővé válást az adott területen, ezzel együtt a gyorsabb munkavégzést és a magasabb minőséget. Az abszolút előny több termékre vagy szolgáltatásra is igaz lehet, egy jó ügyvéd amellett, hogy kiváló a saját szakmájában, gépelhet az átlagnál sokkal gyorsabban. Mégis téves következtetésre jutnánk, ha azt mondanánk, vállalja akkor magára az ügyvédi munkavégzés mellett a titkári feladatokat is a munkaidejében. A magyarázat az *alternatív* költségek összevetésében rejlik. Ha feltesszük, hogy az ügyvédi munkadíj az adminisztráció munkadíjának ötszöröse, minden, nem ügyvédkedéssel töltött munkaóra a potenciális kereset négyötödének elvesztését jelentené számára, azaz számára nagyon magas lesz a nem jogi munka alternatív költsége. A titkárnak ebben az esetben *komparatív előnye* van a gépelési munkában, mert számára nem jelentkezik tetemes alternatív költség, hiszen ő éppen a saját területén működik a leghatékonyabban.

Nincs ez másként akkor sem, ha nemzetgazdaságok együttműködésében gondolkodunk. Ha a gazdaságok együttműködése, szakosodása, nemzetközi kereskedelme a komparatív előnyökön nyugszik, akkor

összességében minden partner számára előnyös lehet, hasonlóan ahhoz, ahogy az ügyvédi irodában hasznosítja szaktudását egymás mellett a jogász és az adminisztrátor.⁹⁵

Hogy nemzetközi szinten hogyan alakulnak a kereskedelmi kapcsolatok, az a *világpiaci árak* és a zárt gazdaságban kialakult egyensúlyi ár viszonyától függ. A világpiaci ár az az egyensúlyi ár lesz, amelyen a nemzetközi kereskedelembe bekapcsolódó országok kereskednek. Ha egy országban nemzetközi kereskedelem nélkül egy adott termék egyensúlyi ára alacsonyabb, mint a világpiaci ár, azt jelenti, hogy a termelők olcsóbban képesek azt előállítani, abszolút előnyük van másokkal szemben, tehát érdekükben áll a piacnyitás. Ők sikeres *exportőrökké* válhatnak, mert a korábbinál magasabb, immár világpiaci áron adhatják el a termékeiket. Azzal azonban, hogy a termék piaca nemzetközivé válik, a belföldi árak is felemelkednek a világpiaci ár szintjére – mert ugyan ki adna el belföldön olcsóbban, ha az exporttal magasabb árat érhetne el. A nemzetközi kereskedelem akkor lesz a nemzetgazdaság szintjén előnyös, ha az exportőrök által realizált többletek meghaladják a fogyasztók áremelkedésből származó veszteségeit. Ha viszont egy országban nemzetközi kereskedelem nélkül egy adott termék egyensúlyi ára magasabb, mint a világpiaci ár, ami azt jelenti, hogy a belföldi termelők csak drágábban képesek azt előállítani, a fogyasztók érdekében áll a piacnyitás. Ha az *importőrök* révén beáramlik az olcsóbb termék, a fogyasztóknál jelentkeznek a korábbinál jelentősebb többletek, és a belföldi termelők szenvednek el a piacról való kiszorulás miatt veszteségeket. Ha a nyertesek többet nyernek, mint amennyit veszítenek a vesztesek, a nemzetgazdaság szintjén ismét sikeres nyitás történt.

A nemzetközi kereskedelem az egyes termelők és fogyasztók direkt árelőnyén túl más haszonnal is jár. Kisebb országok számára az export a *termelői méretgazdaságosság* kihasználását teszi lehetővé, továbbá az információáramlás és a korszerű technológia gyorsabb terjedése is előnyös lehet. A fokozottabb termelői verseny előnyhöz juttatja, a nagyobb választék változatossága pedig gyönyörködteti a fogyasztót. Ugyanakkor veszélyek is felmerülhetnek a külkereskedelem révén. A világpiacon vásárolt termékek minőségét vagy gyártási körülményeit sokkal nehezebb *standardizálni*,

⁹⁵ David Ricardo *A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei* című, 1817-es könyvében Portugália bor- és Anglia posztótermelésére és -kereskedelmére vonatkoztatva írta le, hogyan lesz a nemzetgazdasági szintű szakosodás és a nemzetközi kereskedelem mindkét ország számára előnyös.

azaz konkrét paraméterekkel meghatározott minőségi színvonalat tartósan megkövetelni, az *információs aszimmetria* is nagyobb a fogyasztó és a külföldi termelő között, sőt a stratégiai áruknál vállalhatatlan nemzetgazdasági *kitettséget*, túlságosan magas kockázatot rejthet.

Vegyes gazdaságban a nemzetközi kereskedelem előnyeit vámokkal lehet egyenletesebben elosztani. A *vám* ugyanis az importált termékek adója, megemeli a behozatali költségeket, ezzel az eladási árat is, ilyen módon közpénzzé teszi a potenciális fogyasztói többlet egy részét, és egyúttal csökkenti a belföldi termelőkre nehezedő nyomást. Kisebb lesz az eltérés a belföldi és importár között, csökken a hajlandóság az importáru vásárlására, és lehetővé válik a közpénzből akár a termelők transzfer formában való kárpótlása is. A vám ezzel együtt messze nem csodaszer, mert a hatékony piaci allokáció ellen hat, ahogy minden áreltérítés, ez is *holttehervesztéséget* okoz, ugyanakkor rövidebb távon, például amíg piaci szereplők felkészülnek a nemzetközi kihívásokra, előnyös lehet.

Hosszú távon a világgazdaságban határozott tendencia a vámok leépítése, ahogy a nemzetközi kereskedelmi összefonódások is egyre gyarapodnak. Jó példa erre az Európai Unió működése, hiszen az unió alapidokumentumának tekintett *római szerződés*⁹⁶ kimondja az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a személyek szabad áramlását a közösségen belül; az úgynevezett *négy alapszabadság* jogát már az alapítók is az együttműködés és a fejlődés zálogának tekintették. A közgazdászok nagy része a nemzetközi kereskedelem további fejlesztésében látja a fejlődő országok esélyét a felzárkózásra. Ezt fogalmazta meg az úgynevezett *washingtoni konszenzus*⁹⁷ is, amikor a kereskedelempolitikában a vámok csökkentését, a tőkebefektetések növelését és a világpiacon való bekapcsolódás előtti gátak lebontását javasolta.

A *szabad tőkeáramlás* szintén a nyitott gazdaságra jellemző. A külföldi valuta be- és kiáramlása a *nemzetközi fizetési mérlegben* követhető nyomon, itt jelenik meg az export és az import ellenértéke, a külföldről származó vagy oda áramló tényezőjövendelmek és egyéb pénzáramok.

⁹⁶ A római szerződést 1957-ben írta alá Franciaország, az NSZK, Olaszország és a Benelux államok, létrehozva ezzel az Európai Gazdasági Közösséget.

⁹⁷ A washingtoni konszenzusban John Williamson fogalmazta meg ajánlásait az IMF-nek és a Világbanknak a fejlődő országok számára követendő gazdaságpolitikát illetően. Az említettekén kívül deregulációt, azaz a versenyt akadályozó szabályok lebontását, privatizációt, pénzügyi liberalizációt, azaz az állami befolyásolás leépítését és szigorú költségvetési politikát javasolt.

A külföldről beérkező direkt tőkeberuházások pótlólagos munkahelyek formájában lendületet adhatnak a tőkeimportőrnek és új üzleti lehetőséget a tőkeexportőrnek. A külföldről származó tartós *pénzügyi befektetések* pótolhatják a belgazdaság megtakarításait, ezzel pótlólagos forrást teremthetnek a vállalkozások hiteleihez. A külföldről érkező úgynevezett forró tőke, amely rövid távú üzleti előnyök, például pillanatnyi árfolyamnyereség miatt gyorsan érkezik egy adott országba, szintén javítja a gazdaság fizetési mérlegét, és növeli a belgazdaság számára rendelkezésre álló tőkeállományt. Ez utóbbit azonban éppolyan rövid idő alatt ki is vonhatják, ekkor viszont váratlan romlást idézhet elő egyes makropozíciókban, sőt a kivont tőke mennyiségénél sokkal nagyobb kárt okozhat, ha negatív tőzsdei hangulatot idéz elő.

A *munkaerő szabad áramlásának* megítélése sem mindig teljesen egyértelmű. A munkaerő beáramlása többleterőforrás lehetősége a munkaadók számára, többlet-adóbevétel ígérete az államok számára és pluszkereslet az áruk és szolgáltatások piacán. A munkavállalók számára azonban rövid távon hátrányos lehet, ha a belgazdaságban kialakult bérszínvonalnál alacsonyabb bérért munkába állók vagy a belföldinél nagyobb termelékenységgel dolgozók árasztják el a munkapiacot. A *migráció* emellett igen összetett jelenség, bonyolult összgazdasági, környezeti és társadalmi hatásait, kockázatait terjedelmes munkák elemzik.

Sikeres zárt gazdaságra manapság nem tudunk példát mondani, a globális folyamatok részeként a piacgazdaságok összefonódnak, az aktorok külpiacokon is igyekeznek ügyleteket bonyolítani. A gazdaságok nyitottsága azonban nem egyforma mértékű, jellemző, hogy a kisebb nemzetgazdaságok, mint például Magyarország gazdasága nagyobb arányú export-import kapcsolattal rendelkezik, mint a nagyobb gazdaságok, azaz nyitottabb. Általában igaz, hogy a gazdasági nyitottság, a kiterjedt külpiaci kapcsolatok a nemzetgazdaságok szereplői számára több lehetőséget teremtenek – importtermékek vásárlására, külföldön való munkavállalásra stb. –, de a piacok összefonódása a kihívásokat és a kockázatok is növeli, az 2008–9-es amerikai eredetű pénzügyi és gazdasági válság néhány hónap alatt szétterjedt a világban, éppen a bankok nemzetközi összefonódása miatt.

Ahhoz, hogy a nemzetközi kereskedelem makrogazdasági összhatását értékeljük, előbb meg kell ismerni a nemzetgazdasági teljesítménymérés szokásos módszereit; a következő fejezetnek éppen ez a témája.

Kérdések

- Miért nem lehetséges és nemkívánatos az országok számára az ön-ellátó gazdálkodás?
- Milyen pozitív példákat tud mondani történelmi ismeretei vagy gazdasági aktualítások alapján a komparatív előnyök kihasználására és milyen negatív példákat a nemzetközi kereskedelem esetleges romboló hatásaira?

Kutatási javaslatok

- Vizsgálja meg néhány áru fajta bolti kínálatát, állapítsa meg, mekkora hányadot képviselnek az importtermékek!
- Nézzon utána, hogyan alakul makroszinten Magyarország exportjának és importjának szerkezete!

Vákát oldal

10. fejezet

A gazdasági teljesítmény értékelése

Fő fogalmak: GDP és más mérések

Legalább Newtonig nyúlik vissza a felismerés, hogy a dolgok értékeléséhez a mérés az első lépés. Mérés nélkül valójában nem tudjuk értékelni a teljesítményt, legfeljebb valamilyen benyomásunk vagy szubjektív véleményünk alakulhat ki. A *teljesítménymérés* bonyolult, de egyre kevésbé elhanyagolható terület. A magánszférában a racionális mérlegelés, tervezés, elő- és utókalkuláció, teljesítményértékelés lényegében előfeltétele az eredményes gazdálkodásnak és a profitszerzésnek. A közszférában is egyre hangsúlyosabban jelennek meg a hatékonysági, versenyképességi és gazdaságossági szempontok, velük együtt a mérések. A teljesítménymérés tágabb értelemben az *ellenőrzés* egy területe, a kapott mérési eredményeket ugyanis összevethetjük az elvárásokkal, a tervekkel vagy a vállalásokkal, az eltérések alapján pedig intézkedéseket tehetünk.

Az úgynevezett SNA-ESA⁹⁸ rendszer legfontosabb mutatója a bruttó hazai termék. A *GDP* (Gross Domestic Product) egy adott országban, az egyes ágazatokban, egy adott időszak, általában egy naptári év alatt előállított és végső felhasználásra szánt termékek és szolgáltatások piaci összértékét jelenti. Más bázison is számolható, a megtermelt, termelőfogyasztás nélküli hozzáadott érték, az országban realizált bruttó tényezőjövédelmek összessége vagy a szektorok végső felhasználásra szánt kiadásai összesítésével is eljutunk a GDP-hez. Számolják *folyó áron*, *bázisáron* és *vásárlóértéken* is, leggyakrabban az *egy főre jutó GDP*-t publikálják.

A folyóáras kalkulációban számolni kell azzal, hogy a *pénzromlás* befolyásolja az eredményeket. Lehetséges ugyanis, hogy az árak nem

⁹⁸ SNA – System of National Account, ESA – European System of National and Regional Accounts.

azért emelkednek, mert a tranzakciókban szereplő árumennyiség nő, vagy az áruk minősége javul, csak a pénz vásárlóértéke csökken, ezért egyazon árutömegért egyre többet kell fizetni. Ilyenkor a *romló* pénzben való számítás egyre nagyobb összeget tesz ki tényleges teljesítménynövekedés nélkül. A bázisíras kalkuláció ezt a problémát kiküszöböli azzal, hogy a gazdasági teljesítményeket minden időszakban ugyanazon árakkal számolva összesíti, így a növekedés nem származhat áremelkedésből, csak az azonos minőségű output mennyiségének növekedéséből. Szintén nehezíti az összevetést, hogy a nemzetgazdaságokban eltérők az árak és az árszínvonal, így a jövedelmek összesítésénél nem derül ki, hogy a megtermelt GDP milyen fogyasztásra, milyen életszínvonalra elegendő. Ezért kalkulálják ki sztenderd termékkosarak segítségével a GDP-t vásárlóértéken, azaz vásárlóerő-paritáson is, amely kiszűri az országok közötti árbeli eltéréseket és a pénznemek átváltásából eredő torzításokat. A nemzetgazdaságok méretkülönbségei miatt a GDP teljes összege nem árul el sokat a gazdaság fejlettségéről, ha azonban azt elosztjuk a népességszámmal, azaz kikalkuláljuk az egy főre jutó GDP-t, már sokkal tisztábban látunk.

A rendszer másik gyakran használt kategóriája a *nemzeti jövedelem*, amelybe már nem számítanak bele a külföldiek hazai jövedelmei, de hozzáadódnak a belföldi illetékességűek országhatáron túlról származó jövedelmei.

A GDP-t sok kritika éri, mert például nem tartalmazza a környezeti károkozást, az értékpapír-forgalmat, a nem piaci alapon elszámolt teljesítményeket, de valójában évtizedek óta nincs valódi alternatívája. Nagy előnye a nemzetközi sztenderdizálás, amely lehetővé teszi az időben való és a nemzetgazdaságok közötti összevetést.

A nemzetgazdaságok számára a foglalkoztatási helyzet egyrészt az erőforrás oldaláról érdekes, ha alacsony szintű a foglalkoztatás, a rendelkezésre álló emberi erőforrás kihasználatlan a kínálat oldalán. Az alacsony szintű foglalkoztatás a keresletet is beszűkíti, mindemellett természetesen itt nem részletezett szociológiai, pszichológiai és társadalmi

kára van. Mérése az *aktivitási rátával*⁹⁹ és a *munkanélküliségi rátával*¹⁰⁰ történik. Minél nagyobb az előbbi és minél kisebb az utóbbi, annál inkább megközelíti a nemzetgazdaság a *teljes foglalkoztatásként* meghatározott ideális állapotot. Ez az egyik legfontosabb teljesítménymutató, mert közvetlenül hat a költségvetés kiadásaira (a segélyek miatt), a bevételekre (a munkához köthető adók miatt), a GDP-re (a keletkezett jövedelmek és a megtermelt hozzáadott érték révén) és az egész társadalom állapotára.

A kormányok vagy még inkább a monetáris politika döntéshozói az elmúlt évtizedekben elszánt harcot vívtak az *inflációval*, az árak tartós emelkedésével, a pénzromlással. A nyolcvanas évek óta jószerével csak erre fókuszáltak a jegybankok. Az inflációt különböző indexekkel mérjük, a legelterjedtebb a *fogyasztói árindex*, de a *termelői árindexet* is széles körben használják. A fogyasztói árindex a fogyasztási cikkek évi átlagos növekedési ütemét mutatja; az indexet a háztartások által fogyasztott termék- és szolgáltatáslista, az úgynevezett *fogyasztói kosár* elemeinek árváltozásaiból számítják a fogyasztásban elfoglalt arányukkal súlyozva. A termelői árindex módszertana hasonló, a *kosárba* azonban ilyenkor termelési tényezők kerülnek.

Számos kísérlet irányul arra, hogy több száz, bonyolult szempontrendszer alapján kialakított és eltérő technikával született mérési eredményt egy mutatószámra sűrítsenek, amely besorolásra vagy rangsorolásra ad lehetőséget a nemzetgazdaságok teljesítménye szempontjából. Erre szolgálnak a *versenyképességi indexek*, és hasonló módon képezik saját teljesítménymutatóikat, majd publikálják eredményeiket a nemzetközi *hitelminősítők* is. Ezekben a mutatókban az egzakt statisztikai adatok mellett szakmai csoportok véleménye és becslések is szerepelnek. A legismertebb versenyképességi indexek a WEF és az IMD mérései.

⁹⁹ A munkaképes lakosság aktív tagjai foglalkoztatottak vagy munkanélküliek. Munkanélkülinek azokat nevezzük, akik nem foglalkoztatottak, de aktívan keresnek munkát. A passzívak sem nem foglalkoztatottak, sem nem álláskeresőek. Passzivitásuk lehet önkéntes, ha például tanulmányokat folytatnak, de az is lehet, hogy végleg kiszorultak a munkapiacról, ezért feladták az álláskeresést. Az aktivitási ráta szokásos jelöléssel: $LFPR = LF / WP$ Labor Force Partitipation Rate (Aktivitási ráta) = Labor Force (Aktívák) / Working-age Population (Munkaképesek)

¹⁰⁰ Számítása szokásos jelölésekkel: $R_u = U / LF$ Unemployment Rate (Munkanélküliségi ráta) = Unemployed People (Munkanélküliek) / Labor Force (Aktívák).

Kérdések

- Foglalja össze a GDP előnyeit és hátrányait!
- Mondjon példákat mindazon tényezőkre, amelyek a gazdasági jólétet vagy a társadalmi jólétet befolyásolják, de jelenleg nem mérhetők!

Kutatási javaslatok

- Vizsgálja meg a világ legnagyobb gazdaságainak a versenyképességi listákban elfoglalt helyét és az utóbbi évek változásait az első 10 helyen, és keressen indokokat a változások mögött!

11. fejezet

Gazdasági aktualitások, feszítő kérdések

Fő fogalmak: munkanélküliség, infláció, defláció, stagnálás, eladósodás és más egyensúlytalanságok

A 6. fejezet tartalmazza a piaci kudarcként összefoglalt jelenségeket, köztük a válságok ciklikus felbukkanását a piacgazdaságokban. A válságok gazdasági visszaesést, keresletcsökkenést, termelésesökkenést, ezzel együtt a foglalkoztatás csökkenését és a munkanélküliség emelkedését jelentik. Ezt nevezzük *konjunkturális munkanélküliségnek*. A munkapiac *származékos piac*, a munkaerő iránt csak akkor van kereslet, ha az általa előállított termék iránt van kereslet az árupiacon. A munka keresletét a termelékenység és a reálbér is befolyásolja. A reálbér a kínálatra is hat, hiszen az a munkaerő áráként definiálható, de mégsem viselkedik úgy, mint egy közönséges áru ára. A nominálbérek ragadósak,¹⁰¹ azaz meglehetősen rugalmatlanok lefelé, ezért akadályozzák a munkapiaci egyensúly létrejöttét. A munka túlkínálata ugyanis nem csökkenti a nominálbért, a túlkereslet viszont emeli azt.

Munkanélküliség gazdasági egyensúlyi helyzetben is létezik, mert mindig vannak, akik éppen állást váltanak, vagy önként lépnek ki a munka világából. Az önkéntes, súrlódásos, *azaz frikciós munkanélküliség* mértékét nehéz befolyásolni, társadalmi hatása nem mérhető a kényszerű munkanélküliséghez, bár makroökonómiai szempontból kétségkívül kapacitáskihasználatlanság, lényegében a gazdaság velejárója. A *munkanélküliség természetes rátájáról* beszélünk, ha a munka és az árupiacok egyensúlyban vannak. Ennél nagyobb probléma a strukturális vagy a *területi munkanélküliség*, ez esetben nem összességében van eltérés a munka kereslete

¹⁰¹ SAMUELSON–NORDHAUS 2016.

és kínálata között, hanem a szakmák között vagy a földrajzi területek között oszlik el másként a munka kereslete, mint a kínálata.

A munkanélküliség kezelése elvárás a modern állammal szemben. Ez egyrészt a munkanélküliek számára nyújtott támogatásokat, pénzbeli és nem pénzbeli juttatásokat, a *szociális háló* biztosítását jelenti az érintettek és családtagjaik számára, ezeket *passzív eszközöknek* nevezzük. Az *aktív eszközökkel* az állam igyekszik megelőzni a munkanélküli helyzet kialakulását azzal, hogy elősegíti a munkahelyek megóvását és teremtését.

A múlt század hetvenes éveitől kezdve a munkanélküliséggel hasonló nagyságrendű vagy még súlyosabb problémaként kezdték emlegetni az inflációt. Hayek egyenesen az inflációk történetének nevezte a történelmet.¹⁰² *Inflációnak* a pénz értékvesztését nevezzük, amikor ugyanannyi pénzért egyre kevesebb árut tudunk vásárolni, mert az árak egyre növekednek. Az úgynevezett *küsző infláció* egy számjegyű, általában ehhez elég jól tudnak alkalmazkodni a gazdaság szereplői. Különösen, ha számítottak rá, azaz *anticipált*, a gazdasági számításoknál már korábban számba volt véve. A *vágtató infláció* ellenben két vagy három számjegyű is lehet, és súlyos torzulásokat okoz a gazdaságban. A történelemben *hiperinflációk* is előfordultak, ezeket viszont nem élik túl a pénzrendszerek. A magas inflációs ráták ellehetetlenítik a gazdasági kalkulációkat, így megkárosítják az üzleti szférát. Elértéktelenítik a követeléseket, így megkárosítják a hitelezőket és mindazokat, akik vagyonukat pénzben tartották. Torzítják az árakat, ez hatékonyságvesztést okoz, ugyanakkor kedvező lehet a kormányzatnak, mert a sávós adórendszerben automatikusan emelkednek az adóbevételek a nominális jövedelmek emelkedésével, ami arra csábíthatja a kormányzatokat, hogy gerjesszék az inflációt, ha megtehetik.¹⁰³ Az inflációt ugyanis beindíthatja a pénzkínálat túlzott növelése, a felelőtlen monetáris politika. De lehetnek reálgazdasági okai is, kínálati oldalról például a költségek hirtelen növekedése – *költségtolta infláció* –, vagy keresleti oldalról például a kormányzati költés megugrása – *kereslethúzta infláció* – egyaránt kimozdíthatja a gazdaságot az egyensúlyi állapotából.

A kínálati infláció ráadásul együtt járhat a gazdaság lelassulásával; *stagflációról* beszélünk, ha a pénzromlás közben a növekedés megáll.

¹⁰² „I do not think it is an exaggeration to say history is largely a history of inflation, usually inflations engineered by governments for the gain of governments.” Lásd HAYEK 1974, 34.

¹⁰³ „The first panacea for a mismanaged nation is inflation of the currency; the second is war. Both bring a temporary prosperity; both bring a permanent ruin. But both are the refuge of political and economic opportunists.” Lásd HEMINGWAY 1935.

Az inflációt, a munkanélküliséget és a gazdasági növekedés hiányát *mérik* az úgynevezett nyomorúságindexben,¹⁰⁴ ez is jelzi, milyen fontosak ezek egy gazdaság *egészsége* szempontjából.

Sokáig tartotta magát az úgynevezett Phillips-elmélet, amely szerint az infláció a munkanélküliséggel fordítottan arányos, egymással ellentétesen mozog, a kormányok ezért trade off döntésre kényszerülnek velük kapcsolatban.¹⁰⁵ Az elméletet mások mellett M. Friedman cáfolta meg azt bizonyítva, hogy a gazdaság hosszabb távon a munkanélküliség természetes rátája felé tart, függetlenül a pénzromlás mértékétől.¹⁰⁶

Az utóbbi években az inflációs veszélynél sokkal gyakrabban hallani Európában a *defláció* veszélyeiről. A defláció az árak tendenciaszerű csökkenését jelenti, és bár elsőre kedvezőnek tűnik a fogyasztók szempontjából, valójában igen veszélyes. Az árcsökkenések folyamánya a termelés csökkenése, a gazdasági növekedés leállása lehet, amely akár tartós depressziós állapotot is előidézhet.

A deflációs veszély nem általános, a kormányok túlköltése azonban csaknem az egész világon jellemző. A mai államok költségvetése jellemzően nincs egyensúlyban, hanem *deficites*, azaz a költségek szinte az összes országban meghaladják a bevételeket. A túlköltés miatt az államok *eladósodnak*, az *adósságszolgálat*¹⁰⁷ pedig nagy terheket ró a makrogazdaság döntéshozóira, és a gazdasági növekedést veszélyezteti, ha túl sok erőforrást von ki a gazdaságból.

Ahogy az üzleti szervezetek vagy akár a háztartások szintjén, az államháztartás esetében is egyfajta garanciát nyújt, a biztonságos jövőbeni működés fenntartását szolgálja a vagyon védelme, gyarapítása. A *nemzeti vagyon* védelme szintén hosszú távú, generációkon átívelő stratégiai cél. Abban azonban már vitáznak a közgazdászok, hogy pontosan mely vagyonelemeket célszerű ebben a formában működtetni, és melyeket érdemesebb

¹⁰⁴ A Misery Index eredeti formájában Arthur Okun leleménye, segítségével a lakosok infláció és munkanélküliség által okozott *nyomorúsága* alapján rangsorolhatók az országok.

¹⁰⁵ Az elmélet hibás alaptétele, hogy az inflációt a bérnövekedés okozná. Ha tehát a kormányzatnak sikerül a munkanélküliséget csökkentenie, ezzel bérinflációt gerjeszt. Ha viszont az infláció fékezésére reaktív gazdaságpolitikát folytat, megnövekszik a munkanélküliség.

¹⁰⁶ FRIEDMAN 1975, 1–17.

¹⁰⁷ Adósságszolgálatnak a visszafizetendő összegeket, a tőketörlesztést és a felszámított kamatokat nevezzük.

privatizálni. Ez nem független az állami szerepvállalás kiterjedésétől, amelynek mértéke a modern vegyes gazdaságokban is eléggé eltérő.

Az állami gazdaságszervezés hosszú távú célja a *gazdasági növekedés*, mert ez teremti meg a gazdasági jólét és társadalmi jólét forrását. A gazdasági növekedés az ország kibocsátásának bővülését jelenti, amelyet legáltalánosabban a GDP-vel mérnek. A gazdasági növekedés forrására többféle elképzelés született. A legismertebb modell szerint a növekedést a munkaerő-kínálat növekedése, a tőkefelhalmozás és a *technológiai haladás* kombinált hatása adja.¹⁰⁸ A technológiai haladás a *munka hatékonyságának* a növekedését jelenti.¹⁰⁹ Szintén elterjedt a növekedési modellekben az erőforrások kibővítése a természeti erőforrásokkal.¹¹⁰ E modellekben a technológiai haladás *exogén* tényező, azaz a gazdaságba kívülről érkező hatás. Ezzel szemben az *endogén* növekedési modellekben a növekedési potenciál benne rejlik a gazdaság erőforrásaiban.¹¹¹ Sok közgazdász hangsúlyozza a tőkeintenzitás növekedésének fontosságát beruházások, például gépesítés vagy automatizáció révén, megint mások a munka minőségére, a tudásra és az innovatív munkaerőre helyezik a hangsúlyt. Ebben a megközelítésben a technikai fejlődés nem egy gazdaságon kívüli hatás, tehát például nem egy hirtelen berobbant tudományos felismerés okoz kibocsátásnövekedést, hanem az innovatív munkavállalók és a menedzsment rátermettsége vagy akár a növekvő bérek nyújtanak növekedési lehetőséget.¹¹²

A legújabb modellek az állami innovációösztönzés, illetve az intézményrendszer szerepét hangsúlyozzák. Az intézményrendszer fogalma persze nagyon tág értelemben használatos, benne vannak a hagyományos állami szervezetek, a jellemző politikai *felépítmény*, a kormányzati struktúrák éppúgy, mint az elvont jogintézmények, például a szerződéses kapcsolatok. Mindezek motorjai vagy gátlói lehetnek a gazdasági növekedésnek. Modern felismerés, hogy a társadalom legmélyebb kulturális gyökereinek

¹⁰⁸ A modell jelöléseivel $Y = A(t)F(K, L)$, ahol K a tőkét, L a munkát, A a technológiát jelöli, azaz a kibocsátás a népességnövekedés és a tőkeállomány-növekedés függvénye, amelyek hatása a technológiai fejlődésen keresztül érvényesül, lásd SOLOW 1956.

¹⁰⁹ Szokásos jelöléssel, ha a technológiai haladás üteme g , akkor egy ember $1 + g$ -vel több ember munkáját képes elvégezni tudása, ügyesség, új fortélyok, találmányok révén.

¹¹⁰ Például SAMUELSON–NORDHAUS 2016. Szokásos jelöléssel $Q = A * f(K, L, R)$, ahol R a természeti erőforrások felhasználását jelöli.

¹¹¹ A modell jelöléseivel: $Y = F(K, L, A)$ (LUCAS 1988).

¹¹² Például KATZ–MURPHY 1992.

is jelentősége van a téma szempontjából.¹¹³ Fukuyama is egy kulturális tényező, a társadalmi bizalom szerepét hangsúlyozza a nemzetgazdaság fejlődési potenciálja szempontjából, mert az olcsóbbá teszi az együttműködést, ezért versenyelőnyt biztosít.¹¹⁴ Más, szintén mélyen gyökerező, hagyományos jellemzők, mint például a társadalom korrupcióra való fogékonysága, a *baksis* beépülése a kalkulációkba éppen hogy drágítja a gazdasági működést, és kifejezetten a hatékonyság ellen dolgozik.¹¹⁵ Nem véletlen, hogy mindezen újonnan felfedezett, egy nemzetgazdaság növekedési potenciálját döntően befolyásoló tényezők a versenyképességi indexekben mind megjelennek a hagyományos és régóta ismert erőforrások, a tőke, a munka és a természeti tényezők mennyiségi és minőségi jellemzői mellett.

Az axióma, miszerint a gazdasági növekedés a társadalmi jóllét növekedésének kézenfekvő forrása, az utóbbi években megingott a főáramú közgazdaságban is,¹¹⁶ ezért egyre többen hangsúlyozzák a növekedés helyett a *gazdasági fejlődés* fontosságát.¹¹⁷ Ez viszont ismét felveti a GDP helyett, mellett más, komplexebb mérések igényét, ugyanakkor jelenleg még messze nem ismerjük a növekedés összes kompenensét és azok kölcsönhatásait sem.¹¹⁸

¹¹³ Geert Hofstede már a hetvenes évektől foglalkozott bizonyos kulturális tényezők gazdasági jelentőségével. Vizsgálta mások mellett a hatalmi távolság, az individualizmus, a maszkulinitás és a kockázattűrési jelentőségét. Ezek eleinte mikroökonómia perspektívát kaptak, illetve a menedzsmenttudomány használta az új tudást például az adekvát ösztönzési rendszerek kialakításában, lásd HOFSTEDE 1991. Mára kiderült, hogy a kultúrák sajátosságainak – például a vállalkozási kedvnek – hosszú távú nemzetgazdasági jelentősége van.

¹¹⁴ FUKUYAMA 1996.

¹¹⁵ TANZI 1998.

¹¹⁶ Thomas Piketty *A tőke a 21. században* című, 2014-ben megjelent művében például azt bizonyítja, hogy a gazdasági növekedés növeli a társadalmi egyenlőtlenségeket.

¹¹⁷ Meier szerint például „akkor beszélhetünk gazdasági fejlődésről, ha egy nemzet valós egy főre jutó nemzeti jövedelme hosszabb időtávon úgy növekszik, hogy közben nem nő a szegénységi küszöb alatt élők száma, és a társadalmi jövedelemeloszlás egyenlőtlensége sem romlik.” Idézi CSATH 2014, 131.

¹¹⁸ JONES 2016.

Kérdések

- Milyen forrásokból származhat a gazdasági növekedés? Milyen tényezők gátolják ezeket?
- Milyen hatásai vannak a munkanélküliségnek? Milyen eszközökkel tompíthatók ezek a hatások?
- Milyen nagy inflációkkal találkozott történelmi tanulmányai során?

Kutatási javaslatok

- Nézzen utána, hogyan alakult az államháztartási deficit egyes országokban a II. világháborút követő időszakban! Milyen magyarázatokat ismer a feltárt jelenségre?

12. fejezet

A gazdaságelmélet mérföldkövei

Fő fogalmak: Arisztotelész, Adam Smith, a neoklasszikusok, Karl Marx, John Maynard Keynes, Milton Friedman, a közgazdaságtan paradigmarendszere

A közgazdaságtan, más néven ökonómia elnevezése az ókori görögökig nyúlik vissza, és az *oikosz* (háztartás) valamint a *nomosz* (törvény) szavakból eredeztetik. Ugyanakkor a gazdasági, gazdaságszervezési problémák a közösségszerveződéssel egyidősek, a legősibb mondákban, a legrégebbi törvényekben és a legősibb tanításokban is fel-felbukkannak ezekre vonatkozó szabályok és tanítások.¹¹⁹ A ma ismert első, kifejezetten gazdaságtan tárgyban írt munka egy Püthagorasz-követő¹²⁰ és Szókratész-tanítvány, *Xenophón* tollából származik a Kr. e. 4. századból;¹²¹ ez a háztartásvezetés szabályaival, többek között a munkamegosztás kérdéseivel, a munkaszervezéssel foglalkozik.

Arisztotelész, a történelem egyik legnagyobb polihisztorja is nagy terjedelemben foglalkozott gazdasági kérdésekkel, elsősorban etikai elméletei, államelmélete és filozófiai munkái keretében.¹²² A helyes háztartási gazdaságon túl a *városállam-gazdaság*, sőt bizonyos mértékig a birodalomszervezési kérdések is foglalkoztatták, és olyan elméleti problémákat

¹¹⁹ A cseh Tomáš Sedláček *A jó és a rossz közgazdaságtana* című, 2012-es bestsellerré vált művében ezen ősi kapcsolódásokat tárja fel.

¹²⁰ Pythagoras vagy Pitagorasz formában is használják a görög filozófus és matematikus, iskolaalapító nevét.

¹²¹ Xenophón (kb. Kr. e. 431–360), *Oikonomikos* című műve angol fordításban a következő linkre kattintva olvasható: www.gutenberg.org/files/1173/1173-h/1173-h.htm (A letöltés dátuma: 2018. 11. 05.)

¹²² Arisztotelész (Kr. e. 384–322) néhány fontos műve: *Nikomakhoszi etika*, *Politika*, *Metafizika*.

is tárgyalt, mint a pénz, a gazdagság, a természetes csere és az igazságos ár mibenléte.

A középkorban is etikai és filozófiai köntösben jelentek meg a közgazdasági gondolatok, elsősorban keresztény és iszlám vallásfilozófusok tollából. *Averroest*, *Aquinói Szent Tamást* és *Navarrust* is erősen foglalkoztatta a pénz természete, az értékmérő és a kincsképző funkciója, ezért a helyes árak és az elfogadható mértékű kamatok kérdésének nagy teret szenteltek munkáikban.¹²³

A gazdasági elképzelések makrogazdasági fókusza a reneszánsz korban, a 14–17. században erősödött fel, a legnagyobb hatású makroáramlatok képviselői, a merkantilisták és a fiziokraták is komplex rendszerként modellezték a nemzetgazdaságokat. A *merkantilizmus* eszmerendszere jól illeszkedett az abszolutista uralkodási módhoz és a gyarmatosítás okozta európai pénzbőséghez, ugyanis az uralkodói kincstár gyarapításában látta a nemzet gazdagodásának módját. Nagy jelentőséget tulajdonított az exporttevékenységnek, és protekcionista intézkedésekkel kívánta szolgálni a hazai ipar erősödését és a beáramló nemesfém felhalmozását. Kidolgozói, a francia *Colbert* és az angol *Mun* uralkodóik gazdaságformáló erejét és féktelen gazdagodásának előnyeit hangsúlyozták, lerázva magukról a középkori erkölcsi skrupulusokat.¹²⁴

A *fiziokrata* gazdaságfilozófia megalkotója *François Quesnay* (1694–1774) volt, aki a gazdaságban a pénz körforgását a test véráramlásának analógiájára képzelte el, ahol a kezdő impulzust a földesurak vásárlásai adják, az állami adóztatás pedig efféle érvágás a beteg testen.¹²⁵ Nála a gazdagság a népek jóléte, amelynek forrása a föld, a gazdaság pedig akár az emberi test, önműködő; a *laissez faire* gazdaságműködési elképzelés mély nyomot hagyott az elmélettörténetben.

A modern közgazdaság születését *Adam Smith*¹²⁶ *A nemzetek gazdagsága* című műve keletkezésére, 1776-ra datáljuk. Smith, a közgazdaságtan első számú klasszikusa tankönyvi alapossggal írta le a piacgazdaság működését, és az általa említett *láthatatlan kéz* – pusztán az önérdkek követése – mint a piaci önszabályozás szimbóluma elképesztő karriert

¹²³ Averroës (Ibn Rusd) (1126–1198), Aquinói Szent Tamás (1225–1274), Doctor Navarrus (Martín de Azpilcueta) (1491–1586).

¹²⁴ Jean-Baptiste Colbert (1619–1683) XIV. Lajos pénzügyminisztere; Thomas Mun (1571–1641) I. Erzsébet korabeli üzletember.

¹²⁵ A gazdasági élet „vérkeringését” modellező műve: QUESNAY 1758.

¹²⁶ Fontosabb művei: SMITH 1759; SMITH 1776.

futott be a gazdaságelméletben; ez a leggyakrabban emlegetett klasszikus *modell*. Valójában Smith morálfilozófusi munkássága némileg ellentmond a neki tulajdonított, a piac mindenhatóságát hirdető, a felsőbb szintű beavatkozást elvető szemléletnek. Az önérdékkövetést, mint az egyetlen racionális gazdaságszervezési elvet legjobban *Bernard Mandeville* (1670–1733), szemlélteti hírhedt fabulájában, *A méhek meséjében*.¹²⁷

Szintén a klasszikus közgazdaságtan jelentős alakjaként tartjuk számon *Thomas Robert Malthust* (1766–1834),¹²⁸ akit elsősorban népeselemlélete tett híressé, miszerint az exponenciálisan növekvő népesség és a csökkenő hozadék miatt legfeljebb lineárisan növekvő élelemtermelés törvényszerűen szorítja létminimumra a munkabért, és idéz periodikusan elő háborúk vagy járványok révén drasztikus népességcsökkenést. Jellemző, hogy a klasszikusok is foglalkoztak a szűkösség fogalmával, de leginkább a földben látták a korlátos erőforrást.

Szintén a klasszikusok nagy gondolkodója *David Ricardo* (1772–1823).¹²⁹ *Munkaérték-elmélete* megihletett számos későbbi irányzatot, köztük a szocialistákat és a radikálisokat. Ricardo azonban a tőkés társadalmi berendezkedés híve volt. Bár valóban megfogalmazta, hogy az értéket a munka teremti, de minden írásában, üzleti és politikai tevékenységével a tőketulajdonosok érdekét szolgálta. Leghíresebb elképzelése, a *komparatív előnyök elve* a szabadkereskedelem mellett érvel.

A ricardói munkaérték-elméletet vette alapul *Karl Marx* (1818–1883),¹³⁰ amikor a 19. század egyik legnagyobb hatású, tekintélyes terjedelmű filozófiai produktumát, *A tőke* című művet létrehozta, de következtetéseiben már semmiben nem emlékeztetett Ricardo álláspontjára. A kapitalizmus igazságtalanságát, a tőkés kizsákmányolást hirdette, amelynek az osztályharc révén való törvényszerű bukásában hitt. Eszméi és a kommunizmus tanainak terjesztésében végzett aktív tevékenysége révén számos önkényuralmi rendszer épült fel, meghatározva sok ország, köztük Magyarország 20. századi történelmét.

Szintén a 19. században alkottak és szintén a klasszikusok tanaihoz nyúltak vissza a *neoklasszikusok*, vagy *marginalisták*, akik a klasszikus eszméket, elsősorban a hasznosságmaximalizáló törekvéseket és a piaci

¹²⁷ MANDEVILLE 1714.

¹²⁸ Fontosabb művei: MALTHUS 1798; MALTHUS 1820.

¹²⁹ Legismertebb műve: RICARDO 1817.

¹³⁰ MARX 1867.

önszabályozó mechanizmust igyekeztek a matematika segítségével, minél egzaktabb módon igazolni. Az irányzat sokak szerint legjelentősebb alakja volt *Léon Walras* (1834–1910),¹³¹ aki egyenletrendszerével megfogalmazta a piacok általános egyensúlyának elméletét, valamint *Marshall*,¹³² akinek fő művét a 20. század derekáig a legszélesebb körben használták tankönyvként a fejlett világ szerencésebb, a szocializmustól megmenekült országában. Pályatársukat, *Irving Fishert* (1867–1947)¹³³ a legnagyobb közgazdászok egyikeként emlegetik, akinek forradalmi újítása a várakozások bekapcsolása volt a gazdaságelméletbe. Felismerte a kamatláb két fő meghatározóját, a türelmetlenséget, ami a jövőbeli fogyasztás „időbeli diszkontálásában” jut kifejezésre, és a beruházási lehetőségeket, amelyek a profit ígérését rejtik.¹³⁴

A neoklasszikusok jól érthető érvrendszere, a részletesen kidolgozott módszertan és a lenyűgözően koherens, már-már természettudományos látszatot keltő mikroökonómiai modellek egészen a nagy gazdasági világválságig uralták a kapitalista közgazdaságtant. A válság világított rá, hogy hiányzik a jól működő makromodell, amelyet végül Marshall egyik cambridge-i tanítványa, egy *John Maynard Keynes* (1883–1946) nevű zseniális brit kormányzati tanácsadó és tőzsdespekuláns alkotott meg, aki gyógyírt keresett a legnagyobb kihívásra, a válság okozta munkanélküliségre. A legfőbb okot a kereslethiányban, a gyógyszer az állami beavatkozásban találta meg; bevezette a pszichológiai faktorokat a közgazdaságtanba, kitalálta a multiplikátor fogalmát, elméletileg megalapozta a roosevelti New Deal programot és a Bretton Woods-i intézményrendszert, amelyek az amerikai gazdasági csoda alapköveivé váltak. A keynesi gazdaságfilozófia alapján az államháztartási deficit nem ördögtől való, ha az állami költségek és a gazdaságélénkítés indirekt eszközei a válságból lendítik ki a gazdaságot. Az *expanzív gazdaságpolitika* révén a kereslet és a kínálat is növekszik, nő a kibocsátás, a foglalkoztatás, a gazdaság közelebb kerül kapacitásai határához, és a megnövekvő jövedelmek a társadalom jólétét is növelik.

Csakhogy a *fiskális expanzió*, amely a költségvetési kiadások növelése és/vagy az adók csökkentése révén valósul meg, eladósodáshoz vezethet.

¹³¹ Lásd WALRAS 1874.

¹³² MARSHALL 1890.

¹³³ Lásd például FISHER 1932.

¹³⁴ Művei az említett témában: FISHER 1906; FISHER 1907.

A *monetáris expanzió*, azaz a pénzkibocsátás fokozása és a hitelhez jutás könnyítése¹³⁵ pedig a fizetőeszköz értékvesztését okozhatja.

A keynesi forradalom nem tartott örökké, a 20. század hetvenes és nyolcvanas éveiben az amerikai és a nyugat-európai gazdaságokban nem a munkanélküliség, inkább az infláció okozott fejfájást, amelyre a *chicagói iskola* hívei keresték a megoldást. *Friedrich August von Hayek* (1899–1992),¹³⁶ akit az ultraliberális gondolkodók mesterüknek tartanak, majd *Milton Friedman* (1912–2006),¹³⁷ aki a *monetarizmus* megalkotója, *libertariánus* megközelítéssel vizsgálták a makrogazdaságot, és visszatértek az állami beavatkozást korlátozó klasszikus elvekhez. Számukra az állam áldásos tevékenysége az *antitröszt politikára* és a *regulációs politikára* terjedt ki. Hozzájuk hasonlóan az úgynevezett *public choice* iskola is úgy vélekedik, hogy az állam gazdasági beavatkozása káros vagy hatástalan, tehát mindenképpen kerülendő; lényegében a megfelelő pénzkínálat biztosítására korlátozandó. A monetarista orientációjú gazdaságfilozófia a pénzkibocsátás, illetve a hitelhez jutás szigorú szabályozására fókuszál, ily módon igyekszik megelőzni a túlzott mennyiségű pénz okozta inflációt. Csakhogy a pénzkibocsátás visszafogása, a *monetáris restrikció* azzal a veszéllyel jár, hogy *túlhűl* a gazdaság, nem valósul meg minden szükséges beruházás, lelassul a növekedés és a jövedelemtermelődé. A *fiskális restrikció* helyreállítja a költségvetési egyensúlyt, megállíthatja az eladósodást, ugyanakkor a piaci anomáliák korrigálásából és a gazdaságöszttönzésből is kivonul a kormányzat.

Az utóbb említett irányzatok főként az állami beavatkozások kudarcaira fókuszáltak. Ugyanakkor a mainstream áramlatok mellett is felbukkantak olyan iskolák, például újbaloldali vagy radikális gondolkodók körei, amelyek a piaci kudarcokat hangsúlyozták, és az állami szerepvállalás mellett érveltek. Ettől a törésvonaltól eltávolodva létezik számos új közelítésmód a mai közgazdaságtanban. Az *intézményi gazdaságtan* viszonylag új irányzat, amely a gazdaságkutatás középpontjába az intézményeket, a társadalomban lefektetett szabályokat és azok változásait helyezi a neoklasszikus ihletésű, statikus, matematizált összefüggések helyett.

¹³⁵ Az utóbbi évtizedben a gazdaság pénzéhségének enyhítésére és a beruházási kedv növelésére szánt pénzügyi könnyítések a *monetary easing* kifejezést használják inkább.

¹³⁶ Legismertebb művei: HAYEK 1944; HAYEK 1960.

¹³⁷ Lásd FRIEDMAN 1962.

A pszichológia térnyerése is a legutóbbi évtizedek eredménye, de mára a *viselkedés-gazdaságtan* az egyik legnépszerűbb kutatási területté vált; behatóan tanulmányozza például a fogyasztói, a termelői, a menedzseri viselkedést, a tőzsdei mechanizmus pszichológiai komponenseit és sok más érdekes határterületet.

A sokszínű gazdaságelmélet bizonyítéka, hogy ma számos alternatív irányzat létezik. Nagyszámú híve van szerte a világon a zöld gazdaságtannak, a környezettudatos gazdálkodás központba állításának, él a kék gazdaság innovációkon alapuló koncepciója, a *sharing economics*ként ismert új, az erőforrások kiterjedt megosztásán alapuló gazdaságfilozófia és léteznek más, a hagyományos *paradigmarendszertől*¹³⁸ eltérő elképzelések is.

Kérdések

- Mit tud a nagy világvallások gazdasági nézeteiről, hogyan vélekednek például a pénzről, a kamatszedésről vagy a gazdagodásról?
- Hogyan foglalná össze a szocializmus gazdaságtanát történelmi tanulmányai alapján?
- Soroljon fel olyan közgazdasági kérdéseket, amelyekre eltérő válaszokat adtak a különféle irányzatok!

Kutatási javaslatok

- Nézzen utána, milyen témákra kaptak közgazdasági Nobel-díjat a tudósok! Nézzen utána, milyen munkássággal érdemelte ki a közgazdasági elismerést a magyar származású Harsányi János!

¹³⁸ Egy tudomány paradigmarendszere alatt szemléletét, axiómáit, értékrendszerét és módszertani sajátosságait értjük.

13. fejezet

Módszertani kérdések

***Fő fogalmak:* statisztikai és matematikai módszerek, közgazdasági kutatások, stock, flow, bruttó, nettó, nominál- és reálérték, aggregálás, post hoc tévedés**

A közgazdaságtan társadalomtudomány, kvalitatív és kvantitatív elemzési módszereket is használ. Míg az utóbbi mennyiségi eredményeket ad, az előbbi nem számszerű eredménnyel, hanem inkább a jelenségek jellemzőinek leírásával szolgál.

A közgazdaságtan használja a statisztika módszertani apparátusát, a gazdaságstatisztika a gazdaságról gyűjt és értékel adatokat, sőt a két tudomány kapcsolódásából létrejött az ökonometria, amely a közgazdasági modellek statisztikai idősorokkal és matematikai módszerekkel történő alátámasztását végzi. Az adatgyűjtésnek és a feldolgozásnak szigorú szabályai vannak, amelyeket a közgazdasági *primer* kutatásoknál is be kell tartani; ezek önálló vagy saját kutatások. A *szekunder* kutatások mások által összegyűjtött adatokat használnak fel, dolgoznak fel és értékelnek, akár újabb és újabb célokból és módszerekkel.

Az egyik legegyszerűbb statisztikai feldolgozás a *viszonyszámok*, azaz hányadosok képzése, ha az adatok egymással kapcsolatban vannak. Dinamikus viszonzyszámokat képezünk, ha egy idősor adatait a megelőző időszaki adattokkal (láncviszonyszám) vagy egy közös viszonyítási pont adatával (bázisviszonyszám) osztjuk el. Ilyen idősort kapunk például, ha az éves jövedelmeinket egymás mellé rendezzük az elmúlt tíz évre visszamenőleg; nyilvánvalóan van közgazdasági tartalma az éves dinamikának és a bázisév óta eltelt idő alatti felhalmozásnak is. Megoszlási viszonzyszámokat kapunk, ha a részadatokat az adathalmaz összegével vetjük össze, például azt is kiszámoljuk, hogy az egyes időszakokban a jövedelmünk mekkora részét költöttük fogyasztási célokra vagy tartós eszközök

vásárlására. Szintén viszonzyszámok segítenek a terv és tényadatok összevetésében vagy egy jelenség intenzitásának meghatározásánál.

A közgazdaságtani elmélet és az alkalmazott gazdaságtanok is használják a különböző középértékeket, az átlagokat és a szóródási mutatókat, mint az adathalmaz terjedelmét és szórását. Szintén fontos lehet az adatok koncentrációjának számítása is, például nemzetgazdasági szinten a jövedelmek koncentrációjának vagy a földterületek koncentrációjának nagy jelentősége van.

Két, egymással kapcsolatban lévő adat összefüggésének vizsgálatában a grafikus ábrázolás is segítségünkre lehet. A *kördiagramok* például jól szemléltetik a megoszlási viszonzyszámokkal nyert értékeket egy-egy konkrét adatfelvételi időpontra vonatkozóan, a változatos *idősorábrák* pedig az időbeli dinamikát mutatják.

A koordináta-rendszerben való ábrázolás két változó összefüggésének feltárására szolgál, ahol a rendezett adatkárokat egy-egy pont jeleníti meg, és a pontok elhelyezkedése az adatok pozitív vagy negatív *korrelációjára*, azaz egymástól való függésére utalhat. Az egymással összefüggő gazdasági adatok néha függvényszerű, máskor csak sztochasztikus, azaz a valószínűségi kapcsolatban állnak egymással. Praktikusan ez egy felrajzolható tendenciát mutató függvény körüli ponthalmazt jelent. Fontos lehet a jelenségek vizsgálatánál a *korreláció* feltárása is, mert az számszerűsíti az egyik ismérv másokra való hatását. A korábbi fejezetekben több alkalommal felmerült az *index* fogalma, amely szintén statisztikai eszköz, ebben egymással nem összesíthető, de valamiért összetartozó javakra vonatkozó térbeli vagy időbeli összevetést végzünk. Ilyen például a fogyasztói árindex az infláció számításában.

A gazdasági mutatók egy része *stockjellegű*, azaz állapotmutató, más része *flowjellegű*, vagyis *dinamikus* mutató. Az előbbieknél nincs idődimenziójuk, a jelenség egy pillanatnyi állapotát rögzítik, ilyenek például a leltárak vagy mérlegek, amelyek a vagyonként számba vett dolgokat listázzák, illetve összesítik egy adott időpontra vonatkozóan. A dinamikus változók egy-egy időszak értékeit összegzik, ilyenek például az éves költségek vagy időszaki jövedelmek.

Hasonlóan gyakran felmerül az úgynevezett *bruttó* és *nettó érték* megkülönböztetése, amely ráadásul a különböző gazdasági területeken mást és mást jelenthet. A bruttó leggyakrabban az adózás előtti, a nettó pedig az adók levonása után maradó összeget jelenti, másik kiindulópontból pedig a bruttó az adókkal együtt számított, a nettó pedig az adók felszámítását

megelőző érték. A tartós eszközök kapcsán a bruttó érték a beszerzési vagy bekerülési érték, amelyből az *amortizáció*, azaz az értékcsökkenés levonása után lesz nettó érték. A bérezésnél nettó érték alatt a kifizetett bért értjük, amely a bruttó bérből való összes adó- és nem adójellegű levonás és letiltás után marad. Szintén gyakori, hogy a nettó érték a *tiszta* tartalomra, például értékes tömegre utal, míg a bruttó érték tartalmazhat járulékos elemeket, például a termék csomagolását.

A gazdasági modellek a trendeket és az erős korrelációt mutató összefüggéseket általában függvényszerű összefüggéssé egyszerűsítik, mert az matematikai módszerekkel tovább elemezhető. A lineáris függvények *lejtése* a korrelációs összefüggést mutatja, ha a függvény emelkedő, akkor egyenes arányosságot mutat, ha csökkenő, akkor negatív a korreláció, azaz fordított az arányosság a két változó között. A lineáris függvények *meredeksége* állandó, úgy számolható, ha megmérjük az Y tengelyen való elmozdulást az X tengelyen való 1 egységnyi elmozdulás következtében. A nem lineáris függvényeknek változó a meredeksége, a függvény bármely pontjában számítható, és megegyezik a függvényhez az adott pontban húzott érintő meredekségével. Ez matematikailag a függvény deriváltja, trigonometrikusan az érintő és az x tengely által bezárt szög tangense. A meredekségnek nagy jelentősége van a termelési függvényeknél, a hasznossági függvényeknél, a rugalmasságok számításában és még sok más területen. Az elméleti közgazdaságtanban a *határelemzések* a marginalista módszertan elterjedése óta középpontban vannak, a határhaszon, a határköltség, a határbevétel, a határtermék fogalmak már többször előfordultak.

Fontos a gazdasági elemzéseknél a *nominál-* és *reálértékek* megkülönböztetése. A nominálérték a *folyóáras* mennyiség, amelyet az érték kifejezésére szolgáló pénznem esetleges romlása, azaz az infláció is befolyásol. A reálértéket úgy számítják, hogy elvégzik az inflációs korrekciót, egyazon áron, úgynevezett *bázisáron* számolnak. Például a reálbér növekedése *valódi* bérnövekedés, nem tartalmazza az infláció miatti pénzromlást, miközben a nominális bérnövekedés a Ft-ban mért változás, lehet több vagy kevesebb a Ft-értékének közben bekövetkező romlásánál. Az előbbi eset egyben reálbér-növekedést is jelent, míg az utóbbinál a nominális bérnövekedés közben csökkent a reálbér.

A reálérték képes ugyan az inflációs hatás kiszűrésére, de nem jelent megoldást a pénz időértékének kifejezésére. Az ugyanis nyilvánvaló a gazdasági szereplők számára, hogy a mai pénz 0 pénzromlás mellett is értékesebb, mint a holnapi pénz – egyszerűen azért, mert azonnal

rendelkezésre áll, elkölthető, tőkeként felhasználható vagy befektethető. Ebből ered a jelenérték és jövőérték problémaköre. A számításokhoz a pénzmegtakarítás hozamának, a *kamatnak* a fogalmát kell tisztázni. A kamat a kölcsönadott pénz használati díja, a *kamatláb* pedig a kamat és a kölcsönösszeg százalékos aránya, leggyakrabban egy évre számítva. Egy gazdaságban nagyon sokféle kamat érvényes egy időben, hiszen abban a használat ideje, a befektetés kockázata és más különböző megfontolások is beépülnek. Szokás kockázatmentes kamatlábról beszélni, amely elvben csak az időértéket fejezi ki, gyakorlatban ezt gyakran az államkötvények kamatával azonosítják. Egy összeg jövőbeni értékét, *jövőértékét* úgy kapjuk meg, hogy megnöveljük az érte kapott kamattal, ha több évre kalkulálunk, akkor kamatos kamattal.¹³⁹ Hasonló logikával meghatározható egy jövőben várható összeg *jelenértéke* úgy, hogy a jövőbeni pénzt leértékeljük, a jelenre *diszkontáljuk*.¹⁴⁰

A kalkulációk és számítási módszerek gazdag tárházának bemutatására ez a hely nem alkalmas, inkább két olyan módszertani nehézséget említek még, amelyek gyakran felmerülnek, és torzíthatják az eredményeket. Az egyiket *aggregálási problémaként* ismeri a szakirodalom, és azt jelenti, hogy a bonyolult jelenségek vizsgálata során előfordul, hogy a diszkrét értékek összeadásakor nem érvényesül a tiszta matematika, a matematikai összegzés várt eredményénél kisebb vagy nagyobb érték jön ki a bonyolult kölcsönhatások miatt. Ez történik, ha a mikroökonómiai egységek adatait makroökonómiai szintre emeljük.

A másik probléma *post hoc tévedésként* ismert, és szintén abból ered, hogy a közgazdaságtan által vizsgált jelenségek bonyolultak, összetettek, egyediek, azonos módon sosem reprodukálhatók. Ezért megesik, hogy két egymást követő gazdasági jelenséget összekötünk, és köztük tévesen okozati összefüggést feltételezünk.

¹³⁹ Szokásos jelölésekkel $FV = C \cdot (1 + i)^n$, ahol *FV* Future Value, azaz jövőérték, *C* a kezdeti pénzüsszeg, *i* az éves kamatláb és *n* a befektetett évek száma.

¹⁴⁰ Szokásos jelölésekkel $PV = C^n / (1+i)^n$, ahol *PV* Present Value, azaz jelenérték, *Cⁿ* az *n* év múlva rendelkezésre álló pénzüsszeg, *i* a kamatláb és *n* az addig eltelt évek száma.

Kérdések

- Mondjon példákat a bruttó és nettó kifejezések szokásos jelentésére!
- Próbáljon egyszerű modellt készíteni, néhány megfigyelés alapján függvényt rajzolni két egymástól nem független változó összefüggésére, majd elemezze azt! (Például havi bevételei és havi szórakozási kiadásai alakulása az elmúlt negyedévben.)
- Milyen számításokat lehet elvégezni, és milyen következtetéseket lehet levonni az elmúlt félévi érdemjegyei és egy tanulótársa érdemjegyeinek adatbázisából?

Kutatási javaslatok

- Nézzon utána, milyen szokásos módszerei és követelmények vannak a primer és szekunder kutatásoknak a gazdasági tárgyú vizsgálatoknál! Vesse egybe más kutatásokkal, ha vannak ismeretei egyéb tudományágakban!

Vákát oldal

14. fejezet

A magyar gazdaság aktuális paraméterei

***Fő fogalmak:* háztartások, vállalatok, államháztartás, adók, GDP, infláció, foglalkoztatás**

A 2011. évi népszámlálás adatai szerint Magyarország lakóinak száma 9 938 ezer. A mikroökonómia alapegységeként emlegetett háztartások száma 4 106 ezer, amelynek a harmada egyszemélyes háztartás. A háztartások átlagos létszáma 2,4 fő; éves átlagjövedelmük legnagyobb részét munkajövedelmek, további harmadát társadalmi transferek – legjelentősebb tételként öregségi ellátás – és körülbelül 10%-át vállalkozási bevételek teszik ki.

A mikroökonómia másik alapegysége a vállalkozás. Magyarországon a regisztrált üzleti vállalkozások száma 1 700 ezer, valóban működő vállalkozás ebből körülbelül 670 ezer. A vállalkozások majdnem 95%-a olyan mikrovállalkozás, amely kevesebb mint 10 főt foglalkoztat. Magyarországon körülbelül 900 olyan nagyvállalat működik, amely 250 főnél több alkalmazottat foglalkoztat, a többi vállalkozás a kis és közepes vállalati kategóriába esik. További mintegy 130 ezer nonprofit szervezet és körülbelül 13 ezer költségvetési szervezet gazdálkodik. Az üzleti szervezetek belföldi értékesítésből eredő éves forgalma 90 billió forint, az exporttal együtt számított értékesítési árbevétel körülbelül 120 billió.¹⁴¹

A nemzetgazdasági teljesítményt mutató éves GDP 2015-ben folyó áron 34 ezer milliárd Ft volt. A gazdaság nyitottságát mutatja, hogy az export összértéke ugyanebben az évben 30 billió forint felett, az import értéke

¹⁴¹ A KSH 2015-re vonatkozó adatai szerint a belföldi forgalom 89 428 milliárd Ft volt.

is 28 billió körül alakult. A 2015. évi GDP 3,1%-kal haladta meg az előző évit, és 34%-kal volt magasabb a 2000. évi adatnál.¹⁴²

A magyar gazdaság vegyes gazdaság, jelentős az államháztartáson keresztül megvalósuló állami újraelosztás mértéke. Az államháztartási gazdálkodás fontos eleme, hogy *költségvetési tervét* – az úgynevezett előirányzatokat – és a *zárszámadást*, azaz az utólagos terv-tény összevetést is jogszabályba foglalják. Költségvetés készül az államháztartás központi alrendszerére, és elkészíti költségvetését a több mint 3000 helyi önkormányzat is.

A magyar kormányzat központi működési költségvetése 2017-ben 15 000 milliárd forintot tesz ki, és a működési költségvetést nullszaldóra tervezik. Ehhez jön körülbelül 2 800 milliárd fejlesztési bevételi és 4 000 milliárd fejlesztési kiadási terv, így a költségvetés összességében 1 200 milliárdos deficittel kalkulál. A magyar államháztartás adósságállományát 2017 végére 27 000 milliárd forintra, az éves GDP-t több mint 37 000 milliárdra várták, így az eladósodottság 72%-os lett.¹⁴³

Az államháztartási bevételek döntő részét minden országban az adók és adójellegű bevételek adják. Magyarországon a legfontosabb adónemek az áfa (általános forgalmi adó, a fogyasztást terhelő közvetett adó, legmagasabb kulcsa 27%, az adóbevételek több mint 50%-át adja), az szja (személyi jövedelemadó, a jövedelmeket terhelő direkt adó, egykulcsos 15%, az adóbevételek negyedét adja), a jövedéki adó (a jövedéki termékekre például az alkoholra, a dohánytermékekre és az üzemanyagra kivetett adó az adóbevételek körülbelül 15%-át adja) és az üzleti tevékenység nyereségére kivetett társasági nyereségadó (az adóbevételek 10-12%-át adja). A nyugdíj- és egészségbiztosítási rendszer fenntartását szolgálja a szociális hozzájárulási adó és a tb-járulékok, előbbit a munkáltató, utóbbit a munkavállaló fizeti.

A kiadások harmada a társadalombiztosítási rendszer fenntartását, további körülbelül 20%-a a nagy ellátórendszerek, az oktatás és az egészségügy finanszírozását szolgálja. A kiadások körülbelül 15%-a az állam működését szolgálja, és hasonló nagyságrendűek a gazdasági kiadások is.

¹⁴² A fenti adatok a KSH-nak a kézirat lezárásakor (2017. december) elérhető legfrissebb adatbázisaiból származnak.

¹⁴³ 2016. évi XC. törvény Magyarország 2017. évi központi költségvetéséről.

Az adósságszolgálat jelenleg csökkenő pályán van, de még így is 8% körüli arányt képvisel.¹⁴⁴

A piacgazdaságok kenőanyaga a pénz,¹⁴⁵ amelynek megfelelő mennyiségéről és a pénzügyi intézményrendszer működtetéséről, valamint a fizetőeszköz értékállóságáról a jegybankok gondoskodnak. Magyarország jegybankja a Magyar Nemzeti Bank, vezető testülete, a *Monetáris Tanács* dönt a monetáris politika sarkalatos kérdéseiben, például az *alapkamat* és a *kötelező tartalékráta* kérdésében. Az alapkamat az irányadó kamat, ennyi kamatot kapnak a bankok a jegybanki betéteikre. A kötelező tartalékráta alapján kell a bankoknak a jegybanknál tartalékot elhelyezniük. Alapvetően ezekkel az eszközökkel szabályozza a jegybank a rendszerben lévő pénz mennyiségét. Az alapkamatot 2016-ban történelmi mélypontra, 0,9%-ra csökkentették. 2017 elején a magyar gazdaságban forgalomban lévő készpénz mennyisége megközelítette az 5 ezer milliárd forintot, a legkisebb monetáris aggregátum, az M0 (monetáris bázis) pedig 5,5 milliárd forint volt. A jegybank devizatartaléka 2017 első félévében 22–25 ezer milliárd euro körül alakult.¹⁴⁶ Az ország devizatartalékát a ki- és beáramló devizamennyiségek alakítják. Magyarország fizetési mérlege tartósan aktívát mutat, vagyis több a beáramló pénzmennyiség, mint a kiáramló, ebből keletkezik a tartalék. A jegybank feladata a forint értékállóságának biztosítása, azaz az infláció megakadályozása. 2017-ben az inflációs ráta az MNB előrejelzése szerint 2,4% körül alakult, amely jól közelítette a jegybank 3%-os inflációs célkitűzését. Korábban már volt szó a túl magas és a túl alacsony infláció okozta problémákról, az inflációs cél makroelemzők szerint a magyar vállalkozások számára ideális környezetet teremtene.

Még egy fontos makrogazdasági adatot kell említeni a gazdaság állapotának jellemzéséhez, szót kell ejteni a foglalkoztatás kérdéséről, hiszen az kihat az államháztartásra, a GDP növekedésére, a vállalati termelésre és a háztartások mindennapjaira is. Magyarországon jelenleg 4,4 millió foglalkoztatott van, ez a rendszerváltás óta mért legmagasabb érték. A munkanélküliségi ráta is alacsony, 2017-es értékét 4,2%-ra várták.

¹⁴⁴ Uo.

¹⁴⁵ SAMUELSON–NORDHAUS 2016.

¹⁴⁶ Az adatok az MNB által közzétett statisztikákból származnak.

Kérdések

- Milyen paraméterekkel lehet leírni egy gazdaságot?
- Soroljon fel olyan tényezőket (például társadalmi jellemzőket), amelyek a fejezetben nem szerepelnek, de befolyásolják a gazdaság működését!
- Vesse egybe az aktuális adatokat korábbi évi megfelelőjükkal!

Kutatási javaslatok

- Elemezze Magyarország makroadatait a rendszerváltás óta! Milyen összefüggéseket lát a legfontosabb paraméterek között?
- Hogyan és mikorra vészelték át az 2008-as pénzügyi válságot az európai országok? Végezzen összehasonlításokat a GDP-növekedés, a munkanélküliségi ráta és az államok adósságállományának alakulása szempontjából!

Zárszó

A közgazdaságtan relatíve új keletű önálló tudományterületként mára megbecsült helyet szerzett a társadalomtudományok között. A közgazdaságtan fogalmi, kérdési és válaszi azonban nemcsak tudományos körökben használatosak, uralják a politikai kommunikációt, és beépültek a közbeszédbe. Szükségszerűen történt így. A modern állam és a mai háztartások problémáinak túlnyomó része ugyanis direkt módon gazdasági kérdés, vagy legalábbis vannak gazdasági feltételei és/vagy következményei. A közgazdaságtani fogalmak és tanok ismerete persze nem jelent garanciát a mikroegységek vagy a makrogazdaság optimális működésére, a gazdasági alapismeretek hiánya azonban szinte bizonyosan gazdasági bajokhoz, sőt akár csődhöz vezet. Több mint 2000 éves a mondás, miszerint a gazdálkodás tudománya akkor is létezik, ha valakinek történetesen nincs is vagyona.¹⁴⁷ És mennyivel aktuálisabb ma, amikor a korábbi évszázadokhoz képest elképesztő mennyiségű árut fogyasztunk és vagyontárgyat használunk egy-egy átlagos háztartásban. Még nagyobb a tét, ha nagyobb egységekben, cégekben, településekben vagy a nemzetgazdaság egészében gondolkodunk. Sokszor igen összetett feladat ilyen dimenziókban gazdálkodni a szűkös erőforrásokkal, vagy akár eligazodni a gazdaság bonyolult jelenségei közepeiben. Remélhetőleg a maga eszközeivel ez a könyv is hozzájárul a tisztánlátáshoz.

¹⁴⁷ Xenophónt idézi SEDLAČEK 2012, 15.

Vákát oldal

Felhasznált irodalom

- ARTNER Annamária (2015): Szűkösség és felesleg a történelemben és a tudományban. *Közgazdasági Szemle* 62. évf. 1. sz. 78–105.
- BÁGER Gusztáv és tsai (2009): *Az állam célszerű gazdasági szerepvállalása a XXI. század elejének globális gazdaságában*. Elérhető: https://asz.hu/storage/files/files/Publikaciok/Archiv_tanulmanyok/t310.pdf?ctid=872 (A letöltés dátuma: 2018. 11. 05.)
- BARR, Nicholas (2004): *Economics of the Welfare State*. Oxford, Oxford University Press.
- BENCZES István – KUTASI Gábor (2010): *Költségvetési pénzügyek: hiány, államadósság és fenntarthatóság*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BERNOULLI, Daniel (1954) [1738]: Exposition of a New Theory on the Measurment on Risk. *Econometrica*, Vol. 22, 23–36. Elérhető: <http://dx.doi.org/10.2307/1909829> (A letöltés dátuma: 2019. 01. 24.)
- BRAUDEL, Fernand (1985): *Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus XV–XVIII. században*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.
- BOD Péter Ákos (2014): *Nem szokványos gazdaságpolitikák*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BREALEY, Richard A. – MYERS, Stewart C. (1999): *Modern vállalati pénzügyek*. Budapest, Panem Kiadó.
- BUCHANAN, David A. – HUCZYNSKI, Andrzej A. (2010): *Organisational Behaviour*. Essex, Pearson Education Limited.
- BUCHANAN James M. – TULLOCK, Gordon (1962): *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. Ann Arbor, University of Michigan Press.
- COASE, Ronald H. (1960): The Problem of Social Cost. *The Journal of Law & Economics*, Vol. 3, 1–44.
- CSABA László (2014): *Európai közgazdaságtan*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- CSATH Magdolna szerk. (2014): *Közgazdaságtan. Társadalom-gazdaságtan, makro-ökonomiai alapok*. Budapest, Nemzeti Közszerológáti Egyetem.
- CSATH Magdolna (2018): *Gazdaságpolitika*. Budapest, Nemzeti Közszerológáti Egyetem.

- CSONTOS László (1995): Fiskális illúziók, döntéelmélet és az államháztartási rendszer reformja. *Közgazdasági Szemle*, 42. évf. 12. sz. 1118–1135. Elérhető: <http://epa.oszk.hu/00000/00017/00011/1202.html> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 29.)
- DUPUIT, Jules (1844): De la mesure de l'utilité des travaux publics. *Annales des ponts et chaussées*, Vol. 8, No. 2. 332–375. English translation: DUPUIT, Jules (1952): On the Measurement of the Utility of Public Works. *International Economic Papers*, 83–110.
- FARKAS Beáta (2016): A várakozások szerepe a közgazdasági gondolkodásban. *Közgazdasági Szemle*, 63. évf. 11. sz. 1177–1191. Elérhető: http://epa.oszk.hu/00000/00017/00242/pdf/EPA00017_kozgazdasagi_szemle_2016_11_1177-1191.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 29.)
- FISHER, Irving (1906): *The Nature of Capital and Income*. New York–London, Macmillan & Co.
- FISHER, Irving (1907): *The Rate of Interest: it's Nature, Determination and Relation to Economic Phenomena*. New York, Macmillan & Co.
- FISHER, Irving (1932): *Booms and Depressions: Some First Principles*. New York, Adelphi Company.
- FRIEDMAN, Milton (1962): *Capitalism and Freedom*. Chicago–London, The University of Chicago Press.
- FRIEDMAN, Milton (1975): *Unemployment versus Inflation? An Evaluation of the Phillips Curve*. London, Institute of Economic Affairs.
- FRIEDMAN, Milton (1975): *There's no such thing as a free lunch*. La Salle, Open Court Publishing Company.
- FUKUYAMA, Francis (1996): *Trust: The Social Virtues and the Creation Of Prosperity*. New York, Simon & Schuster.
- FÜLÖP Katalin – HUTKAI Zsuzsanna (2016): *Államháztartási, közpénzügyi és gazdálkodási ismeretek. Közigazgatási Tanulmányok*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
- GIDDENS, Anthony (1999): Risk and Responsibility. *Modern Law Review*, Vol. 62, No. 1. 1–10.
- GOOD, Irving John (1962): How Rational Should a Manager be? *Management Science*, Vol. 8, No. 4. 383–393.
- GOSSEN, Hermann H. (1854): *Entwicklung der Gesetze des menschlichen Verkehrs*. Braunschweig, Vieweg.
- HALMAI Péter (2014): *Krisis és növekedés az Európai Unióban*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- HÁMORI Balázs (2003): Kísérletek és kilátások. Daniel Kahneman. *Közgazdasági Szemle*, 50. évf. 9. sz. 779–799. Elérhető: <http://epa.niif.hu/00000/00017/00096/pdf/3hamori.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 29.)
- HAYEK, Friedrich August von (1944): *The Road to Serfdom*. London, Routledge.
- HAYEK, Friedrich August von (1960): *The Constitution of Liberty*. London, Routledge & Kegan Paul.
- HAYEK, Friedrich August von (1974): *Denationalisation of Money: The Argument Refined*. London, Institute of Economic Affairs.
- HEMINGWAY, Ernest (1935): Notes on the Next War: A Serious Topical Letter. *Esquire*, Sept. 1935.
- HOFSTEDE, Geert (1991): *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. London, McGraw-Hill.
- HOOD, Christopher (2007): What happens when transparency meets blame-avoidance? *Public Management Review*, Vol. 9, No. 2. 191–210.
- JEVONS, William Stanley (1871): *Theory of Political Economy*, London, Macmillan & Co.
- JÁNOSY Ferenc (1966): *A gazdasági fejlődés trendvonala és a helyreállítási periódusok*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- JONES, Charles (2016): *The facts of Economic Growth*. Elérhető: www.nber.org/papers/w21142 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 29.)
- KAHNEMAN, Daniel – TVERSKY, Amos (1974): Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*, Vol. 185, No. 4157. 1124–1131.
- KAJATI György (2011): *A természeti erőforrások gazdaságtana*. Elérhető: www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0038_foldrajz_KajatiFoci/adatok.html (A letöltés dátuma: 2019. 01. 16.)
- KATZ, Lawrence F. – MURPHY, Kevin M. (1992): Changes in relative wages 1963–1987: Supply and Demand Factors. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 107, No. 1. 35–78. Elérhető: www.jstor.org/stable/2118323?origin=JSTOR-pdf&seq=1#metadata_info_tab_contents (A letöltés dátuma: 2018. 01. 29.)
- KONDRATYEV, Nyikolaj D. (1988): A gazdasági konjunktúra nagy ciklusai. Bevezető: KÖVÉR György. *Magyar Filozófiai Szemle*, 32. évf. 5–6. sz. 559–617.
- KORNAI János (1983): Bürokratikus és piaci koordináció. *Közgazdasági Szemle*, 30. évf. 9. sz. 1025–1038. Elérhető: www.kornai-janos.hu/Kornai1983%20Burokratikus%20es%20piaci%20koordinacio%20-%20KSz.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 29.)
- KREPS, David M. (1990): *A Course in Microeconomic Theory*, Princeton: Princeton University Press.

- KSH Tájékoztatósi adatbázis. Elérhető: <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/index.jsp>
(A letöltés dátuma: 2018. 11. 05.)
- KUZNETS, Simon S. (1930): *Secular Movements in Production and Prices: Their Nature and Their Bearing upon Cyclical Fluctuations*. Boston–New York, Houghton Mifflin Company.
- LŐRINCZ László – MEDGYESI Márton – ÉDES Balázs – NEMES Gusztáv (2005): *A járadékvadász magatartás okozta költségek minimalizálásának lehetőségei a fejlesztéspolitikai programokban*. Elérhető: <http://old.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a765.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 11. 05.)
- LŐRINCZ László (2007): A járadékszerzés elmélete. *Kormányzás, Közpénzügyek, Szabályozás*, 2. évf. 1. sz. 105–125.
- LUCAS, Robert E. (1988): On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, Vol. 22, No. 1. 3–42.
- MALTHUS, Thomas Robert (1798): *An Essay on the Principle of Population*. London, Johnson.
- MALTHUS, Thomas Robert (1820): *Principles of Political Economy Considered with a View to their Practical Application*. London, Murray.
- MANDEVILLE, Bernard (1714): *The Fable of the Bees or Private Vices made Public Benefits*. London, Roberts.
- MARX, Karl (1867): *Das Kapital: Kritik der politischen Ökonomie*. Hamburg, Meissner.
- MARSHALL, Alfred (1890): *Principles of Economics*. London–New York, Macmillan & Co.
- MASLOW, Abraham (1943): A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, Vol. 50, No. 4. 370–396.
- MENGER, Carl (1871): *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*. Wien, Braumüller.
- Magyar Nemzeti Bank (2016): *Növekedési jelentés 2016*. Elérhető: www.mnb.hu/letoltes/novekedesi-jelentes-2016-hu.PDF (A letöltés dátuma: 2018. 01. 29.)
- Magyar Nemzeti Bank (2017): *Inflációs jelentés 2017*. Elérhető: www.mnb.hu/letoltes/hun-ir-11.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 29.)
- MUELLER, Dennis C. (2003): *Public Choice III*. Cambridge, Cambridge University Press.
- MANKIW N. Gregory (2011): *A közgazdaságtan alapjai*. Budapest, Osiris.
- NISKANEN, William A. (1968): The Peculiar Economics of Bureaucracy. *American Economic Review*, Vol. 57, No. 2. 293–321.
- PARETO, Vilfredo (1919): *Manuale di economia politica con una introduzione alla scienza sociale*. Milano, Società Editrice Libreria. Elérhető: <https://archive>.

- [org/details/manual/edie/economii00pareuoft/page/n5](https://www.oecd.org/details/manual/edie/economii00pareuoft/page/n5) (A letöltés dátuma: 2019. 01. 24.)
- PIKETTY, Thomas (2014): *Capital in the Twenty-First Century*. Translated by GOLDHAMMER, Arthur. Cambridge–London, The Belknap Press of Harvard University Press. Elérhető: <https://dowbor.org/blog/wp-content/uploads/2014/06/14Thomas-Piketty.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 29.)
- PINT, Ellen M. (1991): Nationalization vs. Regulation of Monopolies: The Effects of Ownership on Efficiency. *Journal of Public Economics*, Vol. 44, No. 2. 131–164.
- QUESNAY, François (1758): *Tableau Oeconomique*. London, Macmillan.
- RABIN, Matthew (2006): *Pszichológia és közgazdaságtan*. Budapest, Alinea Kiadó.
- RICARDO, David (1817): *On the Principles of Political Economy and Taxation*. London, Murray. Magyarul megjelent: RICARDO, David (2017): *A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei*. Ford. ATKÁRI János. Napvilág Kiadó.
- ROSEN, Harvey S. (2002): *Public Finance*. 6th Edition. New York, McGraw-Hill/Irwin.
- SAMUEL, Yitzhak – MANNHEIM, Bilha F. (1970): A Multidimensional Approach Toward a Typology of Bureaucracy. *Administrative Science Quarterly*, Vol. 15, No. 2. 216–229.
- SAMUELSON, Paul A. – NORDHAUS, William D. (2012): *Közgazdaságtan*. Ford. BOCK Gyula – MEZEI György. Budapest, Akadémiai Kiadó. Elektronikus megjelenése magyar nyelven: SAMUELSON, Paul A. – NORDHAUS, William D. (2016): *Közgazdaságtan*. Elérhető: <https://mersz.hu/samuelson-nordhaus-kozgazdasagtan> (A letöltés dátuma: 2019. 01. 24.)
- SATIJA, Kalpana (2009): *Textbook on Economics for Law Students*. Delhi, Universal Law Publishing Co. PVT. LTD.
- SAY, Jean Baptist (1803): *Traité d'économie politique, ou simple exposition: de la manière dont se forment, se distribuent, et se consomment les richesses*. Paris, Crapelet.
- SCHULTZ, Theodore. W. (1960): Capital Formation and Education. *Journal of Political Economy*, Vol. 68, 571–583. Elérhető: <http://dx.doi.org/10.1086/258393> (A letöltés dátuma: 2019. 01. 15.)
- SEDLAČEK, Tomáš (2012): *A jó és a rossz közgazdaságtana. A Gilgames-eposztól a Wall Streetig*. Budapest, HVG Könyvek kiadó.
- SIMON, Herbert A. (1955): A Behavioral Model of Rational Choice. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 69, No. 1. 99–118.
- SIMON, Herbert A. (1986): Rationality in Psychology and Economics. *The Journal of Business*, Vol. 59, No. 4. 209–224.

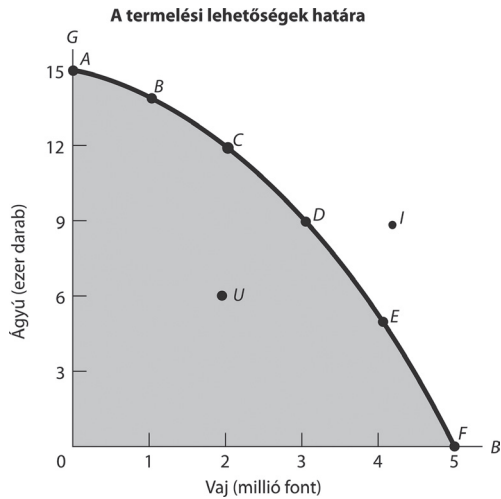
- SMITH, Adam (1759): *The Theory of Modern Sentiments*. London–Edinburgh, Millar–Kincaid–Bell.
- SMITH, Adam (1776): *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London, Strahan. Magyarul megjelent: SMITH, Adam (1992): *Nemzetek gazdagsága, e gazdagság természetének és okainak vizsgálata*. Ford. BILEK Rudolf. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- TANZI, VITO (1998): Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope and Cures. *IMF Staff Papers*, Vol. 45, No. 4. 559–594.
- STIGLER, George J. (1961): The Economics of Information. *The Journal of Political Economy*, Vol. 69, No. 3. 213–225.
- STIGLER, George J. (1971): The Theory of Economic Regulation. *The Bell Journal of Economics and Management Science*, Vol. 2, No. 1. 3–21.
- STIGLER, George J. (1989) [1968]: Belépési korlátok, termelési volumentől függő megtakarítások és vállalatméret. In STIGLER, George J.: *Piac és állami szabályozás*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- STIGLER, George J. (1989) [1971]: Az állami szabályozás elmélete. In STIGLER, George J.: *Piac és állami szabályozás*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- STIGLITZ, Joseph E. (2000): *Economics of the Public Sector*. New York–London, W.W. Norton & Company.
- SOLOW, Robert M. (1956): A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70, No. 1. 65–94.
- VARIAN, Hal R. (2016): *Mikroökonómia középfokon*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- VINCZE János (2010): Miért és mitől védjük a fogyasztókat? Aszimmetrikus információ és/vagy korlátozott racionalitás. *Közgazdasági Szemle*, 57. évf. 9. sz. 725–752.
- WAGNER, Adolph (1890): *Finanzwissenschaft. Mit Benutzung von Rau's Grundsätzen der Finanzwissenschaft, 2. Theorie der Besteuerung, Gebührenlehre und allgemeine Steuerlehre*. Leipzig, Winter.
- WALRAS, Léon (1874): *Éléments d'économie politique pure; ou théorie de la richesse sociale*. Lausanne, Corbaz.
- WALRAS, Léon (1896): *Études d'économie sociale*, Lausanne, Rouge.
- WILLIAMSON, Oliver E. (1985): *The Economic Institutions of Capitalism. Firms, Markets, Relational Contracting*. New York, Free Press.
- WILLIAMSON, Oliver E. (2007) [1979]: A tranzakciós költségek gazdaságtana: a szerződéses kapcsolatok irányítása. *Kormányzás, Közpénzügyek, Szabályozás*, 2. évf. 2. sz. 235–255.

-
- WITZTUM, Amos (2005): *Economics: An Analytical Introduction*. Oxford, Oxford University Press.
- WOLF, Charles (1979): A Theory of Nonmarket Failure. Framework for Implementation Analysis. *Journal of Law and Economics*, Vol. 22, No. 1. 107–139.

Vákát oldal

Függelék

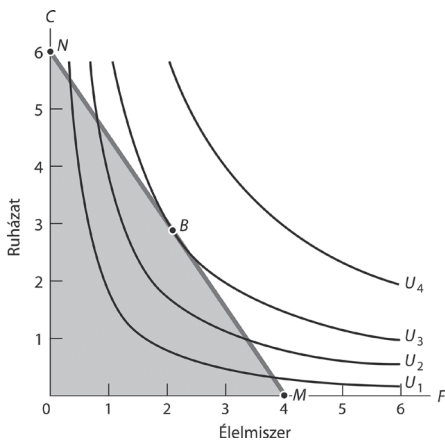
A könyvben részletesebben tárgyalt függvények az alábbiak:

1. ábra

A termelési lehetőségek görbéje

Forrás: https://mersz.hu/mod/object.php?objazonosito=dj149k_34_i2&usrid=1000379&wlid=3567005 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 19.)

2. ábra

A közömbösségi görbék és a költségvetési egyenes

Forrás: https://mersz.hu/mod/object.php?objazonosito=dj149k_153_i1&usrid=1000379&wlid=3567005 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 19.)

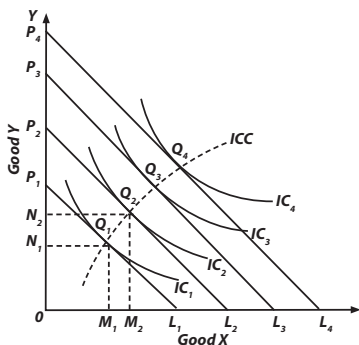

Fig. 8.28. Income Consumption Curve: Income Effect

3. ábra

Jövedelemfogyasztási görbe

Forrás: www.economicdiscussion.net/notes/income-effect-income-consumption-curve-with-curve-diagram/1026 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 19.)

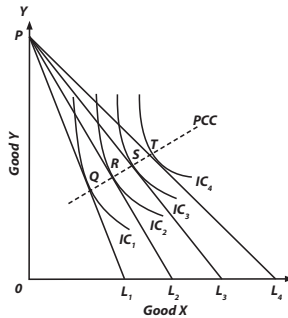
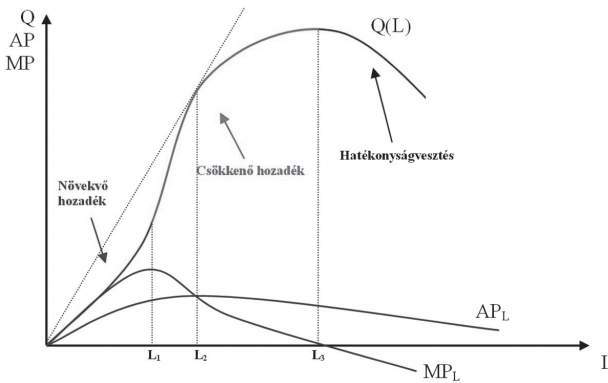

Fig. 8.39. Upward-Sloping Price Consumption Curve

4. ábra

Ár-fogyasztási görbe

Forrás: <http://cdn.economicdiscussion.net/wp-content/uploads/2014/06/image73.png>
(A letöltés dátuma: 2018. 01. 19.)

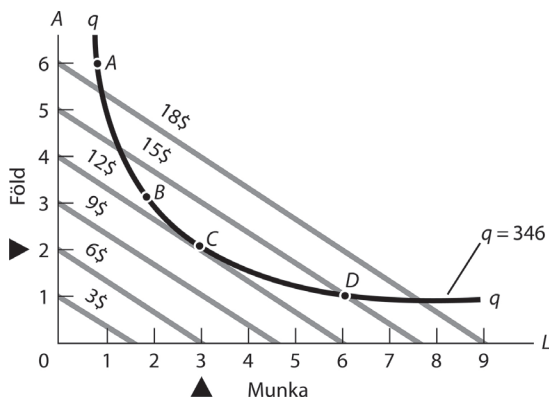

5. ábra

Parciális termelési függvény

A munka (L) mennyiségének változása és a tőke konstans mennyisége mellett elérhető kibocsátás (Q), valamint a határtermék (MP) és átlagtermék (AP) alakulása

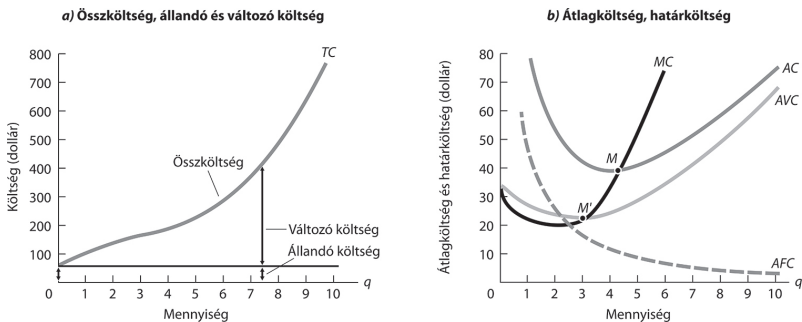
Forrás: https://cms.sulinet.hu/get/d/8ffa2618-a9ac-45e0-b6f5-fb121b95aabe/1/1/b/Large/a/%20csokkeno%20hozadek%20elvenek%20bemutatasa%20fuggvenyek%20segitsegevel_nagyitott.jpg
(A letöltés dátuma: 2018. 01. 19.)

6. ábra

Az isoquantok (q) és isocostok rendszere

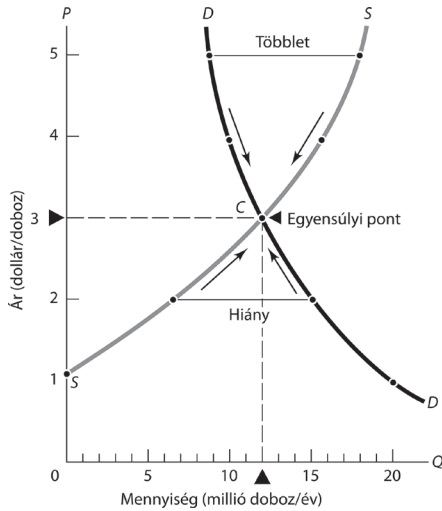
Forrás: https://mersz.hu/mod/object.php?objazonosito=dj149k_216_i1&usrId=1000379&wId=3567005 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 19.)

7. ábra

A rövid távú költségfüggvények alakulása

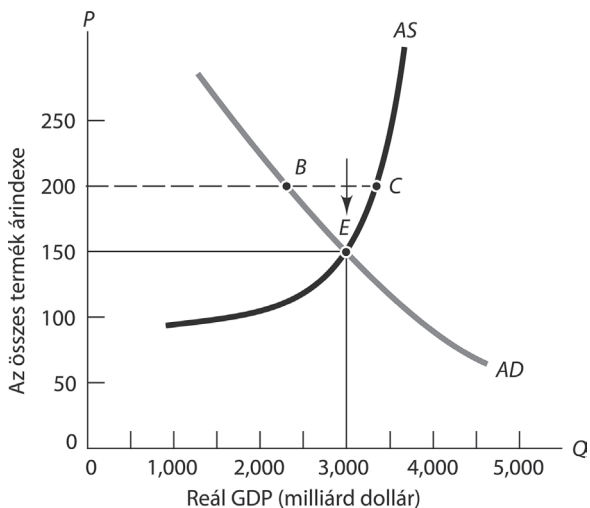
Forrás: https://mersz.hu/mod/object.php?objazonosito=dj149k_192_i3&usrId=1000379&wId=3567005 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 19.)

8. ábra

A Marshall-kereszt a keresleti (D) és a kínálati (S) függvénnyel

Forrás: https://mersz.hu/mod/object.php?objazonosito=dj149k_91_i1&usrid=1000379&wlid=3567005 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 19.)

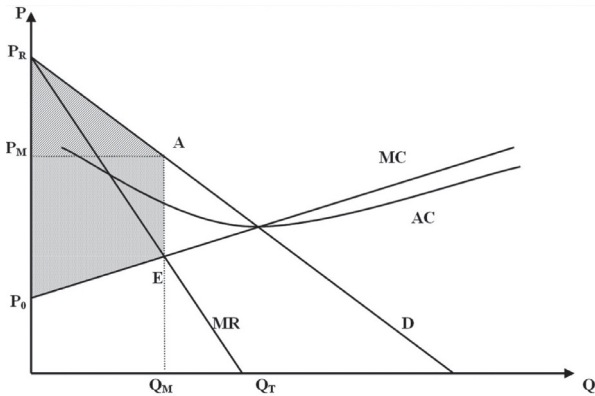

9. ábra

A nemzetgazdasági szintű egyensúly

Aggregált (nemzetgazdasági szinten összesített) kibocsátás (Q), árszínvonal (P), aggregált kereslet (AD) és aggregált kínálat (AS)

Forrás: https://mersz.hu/mod/object.php?objazonosito=dj149k_565_i1&usrid=1000379&wlid=3567005 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 19.)

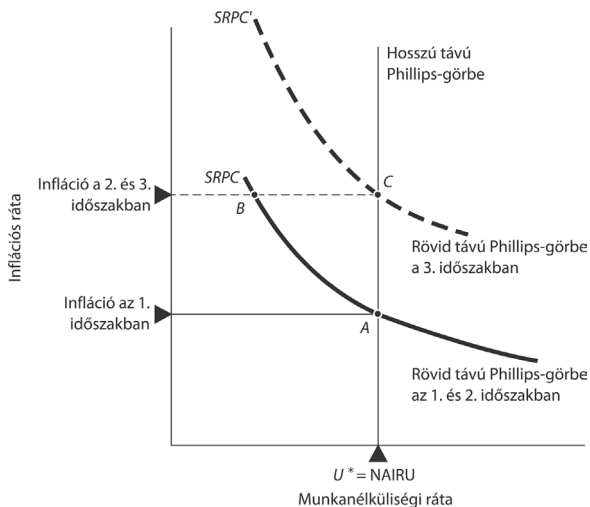
<i>Megnevezés</i>	<i>Monopólium</i>
Fogyasztói többlet	$P_M P_R A$
Termelői többlet	$P_M P_0 E A$

10. ábra

A monopol árképzés hatása a fogyasztói többletre

Holtteher-vesztés az E és A pontok, valamint az MC/D metszéspont által meghatározott háromszög

*Forrás: <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/szakkepzes/kozgazdasagtan/mikrookonomia-12-evfolyam/a-tokeletes-verseny-es-a-monopolium-osszehasonlitas/a-fogyasztoi-es-a-termeloi-tobblet-fogalma>
(A letöltés dátuma: 2018. 01. 19.)*

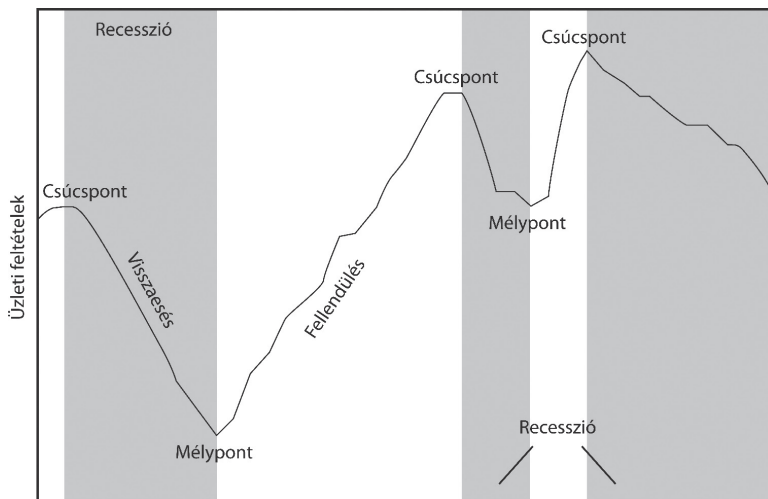

11. ábra

Phillips-görbe

Az elmélet szerint a gazdasági expanzió az infláció gyorsulásához, majd később a rövid távú Phillips-görbe felfelé tolódásához vezet. Rövid távú Phillips-görbe (SRPC), a munkanélküliség természetes rátája (NAIRU).

*Forrás: https://mersz.hu/mod/object.php?objazonosito=dj149k_883_1&usrid=1000379&wlid=3567005
(A letöltés dátuma: 2018. 01. 19.)*

12. ábra

Gazdasági ciklusok

Forrás: https://mersz.hu/mod/object.php?objazonosito=dj149k_623_i1&usrid=1000379&wlid=3567005
(A letöltés dátuma: 2018. 01. 19.)

A Dialóg Campus Kiadó
a Nemzeti Közszerológati Egyetem könyvkiadója.

Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó
www.dialogcampus.hu
www.uni-nke.hu
1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Telefon: 06 (30) 426 61 16
E-mail: kiado@uni-nke.hu

A kiadásért felel: Petró Ildikó ügyvezető
Felelős szerkesztő: Dalloul Zaynab
Olvasószerkesztő: Dorogi Katalin
Tördelőszerkesztő: Stubnya Tibor
Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Simon László vezérigazgató

ISBN 978-615-5945-30-4 (nyomtatott)
ISBN 978-615-5945-31-1 (elektronikus)

Sokunk szenvedélye az elméleti gazdaságtan, de érdemes visszaidézni a vele való első találkozást. Többnyire idegennek találtuk a közgazdaságtan nyelvzetét, riasztottak a bonyolultnak tűnő függvények, és bizonyára nem segített, hogy tekintélyes méretű tankönyveknek kellett nekiveselkednünk azonnal, a tudománnyal való ismerkedésünk hajnalán. A mai érdeklődőt ráadásul sokkal több csábítás éri, első pillantásra érdekesebbnek és főként könnyebbnek tűnő tudásterületek felé fordulhat az érdeklődése. Tudjuk, mára a figyelem a legszűkebb erőforrásunk, ennek felkeltéséért, fenntartásáért ádáz harc folyik. Ezzel a könyvvel az volt a szándékom, hogy az ismerkedés első lépéseit megkönnyítsem. Mindössze két szabad óra koncentrációt követel, és cserébe bevezet a mikro- és makroökonómia fogalomtárába, alapvető összefüggéseibe. Azt remélem, ha az olvasó felbuzdul a kezdeti sikeren, hagyja majd magát tovább csábítani e sokoldalú tudomány mélyebb ismeretköreibe. Ha így lesz, valódi izgalmakra talál, élvezettel tanulmányozhatja később például a sport, a bűnözés, a családalapítás vagy éppen a figyelem közgazdaságtanát.

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés”
című projekt keretében jelent meg.

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE